

TAMPEREEN YLIOPISTO

Lauri Ronkainen

EDELITYSTEN LUOMISTA

Nokian kaupungin aktivoituva elinkeinopolitiikka 1983–1996

Historian pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2014

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

RONKAINEN, LAURI: Edellytysten luomista – Nokian kaupungin aktivoituvaa elinkeinopolitiikkaa 1983–1996

Pro gradu -tutkielma, 81 s.

Historia

Toukokuu 2014

Nokian kaupungin elinkeinorakenne nojasi melkein vuosisadan ajan lähes yksinomaan suurteollisuuteen. Vuosi 1974 oli Nokiolla teollisuustyöpaikkojen huippuvuosi. Tilanne kuitenkin muuttui nopeasti, kun öljykriisi häiritsi kansainvälistä kauppaa, kiristi kansainvälistä kilpailua ja pakotti teollisuusyritykset tehostamaan tuotantoaan. Tämä johti teollisuustyöpaikkojen saneeraukseen. Nokia ei ollut tilanteessaan yksin, sillä monet muut perinteiset teollisuuspaikkakunnat olivat luottaneet pitkään tehtaiden tarjoamiin työpaikkoihin. Elinkeinopolitiikka aktivoitui teollisuuspaikkakunnilla muuta Suomea hitaammin, sillä ennen 1970-luvun puoliväliä teollisuus oli tarjonnut työpaikan isältä pojalle. Kun suurteollisuuden työpaikat alkoivat nopeasti vähentyä paikkakunnalta, joutui Nokian kaupunki muuttamaan elinkeinopoliittista linjaa ja houkuttelemaan pieniä ja keskisuuria yrityksiä Nokialle.

Yritysten houkutteluun liittyy olennaisena osana edellytysten luominen. Tämä tarkoittaa toimivaa kunnallistekniikkaa, koulutettua työvoimaa, hyviä kulkuyhteyksiä, joustavaa elinkeinoorganisaatiota sekä ystävällistä yritysilmapiiriä. Muun muassa näihin asioihin keskittyvät tarkastelujakson kolme elinkeinopoliittista asiakirjaa. Asiakirjoja tarkastellaan teemoittain sisällönanalyysin kautta. Asiakirjoihin perehtymisen lisäksi tutkimusta varten on haastateltu Nokian 1980- ja 1990-luvun elinkeinopolitiikkaa ohjanneita virkamiehiä.

Tutkimuksessa tarkastellaan elinkeinopolitiikan muutoksen taustalla olleita syitä, suunniteltuja hankkeita sekä niiden perusteluita. Tärkeintä eivät ole toteutuneet hankkeet, vaan erilaiset suunnitelmat ja elinkeinopolitiikan painopisteet. 1980-luvulla Nokian elinkeinopolitiikka keskittyi uusien yritysten saamiseen ja vanhojen säilyttämiseen. 1990-luvun puolivälissä työttömyys oli suuri ongelma, joten kaavailuissa hankkeissa painoutuivat työllisyysnäkökohdat.

Avainsanat: Nokian kaupunki, elinkeinopolitiikka, elinkeinostrategia, suurteollisuus, työllisyys.

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuskonteksti.....	2
1.2	Metodit ja aineisto.....	4
2	STRATEGIAN TEORIAA	11
2.1	Strategian perinteiset tarkastelumallit	11
2.2	Strategia kunnallisen päätöksenteon työkaluna	14
3	HISTORIAALLISTA TAUSTAA.....	18
3.1	1990-luvun lama suomessa	18
3.1.1	Rahapolitiikka	19
3.1.2	Finanssipolitiikka	21
3.1.3	Velkaantuminen	22
3.2	Paikallisen elinkeinopolitiikan historiaa Suomessa	25
3.3	Nokian poliittisten voimasuhteiden kehitys	29
3.4	Nokian elinkeinojen kehitys.....	33
4	ELINKEINOPOLIITTISET ASIAKIRJAT	44
4.1	Nokian kaupungin SWOT-analyysi	45
4.1.1	Vahvuudet	46
4.1.2	Heikkoudet	47
4.1.3	Mahdollisuudet.....	48
4.1.4	Uhat	49
4.2	Tulevaisuuden skenaariot.....	50
4.3	Perusteluja tilastoista.....	51
4.4	Elinkeinopolitiikan painopistealueet ja tavoitteet	61
4.5	Konkreettiset hankkeet.....	65
4.5.1	Suurteollisuus.....	65
4.5.2	Palvelut.....	66
4.5.3	Yrittäjyystävällisyys	67
4.5.4	Koulutus	69
4.5.5	Matkailu	69
4.5.6	Seutuyhteistyö	71
5	TULOSTEN TULKINTAA JA POHDINTAA	73
	KIRJALLISUUS JA LÄHTEET	76

1 JOHDANTO

1990-luvun alun lama jätti jälkensä suomalaisen yhteiskuntaan ja Suomen kuntiin. Se on vaikuttanut ihmisten elämään ja alueiden kehittymiseen. Valtakunnan mittakaavassa lama oli useiden tekijöiden summa, mutta 1980-luvulla toteutettu talous- ja rahapolitiikka oli siinä keskeinen tekijä. Lama horjutti myös hyvinvointiyhteiskunnan rakenteita ja johti omalta osaltaan yhteiskuntaa eriarvoistamaan kehitykseen. Laman aikana valtiolla ja pankeilla oli suuri rooli suomalaisessa talouselämässä, mutta myös kunnissa tehtiin tärkeitä päätöksiä, jotka vaikuttivat siihen, millaiseksi tilanne sekä laman aikana että sen jälkeen muodostui. 2000-luvun taantuma on aiheuttanut ja aiheuttaa edelleen suuria muutoksia kuntapuolella, joten kuntien toiminta kriisitilanteessa on erityisen ajankohtainen aihe.

Lama ei ollut ainoa 1900-luvun lopun kehityskulkua määrittänyt ilmiö. Maaseutujen autioituminen sekä muuttoliike Ruotsiin loivat tarpeen kehitysaluepolitiikalle. Sen tavoitteena oli säilyttää syrjäseutujen elinvoimaisuus luomalla työpaikkoja muuallekin, kuin Etelä-Suomen kaupunkeihin. Perinteisten teollisuuspaikkakuntien kannalta tämä politiikka ei ollut aivan ongelmaton, sillä osa investoinneista siirtyi kehitysaluetukien perässä pois vanhoista tehdaskaupungeista. Maaseutuihin keskitetty kehitysaluepolitiikka osuu yksin myös 1970-luvulta alkaneen suurteollisuuden työpaikkojen vähenemisen kanssa, joten ne paikkakunnat, joissa suurteollisuus toi leivän pöytään isolle osalle asukkaista, joutuivat sopeutumaan haastavaan tilanteeseen.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen Nokialla 1980- ja 1990-luvulla tehtyä elinkeinopolitiikkaa ja strategiatyötä. Nokian olen valinnut tarkastelun kohteeksi, koska perinteisenä suurteollisuuspaikkakuntana teollisuuden rakennemuutos ja 1990-luvun lama koettelivat sitä kovemmin, kuin elinkeinorakenteeltaan monipuolisempia kuntia. Nokia on vanha teollisuuskaupunki, joten se kohtasi erityisiä haasteita laman iskiessä: sekä kumi- että paperiteollisuus ovat alttiita maailmanmarkkinahintojen heilahteluille. Lamasta puhuttaessa on usein korostettu Neuvostoliiton romahtamisen merkitystä Suomen viennin tyrehtymiselle. Toisaalta myös kotimaisen kysynnän alenemisella – taloudellisesti vaikeina aikoina ihmiset säästävät ja ruokkivat näin lamaa mieluummin kuin kuluttavat – on ollut merkittävä rooli laman syvenemisessä. Kun siis sekä kotimainen että ulkomainen kysyntä supistui, oli Nokia vaikean tilanteen äärellä. Nokian vaikeudet olivat alkaneet jo 1970-luvun puolivälissä, kun teollisuustyöpaikat vähenivät rajusti. 1980-luvun elinkeinopolitiikan muutokset olivat hyvin pitkälti reagointia tähän ongelmaan, ja silloin keskityttiin luomaan edellytyksiä uusien yritysten ja työpaikkojen saamiseksi Nokialle. Nämä korjausliikkeet helpottivat sekä teollisuuden rakennemuutoksen aiheuttamaa työttömyyttä että selviytymistä 1990-luvun lamasta.

Nokiolla otettiin huomattavia askelia elinkeinopolitiikassa 1980- ja 1990-luvuilla. Tästä elinkeinopolitiikan aktivoitumisesta kertovat muun muassa uusien virkojen ja päätöksentekuelimien perustaminen, kaupungin, yritysten ja ympäryskuntien välisen yhteistyön kehittäminen sekä elinkeinopoliittisten asiakirjojen laadinta. Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen tätä muutosta sekä sen taustalla olleita syitä. Tarkastelun polttopisteessä ovat elinkeinopolitiikan tavoitteet ja painopisteet sekä niiden muutokset. Samalla tutkin niitä perusteluja, joilla uutta elinkeinopolitiikka pohjustettiin.

Tutkimuksen kannalta olennaista on strategiatyön luonteen muutos ajassa, mihin liittyy luonnollisesti myös strategisen ajattelun muutos. Emme voi tietenkään päästä sen hetkisten päättäjien päähän sisään, vaan ajattelun muutos on luettava elinkeinopoliittisten asiakirjojen riveiltä ja niiden välistä. Toisaalta näkökulmaa asiaan antavat myös silloisten elinkeinopolitiikan vaikuttajien haastattelut.

1.1 Tutkimuskonteksti

Jotta Nokian elinkeinopolitiikan kehittymistä voitaisiin tarkastella kattavasti, on se asetettava osaksi laajempaa viitekehystä tutkimuskirjallisuuden avulla. Käytetyn kirjallisuuden voi jakaa Nokian historiaa käsittelevään kirjallisuuteen, suomalaisen yhteiskunnan rakenteita ja muutostrendejä – etenkin 1990-luvun lamaa – käsittelevään tutkimukseen sekä elinkeinopolitiikan ja strategian tutkimukseen.

Nokian kaupungin ja samalla paikalla sijainneiden asutuskeskusten historiaa on tutkittu Tampereella jonkin verran. Erityisesti Jussi Koivuniemi sekä Mervi ja Pekka Kaarninen ovat perehtyneet Nokian ja Pirkkalan vaiheisiin.¹ Julkaisuissa kuitenkin korostuvat muut aikakaudet, kuin 1980- ja 1990-luvut. Siksi tämän tutkimuksen Nokian historiaa käsittelevä tutkimuskirjallisuus rajoittuu vain kahteen 1990-luvulla julkaistuun teokseen.

Suomessa on tutkittu laajasti laman vaikutuksia sekä talouteen että hyvinvointiin. Myös kunnallinen näkökulma on tullut esiin erityisesti kuntien sosiaalityön uudistumisen kautta. Kuntien lamanaikainen strategiatyö on kuitenkin mielenkiintoinen tutkimuskohde, jota ei ainakaan historianalalla ole tutkittu vielä laajasti. Koska aihe on vahvasti poikkitieteellinen – kuntien selviytymistä voidaan tarkastella muun muassa sosiologian, taloustieteiden, hallintotieteiden sekä historian näkökulmasta – on mielekästä perehtyä eri tieteenalojen lamatutkimukseen. Ajallinen vertailu auttaa hahmottamaan pitkiä trendejä ja toistuvia ilmiöitä.

¹ Koivuniemi & Kaarninen 1994, Koivuniemi 1998.

Laajinta lamatutkimus on ollut 1990- ja 2000-lukujen taitteessa. Suomen akatemian lamaprojekti käynnistettiin vuonna 1997. Tutkimuskohteena olivat 1990-luvun lama ja sen vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Projektissa oli mukana suomalaisen tiedemaailman johtavia tutkijoita eri tieteenoilta. Projekti oli aikanaan suurin Suomen akatemian rahoittama hanke: siihen otettiin 25 tutkimusta ja tutkimusrahoja jaettiin 25 miljoonaa markkaa.² Lamaprojektin tutkimushankkeissa ilmiötä tarkasteltiin monelta eri näkökannalta. Näitä olivat muun muassa Suomessa harjoitettu valuuttaja finanssipolitiikka, hyvinvointiyhteiskunnan rakenteet, työllisyys ja työttömyys, tulonjako, köyhyys, huono-osaisuus, eriarvoistuminen sekä kansainvälinen vertailu.³

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan muutosta on mielekästä tarkastella myös osana laajempaa pohjoismaista kontekstia.⁴ Suomen 1990-luvun lama ei ollut ainutlaatuinen ilmiö, sillä myös muut Pohjoismaat, etenkin Ruotsi, kokivat sen koettelevan hyvinvointiyhteiskunnan rakenteita. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on ollut muodoiltaan samankaltainen Suomessa, Tanskassa, Norjassa, Ruotsissa ja Islannissa ja samalla erottunut muista Euroopan maista. Hyvinvointiyhteiskunnan rakenteet muuttuivat laman aikana, mutta muutos oli hidasta, pitkän tähtäimen toimintaa ja se oli monilta osin alkanut jo ennen lamaa.⁵ Taloudellista tilannetta käytettiin perusteluna hyvinvointipalvelujen karsimisessa, mutta tällaiset vaatimukset olivat olemassa jo ennen lamaa ja ne saivat uudesta tilanteesta lisäpontta: verotulojen pudotessa ja toisaalta hyvinvointipalvelujen kysynnän lisääntyessä aikaisemman palvelutason ylläpitäminen ei ollutkaan aivan yksinkertaista.⁶ Laman vaikutukset hyvinvointipalvelujen kehittämiseen ovat olleet pitkiä ja pysyviä.⁷ Varsinaiset yksittäiset uudistukset ovat olleet vähittäisiä, mutta kokonaisuutena niillä on ollut suuri vaikutus.⁸

1990-luvun alun lama ei suinkaan ollut 1900-luvun ainoa taloudellinen kriisi Suomessa. Antti Häkkinen ja Jarmo Peltola tarkastelevat suomalaista köyhyyttä pitkällä aikavälillä ja vertailevat köyhyyden ilmenemismuotoja 1860-luvun nälkävuosista aina vuosituhannen loppuun asti. Heidän mukaansa massaköyhyydestä on tullut massatyöttömyyttä. Yhteiskunnan turvaverkkojen ansiosta kukaan ei enää näänny Suomessa nälkään ja yleinen elintaso on parantunut huimasti. Toisaalta vuosisatojen väliltä löytyy silti yhteneväisyyksiä: esimerkiksi sekä 1860- että 1990-luvuilla harjoitettu

² 1990-luvun talouskriisi -tutkimusohjelma, Suomen akatemia 2011.

³ Kalela et. al. 2001.

⁴ Hiilamo 2002, xi-xii; Lewis, 2004, 32.

⁵ Simpura et al 2001, 130–131.

⁶ Saari 2001, 289.

⁷ Lehtonen et. al. 2001, 102.

⁸ Ks. Julkunen, 2001.

sosiaalipolitiikka edesauttoi sosiaalisen alaluokan eristämistä muusta yhteiskunnasta.⁹ 1930-luvun pula-aikaa on usein verrattu 1990-luvun lamaan.¹⁰ Yhteiskunta ja sen rakenteet olivat muuttuneet paljon 60 vuodessa, mutta toisaalta selkeitä yhtymäkohtia löytyy. Vertailun kautta lama-ajan tapahtumiin ja harjoitettuun elinkeinopolitiikkaan voidaan saada arvokasta historiallista perspektiiviä tutkimukseen.

Suomen kuntien elinkeinopolitiikan historiaa ovat tutkineet muun muassa Pekka Nupponen, Hannu Turusen johtama tutkimusryhmä sekä Markku Sotarauta ja Reija Linnamaa.¹¹ Nokian historiaa tarkasteltaessa sen elinkeinopoliittiset linjamuutokset etenkin 1980-luvulla voidaan asettaa tutkimuskirjallisuuden kautta osaksi laajempaa trendiä ja tutkia, millaisia yhtymäkohtia ja eroavaisuuksia Nokian ja muiden kuntien elinkeinopolitiikasta löytyy. Kuntien strategiatyöhön perehtyminen antaa viitekehyksen, johon myös elinkeinopolitiikka asettuu. Strategiaturkimuksen perinteissä käytän pitkälti Risto Harisalon ja Richard Whittingtonin laatimia yleisesityksiä. Käytännön strategiatyössä olen nojautunut Jarmo Asikaisen tutkimukseen.

1.2 Metodit ja aineisto

Tutkielmassani käytän lähinnä laadullisia tutkimusmenetelmiä, erityisesti sisällön analyysia. Analysointi tarkoittaa systemaattista aineistoon perehtymistä sekä sen jäsentämistä, erittelyä, teemoittamista, tiivistämistä, kontekstointia, vertailua ja pohtimista.¹² Laadullisten menetelmien lisäksi turvaudun myös kuvailevaan sisällönanalyysiin. Analyysia ohjaavat tutkimuskysymyksen esiin nostamat näkökulmat. Tutkimustani ohjaava hypoteesi on, että Nokialla jouduttiin muuttamaan elinkeinopoliittista linjaa jo 1980-luvun aikana, koska suurteollisuuden työpaikat olivat vähentyneet 1970-luvun puolivälistä saakka. Suuri muutos tuli siis jo ennen lamaa, eikä vasta reagoitina 1990-luvun alun vaikeuksiin. Keskityn tarkastelemaan sekä niitä keinoja, joilla elinkeinopolitiikkaa aktiivisesti muutettiin että näiden muutosten taustalla vaikuttaneita ilmiöitä.

Elinkeinopolitiikka on laaja käsite, joka sisältää suomenkielen ”politiikka” -sanan molemmat merkitykset. Englanniksi politiikka voidaan kääntää sanoina *politics* ja *policy*, joiden merkitys on erilainen. *Politics* tarkoittaa yhteiskunnan eri tasoilla tapahtuvaa politikointia, jota harjoitetaan yhtäältä neuvottelupöydissä, toisaalta julkisilla foorumeilla. *Policy* puolestaan tarkoittaa toimintapolitiikkaa

⁹ Häkkinen, Peltola 2001, 309–310.

¹⁰ Ks. esim. Hannikainen 2002; Kiander 2002; Peltola 2008.

¹¹ Nupponen 1986; Turunen et. al. 1990; Sotarauta & Linnamaa 1997.

¹² Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.

eli tapaa, jolla asiat hoidetaan. Se syntyy yhtäältä *politics* -luontoisten neuvottelujen pohjalta, toisaalta siihen vaikuttavat myös virkamiehet ja sidosryhmät, joiden työhön ja toimintaan harjoitettu *policy* vaikuttaa. Elinkeinopolitiikka laajimmillaan pitää sisällään kansainvälisiä, kansallisia, maakunnallisia, seudullisia ja paikallisia aspekteja. Tässä tarkastelussa keskitytään kuitenkin vain kahteen viimeiseen. Sotarauta ja Linnamaa määrittelevät paikallisen elinkeinopolitiikan seuraavasti:

*Paikallinen elinkeinopolitiikka on kunta- ja seututasolla tapahtuvaa eri yhteiskuntaelämän alojen erilaisten intressiryhmien (potentiaalisesti ristiriitaisten) päämäärien, strategioiden ja keinojen yhteensovittamista ja toiminnan koordinoimista elinkeinoelämän edistämiseksi.*¹³

Koska eri ryhmien päämäärien voidaan katsoa olevan keskenään ristiriitaisia, etsitään elinkeinopolitiikassa ratkaisuja, jotka tyydyttävät jotenkin kaikkia osapuolia. Elinkeinopolitiikka on siis kompromissien tekemistä eri osapuolten välillä.

Kunnilla on käytössään erilaisia keinoja, joita ne voivat käyttää paikallisen elinkeinopolitiikan tavoitteiden edistämiseen.¹⁴ Suorat tukimuodot ovat ilmeisin keino, niihin kuuluvat avustusten, lainojen ja lainantakauksien myöntäminen sekä riskisijoittaminen yrityksiin. Lisäksi kunnat voivat tarjota tontteja, toimitilaa ja kunnallispalveluita ilmaiseksi tai alle käyvän hinnan. Epäsuorat tukimuodot ovat yritysten toiminnan perusedellytysten turvaamista ja kehittämistä sekä immateriaalisten tukitoimien järjestämistä. Tällainen toiminta ei yleensä kohdistu vain yhteen yritykseen. Epäsuorat vaikuttamiskeinot voidaan jakaa kahteen ryhmään: yritysten neuvominen ja kehittäminen sekä kunnan ja alueen kehittäminen ja markkinointi. Yritysten neuvontaan ja kehitykseen liittyy olennaisesti tiedon jakaminen, yhdessä ideointi sekä verkostoitumisen tukeminen. Kunnan ja alueen kehittäminen sekä markkinointi puolestaan tarkoittavat osallistumista alueelliseen suunnittelu- ja kehitystyöhön eri hallinnon tasoilla, yritysilmapiirin parantamista, yhteistyötä sidosryhmien kanssa sekä tiedottamista kunnan ja alueen sisällä ja ulkopuolella. Näiden lisäksi yritystoiminnan fyysisten edellytysten parantamisen voidaan katsoa olevan epäsuoraa, kunnan ja alueen kehittämiseen tähtäävää elinkeinopolitiikkaa. Tällaisia toimia ovat perusinfrastruktuurin kehittämiseen tähtäävät hankkeet, kuten liikenneverkoston, energiansaannin, tietoliikenneyhteyksien sekä jätehuollon kehittäminen.

Suorien investointien etuna on se, että yleensä niiden panos-tuotos-suhde on selkeästi mitattavissa ja niiden tulokset näkyvät nopeasti. Epäsuorien keinojen toteuttaminen puolestaan on hidasta, mutta niiden tulokset ovat pysyvämpiä ja palvelevat useampia yrityksiä. Suoria tukia on perusteltu sillä,

¹³ Sotarauta & Linnamaa 1997, 41–42.

¹⁴ Ks. esim. Sotarauta & Linnamaa 1997, 50.

että investoinnit luovat kuntaan työpaikkoja. Monesti myös epäsuorilla tukimuodoilla on työllistävä vaikutus, joka kuitenkin esimerkiksi infrastruktuurinrakennusprojektin jälkeen näkyy enää epäsuorasti. Nokialla elinkeinopolitiikka on perinteisesti keskittynyt yritystoiminnan edellytysten turvaamiseen ja suorat investoinnit ovat olleet poikkeus. Jotkut yritykset, joita kaupunki on tukenut lähemmällä mukaan rakennuskustannuksiin osakepääomalla, ovat joutuneet jossain vaiheessa vaikeuksiin ja tämä on antanut mahdollisuuksia elinkeinopolitiikan ankaraan arvosteluun. Silti näissäkin tilanteissa on yleensä pudottu jaloilleen ja saatu käännettyä ikävä tilanne hyödyksi.¹⁵

Työssäni tarkastelen joitakin elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa käytettyjä tilastoja, jotka liittyvät pääasiassa elinkeino- ja väestörakenteen muutoksiin, palvelualojen tunnuslukuihin sekä työllisyyteen. Lisäksi tarkastelen myös tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetin tilastoja, jotta esimerkiksi Nokian työpaikkakehitys voidaan asettaa laajempaan perspektiiviin. Näitä lukuja tutkiessani käytän kuvailevaa tilastoanalyysia (*descriptive statistics*).¹⁶ Kuvaileva tilastoanalyysi auttaa selittämään käytettävissä olevaa aineistoa, mutta toisin kuin tilastollisessa päättelyssä (*inferential statistics*), sen avulla ei pyritä tekemään päätelmiä asioista, jotka jäävät käytetyn datan ulkopuolelle.¹⁷ Näiden kahden menetelmän keskeinen ero onkin tulosten yleistettävyydessä: kun kuvailevassa tilastoanalyysissä keskitytään hankkimaan tietoa pelkästään tarkasteltavasta otoksesta, tilastollisen päättelyn avulla voidaan hankkia tietoa, joka koskee alkuperäistä otantaa laajempaa joukkoa. Koska tarkasteltavana olevista luvuista ei tässä tapauksessa pyritä luomaan esimerkiksi koko maata kattavia yleistyksiä, on kuvailevan tilastoanalyysin käyttäminen perusteltua. Sen tehtävänä on taustoittaa ja tukea kvalitatiivisen puolen tuloksia ja olla vertailukohtana asiakirjoissa esitetyille väitteille.

Tutkimukseni kirjallisena aineistona ovat Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma vuodelta 1983, elinkeino- ja matkailustrategia vuodelta 1988 ja sen olemassa oleva valmisteluaineisto sekä vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma. Näiden lähteiden kautta tarkastellaan nokialaisen elinkeinoelämän strategioiden muutosta. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelma on Nokialla ensimmäinen laatuaan ja se lähinnä kartoittaa olemassa olevia hyödynnettyjä ja hyödyntämättömiä elinkeinoelämän toimintaedellytyksiä. Varsinaiset kehitysehdotukset ovat yleisluontoisia. Vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategia on huomattavasti laajempi ja perusteellisempi asiakirja. Sen laadinnan eri vaiheissa on ollut mukana yli sata ihmistä ja sen valmisteluaineistosta on yhä olemassa kaksi

¹⁵ Esim. Nosturitehtaan tapaus: Nokialle perustettiin ennen 1990-luvun lamaa nosturitehdas, jonka kiinteistössä kaupunki oli osakkaana. Yhtiö joutui vaikeuksiin ja kiinteistö jäi kaupungille. Tästä tuli aikanaan paljon kritiikkiä, mutta lopulta halli saatiin myytyä eteenpäin hyvään hintaan. Matti Vettenrannan ja Henry Moisioin haastattelu 2.4.2014.

¹⁶ Tilastollinen päättely, KvantiMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto 2004.

¹⁷ Trochim 2006.

osaraporttia. Strategiassa kartoitetaan Nokian elinkeinoelämän silloista tilannetta, tulevaisuuden kehitysskenaarioita, elinkeinoelämän ja matkailun tulevaisuuden painopistealueita sekä konkreettisia hankkeita, joilla näitä painopistealueita kehitetään jatkossa. Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma puolestaan pyrkii hahmottamaan elinkeino- ja työllisyystilannetta tilastojen kautta ja luomaan Nokialle edellytyksiä uusien yritysten ja työpaikkojen syntymiseksi. Keskeistä on myös työttömyyden hoito erilaisten projektien ja tukimuotojen avulla.

Tässä työssäni selvitän, millaisia strategisia linjauksia on tehty ja millaisia syitä niiden taustalla on ollut. Aion myös tarkastella sitä, millaisena silloiset vaikuttajat näkevät 1980- ja 1990-lukujen elinkeinopolitiikan sekä siihen liittyvät reunaehdot. Sitä varten olen haastatellut kahta 1980- ja 1990-luvun vaihteen elinkeinoelämän keskeistä vaikuttajaa eli entistä apulaiskaupunginjohtaja Matti Vetenrantaa sekä elinkeinoasiamies Henry Moisiota. Haastattelu oli teemahaastattelu, jonka kysymykset olin lähettänyt haastateltaville etukäteen luettaviksi. Kysymykset olivat avoimia ja melko laajoja.

Haastattelumenetelmät ryhmitellään usein sen mukaan, miten strukturoituja ne ovat. Eri haastattelutavoilla voidaan saada erilaista tietoa moniin eri tarpeisiin. Kaikkein strukturoiduinta ovat erilaiset lomakehaastattelut, jotka voivat sisältää sekä avoimia että monivalintakysymyksiä. Niillä voidaan kerätä helposti kvantifioitavaa tietoa, joka on nopeasti tutkijoiden käytössä. Haastateltavia on kuitenkin oltava tarpeeksi, jotta saadaan aikaiseksi edustava otos. Ongelmallisena voidaan nähdä myös se, että pelkkien monivalintakysymysten kautta ei pystytä tuomaan esille mitään uutta, vaan vastausvaihtoehdot on etukäteen rajattu.¹⁸ Haastattelumenetelmien toinen ääripää on syvähaastattelu, jonka metodiset juuret ovat psykologiassa ja erityisesti psykoanalyysissa. Syvähaastatteluissa teema on sovittu etukäteen, mutta keskustelu etenee haastateltavan ja haastattelijan spontaanin vuorovaikutuksen eikä haastattelurungon kautta.¹⁹ Kolmas haastattelumenetelmä – teemahaastattelu – sijoittuu lomakehaastattelun ja syvähaastattelun välimaastoon. Teemahaastattelu rakentuu haastattelijan valitsemien teemojen ympärille, mutta keskustelun luontevan etenemisen nimissä tarkasta käsittelyjärjestyksestä voidaan tinkiä. Koska teemahaastattelun kautta saatu haastatteluaineisto muodostuu ihmisten välisestä keskustelusta ja luonnollisesta puheesta, vaatii tämä aineiston tulkitsijalta laajaa esiymmärrystä haastattelussa käsiteltäviin teemoihin.

¹⁸ Kurkela, Haastattelutavat.

¹⁹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 74 – 79.

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun,²⁰ koska halusin saada vastauksia tiettyihin kysymyksiin, joihin vastausvaihtoehdot eivät olleet etukäteen tiedossa. Teemahaastattelu soveltuu tähän tarkoitukseen lomakehaastattelua ja syvähaastattelua paremmin, sillä lomakehaastattelussa vastausvaihtoehdot ovat hyvin strukturoituja ja niiden merkitys laadullisen tutkimuksen kannalta etenkin näin pienellä otannalla olisi kyseenalainen. Syvähaastattelu puolestaan olisi toki rakentunut elinkeinopolitiikan ympärille, mutta se ei olisi välttämättä antanut vastauksia juuri niihin kysymyksiin, jotka ovat tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä.²¹ Teemahaastattelun vahvuus tutkimukseni kannalta onkin juuri se, että vaikka keskustelu oli melko vapaata, se rakentui etukäteen annettujen kysymysten ympärille. Kysymyksissä haettiin haastateltavien omia tulkintoja Nokian elinkeinopolitiikan tapahtumista ja tavoitteista.

Haastattelu toteutettiin yhtenä, tunnin pituisena ryhmäkeskusteluna, joka äänitettiin ja litteroitiin. Metodologisesti ryhmähaastattelu ei olennaisesti eroa yhden ihmisen teemahaastattelusta, mutta toisaalta siihen voi liittyä ryhmädynamiikan ongelmia, joita ei esiinny tavallisessa teemahaastattelussa. Ryhmäkeskustelu haastattelumenetelmänä on tässä tapauksessa perusteltu, sillä sen avulla haastateltavat saattoivat täydentää toistensa vastauksia niissä kohdissa, kun haettiin faktoja ja taustatietoa. Tulkintakysymyksissä molemmat saivat toki esittää omat pohdintansa. Voidaan tietenkin miettiä sitä, olisivatko haastateltavien tulkinnat olleet erilaisia, jos keskustelussa ei olisi ollut mukana toista haastateltavaa.

Tarkastelen työssäni elinkeinopoliittisia asiakirjoja sisällönanalyysin kautta. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi toteavat, että sisällönanalyysi on hyvin laaja käsite, jonka alle voidaan niputtaa monenlaisia laadullisen tutkimuksen menetelmiä.²² Heidän mukaansa silloin, kun sisällönanalyysiä käytetään tutkimusmenetelmänä, on tärkeää löytää jokin näkökulma aineistoon eli päättää se, mikä aineistossa on tärkeää, kiinnostavaa ja olennaista. Aineisto käydään tämän valinnan jälkeen läpi tästä näkökulmasta ja erotetaan olennaiset asiat muusta. Sitten aineisto muokataan ymmärrettävämpään muotoon esimerkiksi luokittelun, teemoittamisen ja tyypittelyn avulla ja kirjoitetaan tutkimuksen yhteenvehto.²³ Sisällönanalyysi eroaa diskurssianalyysistä siinä, että se keskittyy tekstin merkityksiin, kun taas diskurssianalyysissä tarkastellaan sitä, miten tekstissä tuotetaan merkityksiä.²⁴

²⁰ Kurkela, Haastattelutavat.

²¹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 74–76.

²² Tuomi & Sarajärvi 2009, 91.

²³ Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.

²⁴ Tuomi & Sarajärvi 2009, 104.

Työssäni tutkin elinkeinopoliittisia asiakirjoja elinkeinopoliitiikan painopisteiden, tavoitteiden ja keinojen muutoksen näkökulmasta. Olen teemoittanut²⁵ aineistoa erilaisten laajojen aihepiirien, kuten koulutuksen, seutuyhteistyön ja elinkeino-organisaation ympärille. Koska tarkoituksena on tarkastella muutosta, on aihepiireistä haettu etenkin eroavaisuuksia asiakirjojen välillä.²⁶ Toisaalta useissa asiakirjoissa toistuvia kokonaisuuksilta ei ole myöskään ummistettu silmiä.

Reijo Kurkela esittää aineiston tulkitsemiselle kahta lähestymistapaa.²⁷ Ensimmäisessä tulkitaan ja analysoidaan vain tekstissä esiintyviä asioita. Tuomi ja Sarajärvi kutsuvat tätä aineistolähtöiseksi analyysiksi.²⁸ Toisessa aineisto toimii tutkijan ajattelun apuvälineenä. Tämä mahdollistaa sekä teorioiden johtamisen aineistosta, mutta myös olemassa olevien teorioiden soveltamisen aineistoon. Tätä kutsutaan teoriaohjaavaksi analyysiksi. Kolmas lähestymistapa, jota Kurkela ei mainitse, on teorialähtöinen analyysi, jota käytetään enemmänkin luonnontieteissä, kuin humanistissa tai yhteiskuntatieteissä. Siinä olemassa olevaa teoriaa ja sen soveltuvuutta testataan aineiston kautta.²⁹

Tässä työssä sekä haastattelu- että strategia-aineistoa tarkastellaan luonnollisesti eri teorioiden³⁰ näkökulmasta, mutta aineisto itse on myös vaikuttanut valittuihin tarkastelumalleihin. Siksi valittua analyysimuotoa voidaan pitää teoriaohjaavana analyysinä. Teoriaohjaavassa analyysissä aikaisempi tieto vaikuttaa analyysin etenemiseen esimerkiksi ”aukomalla ajatusuria”.³¹ Se poikkeaa jonkin verran sekä aineisto- että teorialähtöisestä analyysistä: aineistolähtöinen analyysi ei hyväksi aikaisemman tiedon vaikutusta tutkimuksessa, kun taas teorialähtöinen analyysi nojaa yksinomaan olemassa olevaan teoreettiseen malliin, johon tutkimuksen kohdatta peilataan valmiin käsitteistön kautta. Teoriaohjaavaa analyysiä voidaankin pitää näiden kahden tutkimusperinteen synteessä.

Strategia-aineisto ei ole historiantutkimuksen kannalta aivan ongelmaton lähde. Se on etupäässä virkamiesten laatimaa tekstiä, joka on saanut poliittisen johdon siunauksen. Siksi sen tarjoamaa ajankuvaa voidaankin pitää hyvin suodatettuna ja kenties jopa siloteltuna. Toisaalta tämän työn kytkös reaali maailmaan on muutenkin ohut: tarkoituksena ei ole selvittää, mitä Nokian elinkeinopoliitikassa tehtiin vaan tutkimuksen polttopiste on *tavoitteissa* sekä menneisyyden, nykyisyyden ja

²⁵ Moilanen & Rähä 2007, 55–56.

²⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.

²⁷ Kurkela, Haastattelutavat.

²⁸ Tuomi & Sarajärvi 2009, 95.

²⁹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–99.

³⁰ Esimerkiksi Sotaraudan ja Linnamaan esitys suomalaisen elinkeinopoliitiikan kehitysvaiheista sekä Asikaisen luonnehdinta strategian laadinnasta. Sotarauda & Linnamaa 1997, 43–44; Asikainen 2009, 147–155.

³¹ Tuomi & Sarajärvi 96–97.

tulevaisuuden tulkinnassa. Näiden kysymysten pohtimisen avuksi strategia-aineisto sopii hyvin, sillä se sisältää sekä tulkintaa menneisyyden ja nykyisyyden rakenteista että tulevaisuuden tavoitteista. Samalla sen kautta arvotetaan nykyisyyttä ja tulevaisuutta korostamalla tärkeäksi katsottuja asioita. Reaalimaailman kytkökset tulevatkin esille lähinnä tutkimuskirjallisuuden kautta.

2 STRATEGIAN TEORIAA

2.1 Strategian perinteiset tarkastelumallit

Strategia käsitteenä on pitkään liitetty sotataitoon. Oxford English Dictionaryn määrittelee strategian (*strategy*) sotilaselementin sotilasoperaatioiden kokonaisvaltaiseksi suunnitteluksi ja ohjaukseksi.³² Strategian etymologiset juuret ovat antiikin kreikassa: englannin kielen sana *stratagem* tarkoittaa vastustajan voittamiseksi tai tavoitteen saavuttamiseksi tarkoitettua suunnitelmaa. Englantiin termi on kulkeutunut ranskan, latinan ja kreikan kautta. Strategiassa yhdistyvät kreikan sanat *stratos* (armeija) ja *agein* (johtaa).³³

Siviilipuolella strategia tarkoittaa suunnittelua, jonka tavoitteena on pitkän aikavälin kokonaisvaltaisten tavoitteiden saavuttaminen. Harisalón mukaan strategiaan vaikuttavia ja sitä luonnehtivia tekijöitä ovat niukkuus, toiminnallisten painopisteiden määrittäminen, valintakriteereiden määrittäminen, johtamisen tehostaminen, muutoksen vahvistaminen sekä monimutkaisuuden hallinta.³⁴ Niukkuus tarkoittaa voimavarojen rajallisuutta ja tästä seuraavaa tavoitteiden priorisointia: kaikkea ei ole mahdollista saavuttaa, joten on valittava oman toiminnan kannalta tärkeimmät asiat, joihin panostetaan. Se merkitsee toiminnan painopisteiden valintaa. Painopisteiden valintaan vaikuttavat kriteerit, joiden perusteella vaihtoehtoja arvioidaan. Kun kriteerit ovat organisaatiossa yhtenäiset, se luo toimintaan selkeyttä ja ennustettavuutta sekä vähentää mielivaltaista johtamista. Kriteerit ja suunnitelmallisuus myös tehostaa ja selkeyttää johtamista poistamalla epäselvyyttä ja epätietoisuutta. Organisaatio peilaa toimintaympäristönsä muutostrendejä valittuun strategiaan ja käyttää niitä sen mukaan hyödykseen. Lopuksi strategia auttaa myös jäsentämään ympäröivää monimutkaisuutta ja luomaan siitä ymmärrettäviä malleja.

Strategiaa voidaan pitää siis eräänlaisena organisaation maailmankatsomuksena, jonka kautta ympäröivää todellisuutta tarkastellaan, jäsennetään ja tulkitaan. Sen kautta hahmotetaan toimintaympäristön syy-seuraus-suhteita sekä pyritään kohti tiettyjä tavoitteita. Strategiasta voidaankin löytää yhtymäkohtia uskuntoihin: nämä ovat meidän organisaatiomme arvot, tämä on hyvää, tuo pahaa. Näiden ja niiden asioiden välillä vallitsee syy-seuraus-suhde ja jos teet väärin, joudut perikatoon.

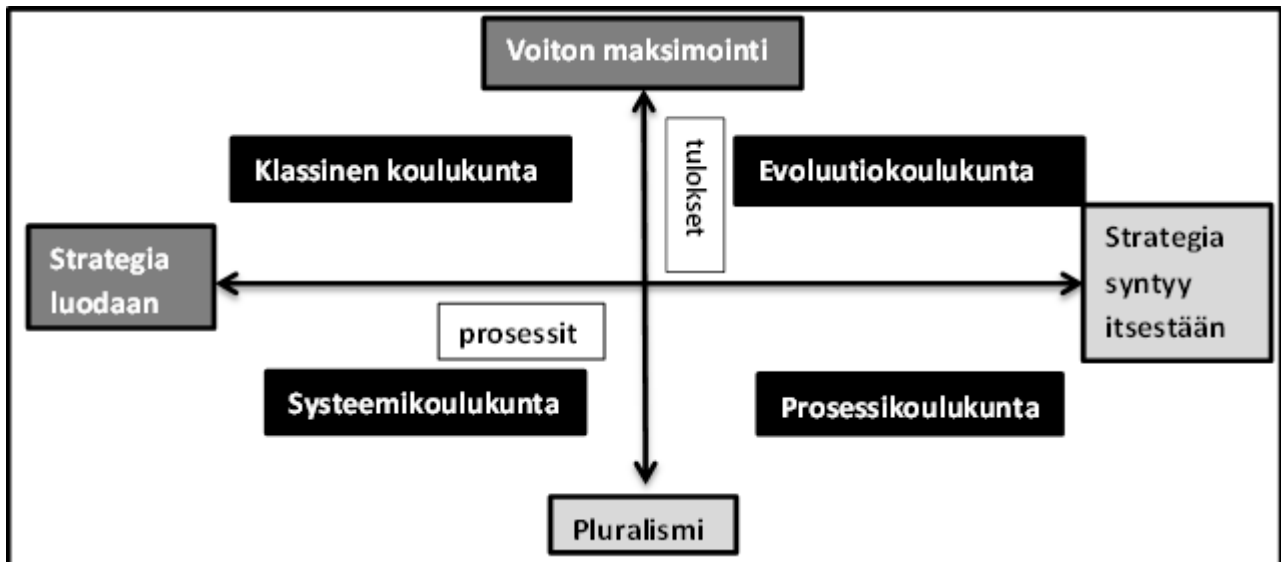
³² Strategy, , Oxford English Dictionary.

³³ Stratagem, Oxford English Dictionary.

³⁴ Harisalo, 2008, 238–240.

Richard Whittingtonin mukaan länsimaista strategiatutkimukseen kuuluu neljä keskeistä traditiota: klassinen käsitys, evoluutiokäsitys, prosessikäsitys ja systeemikäsitys. Neljää päätraditiota voidaan tarkastella ja ryhmitellä tehokkaasti sen mukaan, miten ne asettuvat kahdelle keskeiselle akselille: strategia tahallisenä tuotteena – strategia itsestään syntyvänä tuloksena; tavoitteena voiton maksimointi – pluralismi eli myös muita, kuin taloudellisia tavoitteita.

Kuvio 1 – Strategian neljä traditiota.³⁵

Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että klassinen koulukunta pitää strategiaa tarkoitustansa varten luotuna työkaluna, jonka tehtävänä on voiton maksimointi. Hallintotieteiden emeritusprofessori Risto Harisalon mukaan klassisessa päätöksentekoteoriassa korostuvat päätöksiä tekevän organisaation kaikkitietävyys³⁶ sekä sen kyky valita tarjolla olevista vaihtoehdoista paras. Siihen liittyy myös taustaolettamuksina ongelman selkeys, kaikkien vaihtoehtojen tiedostaminen, preferenssien kirkkaus ja muuttumattomuus, aika- ja resurssirajoitteiden olemattomuus sekä rationaalinen päätöksentekokyky.³⁷ Klassinen päätöksentekoteoria on vaikuttanut suuresti länsimaiseen strategiatutkimukseen ja organisaatioiden strategiatyöhön. Se oli voimissaan erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Siihen liittyy kuitenkin ongelmia, jotka koskevat tiedon ja ihmisten välttämätöntä epätäydellisyyttä ja ongelmien monimutkaisuutta. Jos taustalla olevat perusolettamukset eivät täyty, voidaanko päätöksentekoa pitää rationaalisena?

³⁵ Whittington 1993, 3.

³⁶ Tavoitteet, arvot, keinot, keinoihin liittyvät hyödyt ja kustannukset jne. ovat kaikki organisaation tiedossa.

³⁷ Harisalo, 2008, 146–148, ks. myös Dror 2003, 132–133.

Kun päätöksentekoa tarkastellaan evoluutionäkökulmasta, korostuu markkinoiden epärationaalisuus ja vaikeasti ennustettavuus sekä kilpailu ja vahvimman selviytyminen. Taloustieteilijä Milton Friedmanin mukaan organisaatio, joka saavuttaa jonkin edun kilpailijoihinsa nähden, saa käyttöönsä myös lisää resursseja laajentuakseen. Kun etu jää saavuttamatta, ei organisaatio selviydy kauaa ilman ulkopuolista apua. Markkinapaikkojen lakeja Friedman vertaa luonnon valintaan.³⁸ Edun saavuttaminen ei kuitenkaan välttämättä johdu tietoisesta pitkän aikavälin strategisesta erinomaisuudesta, vaan markkinavoimien valinnasta. Strategisen edun voi saavuttaa joko olemalla edelläkävijä ja ottamalla riskejä, tai matkimalla edellä mainittuja. Tuotteiden lisäksi kilpailuetuun vaikuttaa myös sijoittuminen markkinapaikalla: yritys voi joko keskittyä yhteen pieneen asiakassegmenttiin (engl. *niche*) ja tarjota sille erikoistuneita ja laadukkaita tuotteita, tai pyrkiä tyydyttämään massojen kysynnän kilpailijoita halvemmalla. Koska markkinoiden ennustaminen on vaikeaa, voidaan strategian valintaa ja sen onnistumista pitää ainakin osittain sattumien summana. Siksi evoluutionäkökulmassa strategian tarkoituksellista luomista ei korosteta yhtä voimakkaasti, kuin klassisessa koulukunnassa. Sen sijaan strategian ”valintaan” vaikuttavat ulkoiset tekijät eli markkinat. Tavoitteena on kuitenkin voiton maksimointi.

Strategian tarkasteleminen prosessina tuo mukaan rajoitetun rationalismin näkökulman ja haastaa näin klassisen päätöksentekoteorian. Jo 1950-luvun lopussa yhteiskuntatieteilijä Charles Lindblom kyseenalaisti täysin rationalistisena pidetyn klassisen päätöksentekoteorian ja hahmotteli sen sijaan peräkkäisten, rajoitettujen vertailujen menetelmää eli ”eteenpäin rämpimisen oppia”.³⁹ Lindblomin mukaan täysin rationaalisessa päätöksentekomallissa tarvitaan täydellinen tietämys yhteisön tavoitteista ja arvoista, ennen kuin käytettävissä olevia vaihtoehtoja voidaan analysoida. Ratkaisumallisi etenee tavoitteista keinoihin. Ratkaisusta tekee hyvän se, että sen voidaan osoittaa olevan paras mahdollinen ratkaisu. Analyysi on niin kokonaisvaltaista, että siinä otetaan huomioon kaikki aiheeseen liittyvät tekijät. Tämä vaatii myös teorioiden hallintaa. Lindblomin esittelemässä peräkkäisten, rajoitettujen vertailujen menetelmässä taas tavoitteet ja keinot ovat kytkeytyneet toisiinsa ja niitä on vaikea erottaa ja analysoida. Hyvän ratkaisun merkki on se, että eri tarkastelijoiden mielestä se on oikea etenemistapa. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että se olisi paras mahdollinen keino saavuttaa kyseiset tavoitteet.⁴⁰ Analyysi ei ole täydellistä vaan rajoittunutta: siinä jätetään huomioimatta tärkeitä mahdollisia seurauksia, vaihtoehtoisia lähestymistapoja sekä arvoja. Vertailujen toisto kuiten-

³⁸ Friedman, 1953, 22.

³⁹ Lindblom, 1959, 82.

⁴⁰ Tämä ajatus ei välttämättä ole näinkään tuore: usein toistettu viisaus ”hyvän suunnitelman vihollinen on kuvitelma täydellisestä suunnitelmasta” sanotaan olevan lähtöisin 1700-luvulla eläneen sotilasteoreetikon Carl von Clausewitzin kynästä.

kin vähentää huomattavasti teorian tarvetta. Prosessimallissa strategiatyön rajoitteet korostuvat ja strategian valintaan vaikuttavat rationaalisten tekijöiden lisäksi muun muassa organisaation sisäiset jännitteet⁴¹. Niiden seurauksena strategiaan syntyvät tavoitteet eivät ole pelkästään organisaation voiton maksimointia, vaan tavoitteena saattaa olla jonkin organisaation sisäisen ryhmän hyöty. Inkrementalismi on käsite, joka usein liitetään strategian prosessimalliin: muutos on vähittäistä ja joskus tahatonta. Edistys ei siis tapahdu suurina, suunnitelman mukaisina hyppäyksinä, vaan pienin askelin, joiden suunta ei ole aina sama.

Systemikoulukunnan mukaan organisaation tavoitteisiin ja keinoihin vaikuttaa sisäinen ja ulkoinen toimintaympäristö. Tällöin tavoitteet ja keinot, jotka klassisen koulukunnan näkökulmasta katsottuna eivät ole rationaalisia, ovat täysin luonnollisia ja perusteltuja. Whittingtonin mukaan toimintaa eivät ohjaa ja rajoita pelkästään ihmisen äly ja tieto, vaan myös kulttuuriset ominaisuudet, jotka ovat kumpuavat ihmisen omasta yhteisöstä ja sidosryhmistä. Tärkeitä muuttujia kulttuurisessa kontekstissa ovat sukupuoli, kansallisuus, perhetausta, yhteiskuntaluokka, koulutus sekä ammatti.⁴² Historiantieteessä vastaavia näkemyksiä on esitetty etenkin mikrohistorian puolella, jossa ihmisten toiminnan loogisuutta tarkastellaan olemassa olevien premissien näkökulmasta.⁴³

2.2 Strategia kunnallisen päätöksenteon työkaluna

Heikki Helinin ja Sakari Möttösen mukaan 1980- ja 1990-lukujen taite oli käännekohta Suomen kuntien strategiatyössä.⁴⁴ Julkiselle sektorille levinnyt uusi, kaikkien organisaation toimijoiden tulosvastuullisuutta korostava tulosjohtaminen oli uusi asia ja entinen suunnittelukoneisto koettiin raskaaksi. Heidän mukaansa 2010-luvulla eletään samanlaista käännekohta, sillä strategiakoneisto on muuttunut samalla tavalla raskaaksi ja tehottomaksi, ja se kaipaa uudistamista. Nykyistä strategiatyötä ei kuitenkaan lytätä täysin, vaan kunnissa tehtäviä strategioita arvostetaan ja niistä löydetään toimivia elementtejä, joista myös muut kunnat voivat ottaa oppia.

Kuntaorganisaation niukkojen resurssien käyttämistä strategiatyöhön voidaan johtaja Jarmo Asikaisen mukaan perustella erityisesti henkilöstön sitouttamisella ja strategian jalkauttamisella, priorisoinnin helpottamisella, yhtäältä isojen linjojen ja toisaalta konkreettisten toimenpiteiden valinnal-

⁴¹ Suom. kotiin päin vetäminen.

⁴² Whittington 1993, 28.

⁴³ Jos käytettävissä olevan tiedon tai uskomuksen perusteella toimintamalli A:sta seuraa tilanne B, joka on tavoiteltu asiointila, on aivan loogista noudattaa A:ta, vaikka todellisuudessa siitä seuraakin epätoivottu tilanne C.

⁴⁴ Helin, Möttönen, 2012, 7.

la sekä organisaation sisäisen asiantuntijuuden hyödyntämisellä.⁴⁵ Asikainen toteaa, että kunnilta odotetaan samanlaista nopeaa reagoitua ja rajuja suunnanmuutoksia, kuin strategiaansa äkkiä muutavilta yrityksiltä. Kuntien strategiatyöhön kohdistuu kuitenkin tiettyjä rajoituksia, joita yrityksillä ei ole. Yritysten tärkein tehtävä on tuottaa voittoa omistajilleen ja tämän tavoitteen lisäksi voidaan miettiä sellaisia asioita, kuten yhteiskuntavastuu. Kuntien taas on kuntalain mukaan edistettävä hyvinvointia ja kestävä kehitystä sekä järjestettävä asukkailleen lakisääteisiä palveluita ja näin kunnan perustehtävä on yhteiskuntavastuu eikä voitto. Yritykset saavat itse valita toimialansa ja tarjoamansa tuotteet, joista asiakkaat maksavat. Kuntien taas on tuotettava lakisääteisiä palveluita, joiden asiakkaina kuntalaiset ovat maksukyvyistä riippumatta. Kunnat ovat myös sidottuja maantieteellisiin rajoihinsa sekä niiden sisällä olevaan väestö- ja elinkeinorakenteeseen. Yritykset sen sijaan voivat siirtää toimintojaan markkinatilanteen mukaan. Yrityksiltä ei myöskään edellytetä samanlaisia toiminnan läpinäkyvyyttä kuin kunnilta, joiden asioihin tavalliset kansalaiset voivat puuttua esimerkiksi valitusmenettelyjen kautta. Asikaisen mukaan nämä seikat eivät kuitenkaan saa olla tekosyy sille, ettei kunnan toimintaa voida muuttaa radikaalistikin.⁴⁶

Asikainen kiinnittää huomiota kunnan viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden väliseen jännitteeseen, joka syntyy tavoitteiden ja arvostusten eroista.⁴⁷ Kärjistettynä voidaan sanoa, että kunnan luottamushenkilöille tärkein laadun mittari on se, miten kuntalaiset kokevat kunnan ja sen palvelut. Sen sijaan viranhaltijajohdon puolella painottuvat kustannustehokkuus, taloudellisuus ja tuottavuus. Näiden näkemysten yhteensovittaminen on strategiatyössä haasteellista, mutta toisaalta strategian laatiminen yhteistyössä jännitteestä huolimatta voi olla mielekästä, sillä strategian hyväksyvät viimekädessä luottamushenkilöt. Myös tavallisten kuntalaisten, yritysten ja kolmannen sektorin on hyvä saada äänensä kuuluviin strategian laadintavaiheessa.

Strategiatyö voidaan jakaa neljään päävaiheeseen: vanhan strategian arviointi ja nykytilanteen kartoitus, uuden strategian laadinta, strategian täytäntöönpano sekä strategian arviointi.⁴⁸ Kuten huomataan, työ alkaa ja päättyy strategian arviointiin. Strategiatyötä voidaankin tarkastella jatkuvana syklinä ja toimintatapana yksittäisen kampanjan tai projektin sijaan.

Ensimmäinen vaihe on olemassa olevan strategian arviointi siitä saadun palautteen perusteella sekä nykytilanteen perusteellinen kartoitus. Strategian arvioinnin mielekkyys on siinä, että opitaan edel-

⁴⁵ Asikainen, 2009, 143–144.

⁴⁶ Asikainen, 2009, 145–146.

⁴⁷ Asikainen, 2009, 147.

⁴⁸ Ks. esim. Asikainen, 2009, 147–155.

lisen strategian onnistumisista ja epäonnistumisista sen kaikissa vaiheissa. Nykytilanteen kartoituksessa yleisesti käytetty työkalu on SWOT-analyysi, jossa tarkastellaan organisaation vahvuuksia ja heikkouksia sekä sen toimintaympäristössä nähtävissä olevia mahdollisuuksia ja uhkia. Menetelmän on kehittänyt amerikkalainen hallintotieteilijä Albert S. Humphrey, joka tutki Fortune 500 -listan yrityksiä Stanford Research Institutessa vuosina 1960 – 1970.⁴⁹ Nimi tulee englannin kielen sanoista Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats. Skenaariotyöskentelyllä voidaan tarkastella tulevaisuuden kehitysmahdollisuuksia eri toimialoilla. Näiden lisäksi on hyvä hankkia kattavasti tietoa kunnan toimintaympäristöön liittyvistä muuttujista, kuten elinkeinoista, väestörakenteesta sekä ympäristöstä. Näin ensimmäisessä vaiheessa otetaan kattavasti huomioon menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus.

Varsinaisen strategian laadintaa helpottaa se, että yhteisön arvot ja tavoitteet on hyvin määritelty. Tärkeitä käsitteitä ovat arvot, missio ja visio. Arvoista on helppo olla yhtä mieltä yleisellä tasolla, mutta organisaation sisällä voi olla eri näkemyksiä siitä, miten niitä kuuluu toteuttaa. Strategiatyössä arvoihin kannattaakin hankkia tuntumaa konkreettisten esimerkkien kautta. Missio määrittää organisaation toiminta-ajatuksen, miksi se on olemassa. Kuten yllä todettiin, kunnan tehtävä on lain mukaan edistää asukkaitensa hyvinvointia ja kestäväää kehitystä. Visio taas ilmaisee tulevaisuuden tavoitteita ja tahtotilaa: missä tilanteessa organisaatio haluaa olla esimerkiksi kymmenen vuoden päästä? Vision perusteella valitaan ne painopistealueet, joihin strategia keskittyy.

Strategiaa laatiessa on tarkasteltava arvoja, missiota ja visioita eri näkökulmista, jotta voidaan valita ne toimenpiteet, joilla tavoitteita lähdetään toteuttamaan. Nykyään strategiatyöhön kuuluu kriittisten menestystekijöiden valitseminen. Näille tekijöille kehitellään myös mittaristo ja tavoitetasot, joiden avulla tavoitteiden toteutumista voidaan seurata.⁵⁰ Jos kunnan tavoitteena on esimerkiksi kasvattaa matkailua elinkeinona, voidaan mittariksi valita vaikka vuosittaisten hotelliyöpymisten määrä kunnan sisällä ja tavoitetasoksi 115 prosenttia nykyisestä tasosta viiden vuoden päästä. Kuntien strategioissa on otettava huomioon monia eri näkökulmia, joihin kuuluvat muun muassa elinvoimaisuus, yhdyskunnan kehittäminen, vetovoimaisuus, elinkeinot, työllisyys, palvelut, talous, muutosjohtaminen sekä osallisuus.⁵¹

⁴⁹ Kettunen 2010, 17.

⁵⁰ Asikainen, 2009, 150–151.

⁵¹ Asikainen, 2009, 151–152.

Strategiatyön kenties haastavin vaihe on strategian täytäntöönpano, jota usein kutsutaan myös strategian jalkauttamiseksi. Strategia tuo aina mukanaan muutoksia, jotka taas aiheuttavat muutosvastarintaa. Tätä voidaan lieventää organisaation sisällä sillä, että strategian laadinta lähtee ruohonjuuritasolta: strategian ei tule olla pelkästään ylhäältä päin saneltu uudistuspaketti, vaan siinä tulee huomioida myös käytännön suorittavaa työtä tekevien ihmisten näkemykset. Näin heidät saadaan sitoutettua strategiaan jo alkuvaiheessa ja uudistuksista aiheutuu vähemmän organisatorista kitkaa.

Vuoden 1988 Nokian elinkeino- ja matkailustrategiassa ja sen valmisteluaineistossa voidaan havaita nykyäänkin käytössä olevia strategiatyön vaiheita. Vanhan strategian käsittelyä ei juuri ilmene, mutta muuten aineistosta erottuu arvojen, tavoitteiden ja painopisteiden valintaa sekä konkreettisten toimenpiteiden esittämistä. Sidosryhmät on otettu mukaan strategian laadintaan ja konkreettisia toimintaehdotuksia on otettu vastaan myös ruohonjuuritasolta. Siksi voidaankin sanoa, että strategia on rakennettu alhaalta ylös eikä ylhäältä alas. Toisin sanoen strategia ei ole pelkästään ylhäältä saneltua yleisluontoista jargonia, vaan sitä ovat olleet laatimassa myös ne, jotka tulevat myös tekemään sen käytännön työn, jolla strategiaa toteutetaan. Esimerkiksi kehitysseminaareissa on ollut mukana valtuustoryhmien edustajia, joten myös poliittiset luottamushenkilöt, jotka loppukädessä strategian hyväksyvät, ovat olleet mukana jo varhaisessa vaiheessa. Puolueet eivät olleet ainoat sidosryhmät, joita on kuunneltu strategiaa laadittaessa. Syksyllä 1987 Nokian kehittämisseminaari I:een osallistui kaupungin viranhaltijoita, työnantaja-, työntekijä- ja yrittäjäjärjestöjen edustajia sekä yritysten ja pankkien edustajia.⁵²

Vaikka strategiatyön määrä Nokialla kasvoikin 1980-luvun aikana, se ei tarkoittanut sitä, että strategian linjaukset olisivat velvoittaneet valtuustoa tiettyihin päätöksiin. Nokialla strategiat olivat enemmänkin ideapapereita siitä, millaisiin hankkeisiin kaupunki *voisi* ryhtyä.⁵³ Kun kuitenkin tarkastellaan sitä, miten paljon strategiamateriaalia on kertynyt ja miten paljon useiden ihmisten aikaa niiden laatimiseen on käytetty, on tällä työllä täytynyt olla jokin merkitys. Elinkeinostrategia ei ollut lakisääteinen asiakirja, joka kaikkien kuntien oli tehtävä, vaan Nokialla sitä ryhdyttiin laatimaan vapaaehtoisesti. Siksi työn laajuus kertoo myös ajattelutavan muutoksesta: strategiatyö ei ole pelkkää suunnitelman laatimista, vaan se on organisaation ja yhteistyön kehittämistä sekä olemassa olevien toimintamallien kyseenalaistamista.

⁵² Nokian kehittämisseminaari I seminaariraportti 1987, Liite 1. Nokian kehittämisseminaarit I ja II olivat olennainen osa vuoden 1988 strategian ideointia ja valmistelua. Ks. luku Elinkeinopoliittiset asiakirjat.

⁵³ Matti Vettenrannan ja Henry Moision haastattelu 2.4.2014.

3 HISTORIALLISTA TAUSTAA

3.1 1990-luvun lama suomessa

Jotta 1980- ja 1990-luvun elinkeinopolitiikka voidaan asettaa mielekkääseen kontekstiin, on tarpeen avata sekä 1990-luvun alun lamaa ja siihen johtaneita syitä. Käsitteenä lama on arkikielessä tuttu ja siihen liittyy paljon negatiivisia asioita. Sen yksiselitteinen määrittely ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista, sillä ilmiöissä, syy–seuraus -ketjuissa sekä ihmisten kokemuksissa on limittäisyyksiä ja päällekkäisyyksiä, jotka tekevät asioista monimutkaisia. Lama on tavallaan kokonaiskuva 1990-luvun alun suomalaisesta yhteiskunnasta: sen taloudellisesta ahdingosta, hyvinvointivaltion rakenteiden muutoksesta, työttömyydestä ja konkurseista. Ajallisesti kansantalouden akuuteimmat ongelmat sijoittuivat noin vuosille 1991–1994, jolloin vienti ontui, yritysten ulkomaiset lainanhoitokustannukset kohosivat pakkodevalvaation ansiosta, asuntokupla puhkesi ja pankkeja jouduttiin pelastamaan. Lamasta aiheutuneet yhteiskunnalliset seuraukset ovat kuitenkin olleet pitkäaikaisempia, sillä lama muutti yhteiskunnan rakenteita ja ihmisten odotuksia eikä paluuta lamaa edeltävälle tasolle enää ollut. Näitä seurauksia ovat muun muassa konkurssit ja velkajärjestelyt, kasvanut työttömyyden ”normaalitaso” sekä erityisesti pitkäaikaistyöttömyys.

1990-luvun lamaa edeltäneen ajan suomalaisesta yhteiskunnasta voidaan poimia trendejä, jotka aikanaan mahdollistivat ensin 1980-luvun nousukauden ja myöhemmin olivat mukana ajamassa maata yhteen itsenäisyyden ajan vaikeimmista yhteiskunnallisista kriiseistä. Merkittävimmät laman syntymistä edesauttaneet tekijät olivat kansantalouden nojautuminen idänkauppaan, viennin ja kilpailukyvyyn tukeminen devalvaatioilla, talouden säätelymekanismien purkaminen ja talouden ylikuumentuminen sekä huomattava kotitalouksien ja yritysten velkaantuminen.

Idänkaupan merkitystä sotien jälkeisen Suomen taloudelle ei ole syytä aliarvioida, vaikka sen romahtamista ei voida yksinään pitää lamaa aiheuttaneena syynä. Suomessa oli tehtaita, joiden koko tuotanto myytiin Neuvostoliittoon. Idänkauppa poikkesi länsikaupasta clearing-järjestelmän ansiosta. Suomi kävi Neuvostoliiton kanssa kahdenvälistä bilateraaliakauppaa eli clearing-kauppaa. Järjestelmän tavoitteena oli, että tuonti ja vienti olivat kaupankäyntikaudella samansuuruiset. Toimitetut hyödykkeet kirjattiin clearing-tilille. Jos kaupankäyntikauden lopussa viennin ja tuonnin välillä oli epätasapainoa, se siirrettiin hoidettavaksi seuraavan kauden clearing-tilille. Suomi vei Neuvostoliittoon lähinnä teollisuustuotteita. Ne maksettiin pääasiassa öljyllä ja maakaasulla.

Idänkaupan tyrehtyminen oli merkittävä tekijä laman taustalla. Viennin painopisteen oli siirryttävä nopeasti idästä länteen ja lisäksi Neuvostoliiton hajotessa Suomelle jäi huomattavia saatavia,⁵⁴ yhteensä noin 600 miljoonaa euroa. Venäjä maksoi viimeisen erän vuonna 2013.⁵⁵ Idänkaupan tyrehtyminen ei kuitenkaan ollut äkillistä, vaan sen osuus Suomen kokonaisviennistä oli ollut laskussa jo jonkin aikaa. Vuonna 1987 idänkaupan osuus kokonaisviennistä oli enää 15 prosenttia. Tosin samana vuonna idänviennin markkamääräinen volyyymi putosi myös huomattavasti.⁵⁶ Viennin painopisteen siirtyminen länteen ei myöskään ollut ongelmatonta, sillä aikaisemmin Neuvostoliittoon viedyillä tuotteilla ei välttämättä ollut kysyntää lännen markkinoilla. Samaan aikaan öljyn hinta nousi.

3.1.1 Rahapolitiikka

Valtiolla on kaksi keinoa talouden säätelyyn: rahapolitiikka ja finanssipolitiikka. Rahapolitiikalla säädellään valuutan arvoa ja saatavuutta, finanssipolitiikalla puolestaan julkisia menoja ja tuloja. Ennen kuin markka laskettiin kellumaan vuonna 1992, Suomen Pankki yhteistyössä hallituksen kanssa sääteli markan arvoa suhteessa muihin valuuttoihin. Sotien ja laman välisenä aikana markka devalvoitiin yli kymmenen kertaa. Tarkoituksena oli edistää vientiä ja parantaa Suomen kilpailukykyä. Käytäntöä alettiin kritisoida jo 1960- ja 1970-luvuilla, kun devalvaation ja inflaation havaittiin kulkevan syklinä: devalvaatio kiihdytti inflaatiota, joka taas laski markan todellista arvoa suhteessa sen viralliseen kurssiin ja loi taas devalvaatio-odotuksia.

Jaakko Kianderin ja Pentti Vartian mukaan ”vakaan markan linja perustui ajatukseen, että kiinteä kurssi on ankkuri, joka pakottaa talouden hitaampaan inflaatioon.”⁵⁷ Vakaan markan linja jatkui kevääseen 1989 asti, jolloin markka revalvoitiin. Vuoden 1989 revalvaatiota perusteltiin talouden ylikuumenemisen hillitsemisellä. Neljän prosentin revalvaation oli tarkoitus kasvattaa kotimaista korkotasoa ja luoda devalvaatio-odotuksia. Näin sen toivottiin muun muassa hillitsevän velkaantumista. Revalvaatiota on jälkikäteen pidetty periaatteessa hyvänä keinona, jota käytettiin vasta liian myöhään: revalvaation aikana vientihinnat olivat jo valmiiksi korkeat ja niiden kautta saavutettu kansantaloudellinen etu oli jo realisoitunut korkeampana palkkatasona. Revalvaatio vaikeutti vientiä ja teki ulkomaanmatkailun ja ulkomaisen lainanoton entistä houkuttelevammaksi. Se myös syvensi talouspolitiikan uskottavuusongelmaa, sillä vakaan markan politiikka ei ollut pysäyttänyt inflaatiota eikä yliarvostettu markka ollut ainakaan sitä tiukkaa finanssipolitiikkaa, jota kiinteän valuuttakurs-

⁵⁴ Kalela et al. 2001, 4.

⁵⁵ Työ- ja elinkeinoministeriön tiedote 2.10.2013.

⁵⁶ Routava 1995, 60.

⁵⁷ Kiander, Vartia 1998, 45

sin opin perusteella olisi kuulunut harjoittaa.⁵⁸ Markan kurssin ollessa keinotekoisesti korkea, sen ostovoima ulkomailla kasvoi. Vuoteen 1991 asti harjoitettiin niin sanottua vahvan markan politiikkaa, mutta marraskuussa 1991 markka devalvoitui 12,3 prosenttia. Syyskuussa 1992 markka laskettiin lopullisesti kellumaan eli sen arvon määrasivät markkinat. Markka heikkeni aluksi, mutta keväällä 1993 sen arvo lähti hitaasti nousemaan.⁵⁹ Taloustieteilijä Christian Bordesin mukaan markan kelluttaminen yhdessä tiukemman finanssipolitiikan eli julkisten menojen karsimisen kanssa oli hyvä keino laskea korkotasoa ja helpottaa sekä julkisen että yksityisen sektorin velanhoitokuluja.⁶⁰

Sakari Heikkinen ja Antti Kuusterä tarkastelevat Suomen talouskriisiä kansainvälisessä viitekehyksessä. Vertailujen tuloksena nousee esiin näkemys, jonka mukaan 1990-luvun lama oli tyypillinen siirtymätalouden kriisi, jossa taloudellinen toiminta ei pysynyt muuttuvien rakenteiden perässä.⁶¹ Monet maat, jotka ovat purkaneet taloudellisia rajoituksia, ovat törmänneet samanlaisiin ongelmiin. Seppo Honkapohja ja Erkki Koskela vertaavat Suomen tilannetta 1980- ja 1990-luvuilla muun muassa Meksikon, Chilen, Etelä-Korean, Malesian ja Thaimaan vastaavien rajoitusten purkuihin. Näistä tapauksista erottuu kolme päätrendiä: kotimaisen korkopolitiikan säätelyn purkaminen, ulkomaisen lainanoton vapauttaminen yksityissektorilla sekä kiinteiden valuuttakurssien ylläpitäminen. Honkapohja ja Koskela korostavat rahapolitiikan merkitystä: kun markkinat vapautetaan, talous ylikuumenee helposti investointien seurauksena. Markka oli pitkään kiinteäkurssinen ja aikaisempi kellunta olisi voinut lieventää lamaa.⁶²

Markka ei ollut ainoa valuutta, joka heikkeni voimakkaasti 1990-luvun vaihteessa. Markka oli sidottu yksipuolisesti ecuun, joten periaatteessa sen heikkenemisen ei olisi pitänyt vaikuttaa niihin valuuttoihin, jotka oikeasti muodostivat laskennallisen yhteisvaluutan arvon. Markan devalvaatiot ja lopulta kelluttaminen vuonna 1992 olivat osaltaan käynnistämässä vastaavaa ilmiötä muissa Euroopan maissa, joiden valuutta ei ollutkaan niin vahva, kuin kiinteiden kurssien politiikka oli antanut ymmärtää. Muun muassa Italian liira, Espanjan peseta, Portugalin escudo, Ruotsin kruunu ja Englannin punta devalvoitiin vuoden 1992 aikana. Ranskan frangi olisi myös mahdollisesti ollut tulilinjalla, mutta Ranskan vaihtotase oli muita kriisimaita parempi ja lisäksi Saksan Bundesbank antoi apua.⁶³

⁵⁸ Honkapohja et. al. 2009, 43; Kiander, Vartia 1998, 77–78.

⁵⁹ Kiander, Vartia 1998, 122.

⁶⁰ Bordes, 1993, 16–17.

⁶¹ Heikkinen, Kuusterä: 2001, 25, 48–50.

⁶² Koskela, Honkapohja 2001, 52–53; ks. myös Honkapohja et. al. 2009, 44.

⁶³ Kiander, Vartia 1998, 128.

Kiander ja Vartia toteavat, että kiinteän kurssin politiikkaa puolustaessaan Suomi tasapainotti kansainvälistä kauppansa korkeilla koroilla. Ne viilensivät ylikuumentunutta taloutta supistamalla suomalaista kysyntää, mutta toisaalta tällainen sopeutuminen aiheutti väistämättä laman.⁶⁴ Tasapainottaminen kuitenkin toimi: tuonti supistui huomattavasti jo vuosien 1989 ja 1990 aikana ja vastavasti vienti kasvoi vuosien 1992 ja 1994 välillä kolmanneksella verrattuna vuoden 1991 tasoon. Markan devalvoituminen siivitti vientiä edelleen, kuten myös saneerauksien ja palkankorotuksista pidättäytymisten avulla parantunut kilpailukyky. Toisaalta kauppatase oli kääntynyt ylijäämäiseksi jo vuodenvaihteessa 1990–1991 eli ennen markan pakkodevalvaatiota ja kelluttamista. Tuonnin volyyymiin vaikuttavat sekä kotimaisen valuutan suhde ulkomaisiin valuuttoihin että kotimaisen tuotannon hintakilpailukyky. Tuonnin supistuminen ei ollut pysyvä ilmiö: laman aikana markkinoilta poistui sellaisia yrityksiä, joilla oli jo aikaisemmin ollut vaikeuksia kilpailla ulkomaisen tuonnin kanssa. Kun laman jälkeen nämä yritykset puutuivat, jäi tuontiyrityksille enemmän markkinaosuuksia.⁶⁵ Lisäksi markka alkoi vahvistua devalvaation ja kellutuksen jälkeisen laskun jälkeen voimakkaasti, joten sen ostovoima ulkomailla parani jälleen.

3.1.2 Finanssipolitiikka

Julkisten menojen hillitseminen Suomessa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa ei ollut helppoa jo pelkästään lainsäädännön näkökulmasta, sillä menojen lisääminen vaati eduskunnan yksinkertaisen enemmistön, säästöpäätökset kaksi kolmasosaa. Säästölakiensäättämistä yksinkertaistettiin vasta vuonna 1992, jolloin niihin riitti eduskunnan yksinkertainen enemmistö. Myöskään tarvetta julkisten menojen hillitsemiselle ei nähty, sillä rahaa näytti riittävän. Budjetit olivat ylijäämäisiä, koska Suomessa meni poikkeuksellisen hyvin. Vaihtotase oli kuitenkin epäterve, sillä Suomen vienti ei pysynyt vahvan markan avulla kasvaneen tuonnin perässä. Suomen heikkoa vaihtotasetta (viennin ja tuonnin suhde) oli aikaisemmin kompensoinut hyvä vaihtosuhte (vienti- ja tuontihintojen suhde). Se kuitenkin heikkeni jyrkästi vuosina 1991–1992, muun muassa Suomelle edullisen idänkaupan tyrehtytyä. Vaihtosuhte heikkeni pääasiassa ulkoisten tekijöiden seurauksena, kuten sellun ja paperin maailmanmarkkinahintojen laskusta. Nämä maailmantalouden heilahtelut vaikuttivat huomattavasti suurten suomalaisten vientiyritysten kannattavuuteen.

Vielä 1980-luvulla julkisen sektorin taloudellinen tilanne oli hyvä: valtion budjetit olivat ylijäämäisiä ja valtion velka vain noin 10 prosenttia bruttokansantuotteesta. 1990-luvun taitteessa tilanne kuitenkin muuttui ja valtion velka kasvoi huomattavasti. Syy tähän oli paitsi heikentyneissä verotuloissa ja kuormittuneissa sosiaali- ja hyvinvointipalveluissa, myös vaalivuosien suuremmissa budje-

⁶⁴ Kiander, Vartia 1998, 114–115.

⁶⁵ Kiander, Vartia 1998, 116–119.

teissa sekä pankkituessa. Vuoden 1992 budjetti oli 72 miljardia markkaa – noin 14 prosenttia bruttokansantuotteesta – alijäämäinen. Budjettivaje lähti pienenemään jo vuonna 1993, mutta se supistui selvästi vasta vuonna 1994 kun laman oireet kuten työttömyys ja pankkituen tarve alkoivat lieventyä. Budjettialijäämät kasvattivat nopeasti valtion velkaa ja se nousi vuoteen 1995 mennessä eurooppalaiselle keskitasolle eli 65 prosenttiin bruttokansantuotteesta. Kuten Kiander ja Vartia toteavat, oli näin nopea velan kasvu rauhan aikana hyvin poikkeuksellista. Toisaalta Ruotsissa velka kasvoi samalla tavalla 1990-luvun laman ansiosta. Velan määrään vaikuttivat paitsi budjettien alijäämät, myös markan kurssi: suuri osa valtion velasta oli ulkomaista valuuttalainaa, joten markan heikentyessä devalvaatioiden seurauksena myös valtion velka kasvoi. Vastaavasti markan kurssin parantuessa velan määrä markoissa pieneni. Eläkerahastot sijoittivat rahaa valtion velkapapereihin ja näin osa velasta saatiin muutettua valtion velasta julkisen sektorin sisäiseksi velaksi. Siten Suomi pystyi alittamaan Maastrichtin sopimuksen määräämän 60 prosentin rajan⁶⁶ ja pääsemään jäseneksi sekä Euroopan unioniin ja Euroopan rahaliitto EMUun.⁶⁷

Budjettivajetta yritettiin kuroa umpeen paitsi lisäämällä tuloja, myös vähentämällä menoja. Kuuluisin menoja hillinnyt uudistus oli niin sanottu Sailaksen paketti, jossa listattiin noin 20 miljardin markan edestä säästökohteita. Leikkurin alle olisivat joutuneet muun muassa puolustusmäärärahat, perhetuet, asumistuki sekä maataloustuki. Valtiosihteeri Raimo Sailaksen vuonna 1992 esittämä säästöpaketti herätti paljon vastustusta, mutta lopulta sen uudistukset osoittautuivat jopa riittämättömiksi ja julkisen talouden säästöjä kertyi vuosien 1992–96 välillä noin kaksinkertainen määrä.⁶⁸

3.1.3 Velkaantuminen

1980-luvun loppupuolella suomalaisilla meni yleisesti ottaen hyvin. Kansalaisten reaaliensiot ja ostovoima kasvoivat, kuten tekivät myös lainojen ja luottojen kysyntä. Ihmiset luottivat talouden kehittymiseen ja vaurastuneet kansalaiset uskalsivat ostaa velaksi muun muassa autoja ja asuntoja. Pankit alkoivat antaa lainaa aikaisempaa vähäisemmillä vakuuksilla tai sitten lainan vakuudeksi kelpuutettiin esimerkiksi ostettavan asunnon koko arvo. Asuntojen arvot olivat nousussa, joten asuntojen omistamista pidettiin kannattavana sijoittamisena. Nousun oletettiin vain jatkuvan, joten vaikka asunto olisi ostettu lainarahalla, olisi aika syönyt lainan prosentuaalista osuutta itsestään kasvattamalla asunnon arvoa.

⁶⁶ Julkisen sektorin velka enintään 60 % BKT:stä.

⁶⁷ Kiander, Vartia 1998, 146–154.

⁶⁸ Kiander, Vartia 1998, 151.

Markan ollessa arvokas suomalaiset yritykset ottivat edullista lainaa ulkomailta, mutta lainat oli sidottu ulkomaisiin valuuttoihin. Kianderin ja Vartian mukaan velkaantuminen oli nopeaa ja mittavaa: pankkien luotot kotitalouksille ja yrityksille kaksinkertaistuivat 1980-luvun jälkipuoliskolla yli 400 miljardiin markkaan vuonna 1990. Erityisesti kasvoivat pankkien välittämät valuuttaluotot, vuosikymmenen puolenvälin noin 30 miljardista yli 100 miljardiin markkaan. Kotitalouksia enemmän velkaantuivat yritykset, ja kulutusta enemmän kasvoivat investoinnit.⁶⁹

Yksityinen kulutus kasvoi 1980-luvulla keskimäärin 3,3 prosenttia vuodessa. Investointien lisäksi rahaa meni aiempaa enemmän kulutustavaroihin ja varallisuusesineisiin. Kun näiden kysyntä kasvoi, hinnat nousivat samalla. Näin syntyi tilanne, jossa oli kannattavaa velkaantua ja kuluttaa, kun hintojen nousu nosti omaisuuden arvoa nopeammin, kuin velat kasvoivat. Vuosien 1985 ja 1989 välisenä aikana pörssikurssit nousivat yli kolminkertaisiksi ja asuntojen hinnat melkein kaksinkertaistuivat.⁷⁰ Pörssikurssit kuumenivat, sillä suomalaisten osakkeiden hintojen ajateltiin nousevan todellista arvoaan vastaavalle tasolle, kun Suomen järjestelmä liittyisi kansainvälisiin pääomamarkkinoihin. Ulkomailta sai halpoja valuuttalainoja.

1980-luvun lopulta lähtien korkeat korot sekä kasvanut epävarmuus ajoivat sekä yritysten että kotitalouksien investointeja alas. Sekä pörssikurssit että asuntojen hinnat laskivat huomattavasti vuodesta 1989 alkaen. Kotimainen kysyntä laski ja yksityinen kulutus putosi noin kymmenen prosenttia. Suomalaisten elintaso aleni laman seurauksena. Korkeat korot ja pääoman arvon aleneminen laskivat ihmisten halukkuutta ottaa velkaa, mutta samaan aikaan kotimaisen kysynnän lasku paheni, kun suomalaiset kiristivät kukkaronnyörejään. Kun suuri joukko ihmisiä haluaa myydä ja vain pieni joukko ostaa, kysynnän ja tarjonnan lain mukaan myytävän tuotteen hinta putoaa. Tämä heikensi tilannetta paitsi niillä, jotka halusivat päästä kiinteästä omaisuudestaan eroon, myös niillä, joilla kiinteä omaisuus oli esimerkiksi lainan vakuutena tai osana yrityksen varallisuutta.

Aki Kangasharjun johtama tutkimusryhmä tarkastelee tuloerojen syntymistä ja vaikutuksia muun muassa asuntokuplan kautta.⁷¹ Asuntojen hinnat nousivat räjähdysmäisesti vuosina 1987–89 ja romahtivat vuoteen 1993 mennessä. Asuntokuplan puhkeamisella oli merkittävät seuraukset yksityistalouksien ja koko kansantalouden kannalta, sillä siihen yhdistyi huomattava korkomenojen kasvu. Korot pumppasivat asumiskustannuksia ylös samaan aikaan, kun asuntojen hinnat laskivat. Toisin

⁶⁹ Kiander, Vartia 1998, 68.

⁷⁰ Kiander, Vartia 1998, 69.

⁷¹ Kangasharju et. al. 2001, 370.

sanoen ihmiset joutuivat maksamaan huomattavasti enemmän tuotteesta, jonka reaaliarvo laski samaan aikaan. Kun nousukauden aikana esimerkiksi asunto hyväksyttiin velan vakuudeksi täydestä arvostaan, kriisin syvennyttyä tämä osuus laski noin 70 prosenttiin. Suomen pankki muutti ohjeita lainan antamisesta ja vakuuksista myötäsyklisesti: hyvinä aikoina rahaa saa helposti, huonoina aikoina ei. Kun huonoina aikoina rahansaanti oli näin ollen tiukassa, ei uusia investointeja ja työpaikkoja syntynyt ja lama paheni. Erityisen pahasti lamavuosina putosivat asuntojen hinnat. Tämä koeteli etenkin niitä kotitalouksia, jotka asuntokauppojen tuloksena olivat joutuneet kahden asunnon loukkuun. Korkojen noustessa velanhoitokulut kasvoivat ja samaan aikaan asuntojen arvo aleni huomattavasti. Vaikka asuntoja olisi realisoitunut tappiohintaan, johti kasvanut velkataakka silti monet tilanteeseen, jossa kotitalouden nettovarallisuus oli negatiivinen.

Aina lainat eivät jääneet vain lainanottajien harteille, vaan monesti maksuvelvollisuudet siirtyivät takaussopimusten kautta muiden maksettavaksi. Markan arvon aleneminen devalvaatioiden seurauksena aiheutti vaikeuksia erityisesti sellaisille yrityksille, jotka olivat ottaneet valuuttalainoja ulkomailta ja joiden velat oli näin ollen sidottu muihin valuuttoihin kuin markkaan. Velkasumma esimerkiksi Yhdysvaltain dollareina tai Saksan markkoina saattoi pysyä samana, mutta markkamääräinen velkasumma kasvoi huomattavasti. Velallisten vaikeudet aiheuttivat ongelmia myös pankeille. Kun ihmiset ja yritykset eivät selvinneet veloistaan ja vakuudeksi annetun omaisuuden arvo laski nopeasti, syntyi pankeille luottotappioita. Tappioita tuli myös pankkien omien omistusten arvonalennuksista. Vuosien 1991–95 välisenä aikana pankkien luottotappiot nousivat yhteensä yli 70 miljardiin euroon. Pankkikenttä muuttui laman seurauksena melkoisesti: säästöpankkeja ensin fuusioitiin vuonna 1992 ja myöhemmin paloiteltiin vuonna 1993. KOP ja SYP taas fuusioituivat Merita Pankiksi vuonna 1996. Valtion maksamien pankkitukien kautta pankkien luottotappioiden lasku tuli lopulta veronmaksajien maksettavaksi.

Kun kotimainen ja ulkomainen kysyntä yhtä aikaa supistuivat, vaikutti se suomalaisten työllisyyteen. Kun työllisten määrä oli vuonna 1990 vielä lähes 2,5 miljoonaa, oli vastaava luku vuonna 1994 enää 2 miljoonaa. Jorma Kalelan tutkimusryhmä toteaa, että neljän vuoden aikana tuotanto putosi 10 prosenttia ja samaan aikaan työttömyys nelinkertaistui 17 prosenttiin.⁷² Pahiten lama koeteli rakennusalaan, jossa työpaikat putosivat vuoden 1990 205 tuhannesta vuoden 1994 114 tuhanteen. Nokian kannalta merkityksellistä on erityisesti teollisuustyöpaikkojen lasku. Valtakunnallisesti tarkasteltuna teollisuustyöpaikat vähenivät 556 tuhannesta aina vuoden 1994 424 tuhanteen. Suhde-

⁷² Kalela et al. 2001, 3.

lukuina vuosien 1990 ja 1994 välillä tämä tarkoittaa 44 prosentin pudotusta rakennusallalla, 24 prosentin pudotusta teollisuudessa sekä 18 prosentin pudotusta koko kansantaloudessa.⁷³

Suomalaisen yhteiskunnan toipumista voidaan tarkastella eri näkökulmista. Jos tarkoitetaan toipumista epäterveestä vaihtotaseesta, oli 1990-luvun lama olennainen osa tätä prosessia ja kotimaisen kysynnän tyrehtyminen ja markan heikkeneminen muihin valuuttoihin nähden auttoi palauttamaan talouden tasapainon. Jos toisaalta tarkoitetaan suomalaisen yhteiskunnan toipumista itse lamasta sekä sen taloudellisista ja sosiaalisista seurauksista, on toipuminen joillain mittareilla vielä kesken. Monet kotitaloudet menettivät laman aikana varallisuuttaan asuntokauppojen seurauksena ja monet joutuivat maksamaan yllättäen pois toisten velkoja takausjärjestelyjen takia. Vaikka suurtyöttömyys jäi laman aikana ja sen jälkeen lyhytaikaiseksi, ei pitkäaikaistyöttömien määrä ole laskenut takaisin lamaa edeltäneelle tasolle. Helena Blombergin tutkimusryhmä toteaaakin, että laman loppumista ei ole perusteltua pitää paluuna lamaa edeltävään ”normaaliksi katsottavaan tilanteeseen”, vaan laman aiheuttamat yhteiskunnalliset muutokset ovat usein peruuttamattomia.⁷⁴

3.2 Paikallisen elinkeinopolitiikan historiaa Suomessa

Elinkeinopolitiikkaan liittyvät olennaisina osina toiminnan reunaehdot määrittävä aluepolitiikka ja sen tukimuodot. Suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksen voidaan nähdä luoneen tarpeen sekä elinkeino- että aluepolitiikan kehittämiseksi. Rakennemuutoksesta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä 1950-luvulta alkanutta kehityskulkua, joka muutti huomattavasti elinkeino- ja väestörakennetta. Tähän liittyy olennaisesti maatalouden tuotantomuotojen tehostuminen ja siitä seurannut työvoiman tarpeen väheneminen. Maaseudulla perhekoko säilyi kuitenkin suurena, mikä aiheutti sen, että ihmisiä muutti kaupunkiin ja lopulta myös Ruotsiin työn perässä. 1970-luvulta lähtien myös suurteollisuuden työpaikat olivat laskussa, sillä öljykriisistä alkanut maailmantalouden taantuma oli pakottanut parantamaan tehtaiden tuottavuutta muun muassa automatisaation kautta.

1970–80-luvulla rakennemuutos näyttöytyi negatiivisessa valossa, sillä monien yhteiskunnan ongelmien, kuten maaseudun autioitumisen ja siirtolaisuuden, katsottiin olevan sen syytä. Suomen historian professori Pertti Haapalan mukaan tällöin rakennemuutoksesta tuli suomalaisen yhteiskunnan omakuva⁷⁵, sillä ongelmat oli helppo selittää muutoksen kautta. 1980-luvulla sinipunahalli-

⁷³ Kiander, Vartia 1998, 113.

⁷⁴ Blomberg et. al. 2002, 9.

⁷⁵ Haapala 2006, 93.

tus toi rakennemuutospuheeseen käsitteen ”hallittu rakennemuutos”. Siinä otettiin pesäeroa aikaisempien vuosikymmenten ainakin osittain epäonnistuneeksi koettuun politiikkaan, jonka seurauksena oli liian nopea ja hallitsematon muutos. Nyt sen sijaan muutostarpeen taustalla oli kansainvälisen talouden rakennemuutos. Haapalan tulkinnan mukaan hallituksen tavoitteena oli hyvinvointiyhteiskunta, jossa kaikille riittää kaikkea ja joka sopeutuu globaaleihin muutoksiin purkamalla talouden ja yhteiskunnan jäykkiä rakenteita.⁷⁶ 1990-luvun lama vei kuitenkin pohjan tältä jo aikanaan liian optimistisena pidetyltä visiolta.

Suomessa aluepolitiikka on kehittynyt vaiheittain 1960-luvulta lähtien. Aluepoliittisten tukimuotojen kehittämisen tarpeen muodostivat muun muassa muuttoliike Ruotsiin, syrjäseutujen työttömyys ja muuttotappiot sekä elinkeinojakauman rakennemuutos. Aluksi Suomi oli jaettu laajoihin, yhtenäisiin vyöhykkeisiin, jotka määrittivät myönnettävän tuen kehyksiä. Tukia kohdistettiin lähinnä vain Pohjois-Suomeen. Vähitellen laajat, yhtenäiset tukialueet pirstoutuivat ja alueiden sisäiset eroavaisuudet otettiin paremmin huomioon: esimerkiksi vuonna 1982 Suomi oli jaettu neljään perusvyöhykkeeseen sekä erityistukialueisiin. Lisäksi perusvyöhykkeiden sisällä alueet jaoteltiin vielä A ja B -tukialueisiin, mikä myös vaikutti tuen määrään.⁷⁷

1980-luvulla aluepoliittiset tukimuodot olivat melko monipuolisia. Pääasiassa kehitysalueilla toimivat yritykset saattoivat saada kauppa- ja teollisuusministeriöltä suoria aluepoliittisia avustuksia investointeihin sekä toiminnan käynnistämiseen ja kehittämiseen. Kehitysalueerahastolta⁷⁸ taas saattoi saada lainoja, takauksia osakepääomaa ja kehittämisavustusta. Lisäksi kehitysalueilla toimivat yritykset saattoivat saada verohuojennuksia, kuljetustukia sekä vähittäiskaupan rahoitustukia. Kehitysaluepoliittisiksi tukimuodoiksi voidaan katsoa myös maatalouden saamat tuet sekä kuntien saama ammatillisen koulutuksen alueellinen tuki.⁷⁹

1990-luvulla tukijärjestelmä ja luokitukset muuttuivat muun muassa Suomen EU-jäsenyyden myötä. 1990-luvulla kansallisessa luokituksessa oli kolmen tasoisia tukialueita sekä rakennemuutosalueet. Näiden lisäksi oli olemassa myös EU:n tavoitealueet, joiden rajat olivat kansallisen jaon kanssa samansuuntaiset, mutta eivät täysin yhtenevät. Ne keskittyivät maatalouden ja harvaan asuttujen

⁷⁶ Haapala 2006, 94.

⁷⁷ Ks. esim. Forsman et al. 1983, 138–139.

⁷⁸ Kehitysalueerahasto Oy eli Kera perustettiin vuonna 1971. Sen tehtävänä oli elinkeinopolitiikan kehittämistä ja laadun parantamista. Vuonna 1999 Kera ja Valtiontakuukeskus yhdistettiin valtion omistamaksi erityisrahoitusyhtiö Finnveraksi.

⁷⁹ Forsman et al. 1983, 141–158.

alueiden lisäksi teollisen rakennemuutoksen alueille. Aluepoliittista päätöksentekoa hajautettiin keskushallinnolta ja lääneiltä maakunnille ja vuonna 1997 perustetuille TE-keskuksille. Samalla Suomen valtion ja EU:n aluepolitiikan tavoitteita oli sovitettava yhteen. Tämän seurauksena aluepolitiikan painopiste alkoi siirtyä maaseudulta kaupunkiseuduille: maatalouden tukia karsittiin ja samaan aikaan keskityttiin kaupunkeihin innovaation, työllisyyden ja kasvun näkökulmasta.⁸⁰

Sotarauta ja Linnamaa jakavat Suomen kuntien elinkeinopolitiikan muodostumisen kuuteen vaiheeseen. Ne ovat:

1. 1860–1930-luku: Kunnallisen elinkeinopolitiikan idut
2. 1940–1950-luku: Elinkeinopoliittinen murrosajankohta
3. 1950–1960-luku: Kunnallisen elinkeinopolitiikan laajan omaksumisen kausi
4. 1960–1970-luku: Työn laaja-alaistumisen ja aktivoitumisen kausi
5. 1970–1980-luku: Suoran tukemisen ja yrityskohtaisen edistämisen kausi
6. 1980-luku: Erilaisten strategioiden pohtimisen, yrittäjyyden ja omatoimisuuden edistämisen kausi⁸¹

Kaikki edellä mainitut kauden eivät toteutuneet samanlaisina kaikissa kunnissa. Myöskään rajanveto aikakausien välillä ole ongelmatonta, sillä eri toimintatavat omaksuttiin eri kunnissa eri aikaan.

Kunnallisen elinkeinopolitiikan voidaan katsoa jossain määrin alkaneen jo 1800-luvun puolella, sillä vuoden 1865 kunnallisasetus mainitsee laina- ja apumakasiinien perustamisen, riistanhoidon järjestämisen sekä jäsenten yhteisten talousasioiden hoitamisen. Vuoden 1917 kunnallislaisissa puolestaan velvoitetaan kunnat kohottamaan elinkeinoja ja edistämään ammattitaitoa. Lisäksi kunnille annetaan muun muassa oikeus sosialisoida tuotantolaitoksia kuntien käyttöön ja perustaa lisäksi omia. Hannu Turusen tutkimusryhmä kuitenkin toteaa, että yleinen mielipide oli tällaisia toimia vastaan, joten niitä ei otettu Suomessa käyttöön. Sinänsä ristiriitaisesti kunnille annettiin paljon valtuuksia, mutta resursseja eli rahaa ja tekijöitä puuttui: maaseutukunnilla ei ollut kunnallista viranhaltijaorganisaatiota vielä 1900-luvun alussa. Ennen toista maailmansotaa elinkeinopoliittiset toimet jäivätkin vähäisiksi ja edistivät lähinnä ammattikoulutuksen kehittämistä.⁸²

Heti toisen maailmansodan jälkeen Suomessa keskityttiin jälleenrakennukseen ja sotakorvauksiin. Kun nämä projektit eivät enää 1940- ja 1950-lukuen vaihteessa työllistäneetkään ihmisiä entiseen

⁸⁰ Jauhiainen & Niemenmaa, 2006, 96–99.

⁸¹ Sotarauta & Linnamaa 1997, 43–44; Ks. myös Turunen et. al. 1990.

⁸² Turunen et. al. 1990. 33.

tapaan ja väestö alkoi muuttaa maaseudulta taajamiin, tuli kunnille tarve edistää elinkeinoja tietoisesti. Sotarauta ja Linnamaa toteavat, että elinkeinopoliittiset toimet olivat hajanaisia ja keskittyivät lähinnä infrastruktuurin kehittämiseen, mutta samalla teollistaminen alkoi nousta. Useisiin kuntiin muodostuikin toimikuntia, joiden tehtävänä oli houkutella alueelle teollisuutta.⁸³

1900-luvun elinkeinopoliitiikan tärkeimpiä teemoja on kunnan rooli elinkeinojen edistäjänä ja tämän roolin reunaehdot. Eräs tärkeimpiä kysymyksiä on, saako kunta tarjota elinkeinoille välitöntä tukea. 1960-luvun alussa jotkin kunnat antoivat alueelleen sijoittuville yrityksille huomattavaa tukea muun muassa tarjoamalla tonttimaata ja kunnallisteknisiä palveluita ilmaiseksi tai ainakin alle käyvän hinnan. Kunnan etuja puolestaan turvattiin sopimuksin, joihin sisältyi yrityksille rakentamisvelvoitteita sekä määräyksiä ottaa kunnan omaa väkeä töihin. Valtioneuvoston kuntien toimialaa selvittävä komitea kuitenkin päätyi vastustamaan tällaisia käytäntöjä: komiteamietinnön mukaan elinkeinoelämän taloudellinen tukeminen on valtion eikä kuntien tehtävä, sillä muuten kuntien välinen taloudellinen kilpailu lisää taloudellista eriarvoistumista. Suoran tuen ainoa peruste tulee olla työllistämisaikutus.⁸⁴ Tämän päätöksen jälkeen hyväksytyt elinkeinopoliitiikan keinot liittyivät yritystoiminnan edellytysten luomiseen. Näitä olivat teollisuuspaikkojen varaaminen, toimitilojen järjestäminen, perusinfrastruktuurin rakentaminen, liikenteen kehittäminen sekä energiantuotannon turvaaminen.⁸⁵ 1970-luvulla kunnissa siirryttiin huomattavissa määrin takaisin yritysten välittömään tukemiseen. Tällä kertaa tukea annettiin lainoina, lainantakauksina ja teollisuusinvestointeina.⁸⁶

1960- ja 1970-luvut olivat organisaation ja hallinnon näkökulmasta elinkeinopoliittista murroskautta. Elinkeinoelämä sai ensimmäisen kerran omaa virkamiehistöään 1960-luvulla, kun elinkeinosihteerien virkoja alettiin perustaa. Seuraavina kahtena vuosikymmenenä kehittyivät elinkeinoasiamies- ja elinkeinolautakuntaverkostot erityisesti kehitysalueilla. Elinkeinoasiamiesten virat yleistyivät etenkin sen jälkeen, kun toimintaan saatiin valtionapua vuodesta 1976 lähtien. 1980-luvulta lähtien kunnissa työskenteli myös yritysasiemiehiä, elinkeinoneuvoja, projektisihteereitä ja matkailusihteereitä. Lisäksi kunnat käyttivät aiempaa yleisemmin myös yritysconsulttien palveluita.⁸⁷

Vaihtoehtoisten elinkeinojen edistäminen alkoi monissa kunnissa jo 1960-luvulla. Pekka Nupponen kuitenkin toteaa, että aktiivinen elinkeinopoliittikka kehittyi perinteisillä teollisuuspaikkakunnilla

⁸³ Sotarauta & Linnamaa 1997, 44.

⁸⁴ Turunen et. al. 1990, 43–44.

⁸⁵ Nupponen 1986, 5–6; Sotarauta & Linnamaa 1997, 45.

⁸⁶ Sotarauta & Linnamaa 1997, 45.

⁸⁷ Sotarauta & Linnamaa 1997, 45–46.

muita paikkoja myöhemmin ja alkoi kunnolla vasta 1970-luvun lopulla, jolloin suurteollisuuden kasvun taantuminen alkoi näkyä. Tällöin työttömyys lisääntyi voimakkaasti ja kuntien elinkeinopoliitiikan tavoitteena olikin korvata menetettyjä teollisuustyöpaikkoja muilla elinkeinoilla, monipuolistamalla tuotantorakennetta sekä aktivoimalla pienyritystoimintaa.⁸⁸

1980-luvulla kuntien elinkeinopoliitiikan tavoitteet, painopisteet ja keinot monipuolistuivat. Kun aikaisemmin kysymys oli ollut siitä, mitä tehdään, tuli 1980-luvulla mukaan myös miten tehdään - aspekti. Prosessin tavoitteissa korostuivat taloudellisuus, tehokkuus, strategisuus, omatoimisuus ja tulosvastuullisuus. Kun aikaisemmin oltiin keskitytty pitkälti teollisuuden toimintaedellytysten kehittämiseen, pyrittiin nyt kehittämään kaikkien elinkeinojen toimintaympäristöä. Samalla painopiste vaihtui suuryrityksistä pieniin ja keskisuuriin toimijoihin. Tässä korostui yritysten aineettoman toimintaympäristön eli tiedonkulun ja yritysilmapiirin kehittäminen. Panostaminen suoraan taloudelliseen tukeen väheni useimmilla aloilla, mutta samalla kuitenkin korkean teknologian yritykset vaativat investointeja tietotaloihin ja teknologiakeskuksiin sekä tutkimukseen ja tuotekehittelyyn.⁸⁹

1990-luvun paikallisen elinkeinopoliitiikan merkittävimpanä trendinä voidaan pitää seutuyhteistyön kehittymistä. Sen taustalla ovat muun muassa kuntien tarve yhdistää resurssejaan kehittääkseen yritysten toimintaympäristöä, yrityselämän verkostoituminen yli kuntarajojen sekä aikaisempaa seudulliseksi muodostunut alueellinen ohjelmatyö. Näihin taustatekijöihin ovat puolestaan vaikuttaneet 1990-luvun alun lama ja sen aiheuttama resurssien niukkuus. Toisaalta tarve elinkeinopoliittisiin toimenpiteisiin oli monilla paikkakunnilla aikaisempaa suurempi, sillä laman aiheuttama työttömyys ei palautunutkaan laman jälkeen 1980-luvun tasolle. Siksi toinen 1990-luvun tärkeä elinkeinopoliittinen trendi on kunnan roolin muutos hyvinvointipalveluiden jakajasta alueensa aktiiviseksi kehittäjäksi.⁹⁰

3.3 Nokian poliittisten voimasuhteiden kehitys

Nokian merkitys suhteessa muuhun Pirkkalaan alkoi kasvaa 1830-luvulla, jolloin Pirkkalan seurakunnan uusi kirkko päätettiin sijoittaa Nokialle. Tehtaiden rakentamisen myötä alueelle alkoi tulla myös palveluita, joita ensin järjestivät tehtaot itse, myöhemmin kunta. Vuonna 1922 Pirkkalan kunta jakaantui Etelä- ja Pohjois-Pirkkalaan. Uudistuksen taustalla oli Jussi Koivuniemen mukaan No-

⁸⁸ Nupponen 1986, 15–16.

⁸⁹ Sotarauta & Linnamaa 1997, 45–46.

⁹⁰ Sotarauta & Linnamaa 1997, 46–47.

kian kasvu ja sen merkityksen korostuminen Pyhäjärven eteläpuoliseen alueeseen nähden. Etelä-Pirkkalan asukkaat pelkäsivät kunnan painopisteen siirtyvän Nokialle, joten kunta haluttiin jakaa kahtia.⁹¹ Uudessa kuntajaossa Pohjois-Pirkkalaan liitettiin myös Tampereen esikaupunkialue Pispala. Työttömyys oli Pispalassa merkittävä ongelma eikä se ollut fyysisesti lähellä Pohjois-Pirkkalan keskustaajamaa. Kunnanvaltuusto vetosi valtioneuvostoon, jotta Pispala liitettäisiin Tampereeseen. Asiasta saatiin päätös vasta kesällä 1935, sillä Tampere ei halunnut Pispalaa ja yritti jarrutella prosessia.⁹² Vuonna 1937 Pispala liitettiin Tampereeseen ja samalla Pohjois-Pirkkala muutettiin kauppalaksi. Vuonna 1938 nimi vaihdettiin Nokiaksi. 1970-luvulla toteutettiin kaksi kuntaliitosta, joissa Nokiaan liitettiin Suoniemi ja Tottijärvi.⁹³ Kuntaliitoksissa Nokian pinta-ala kasvoi huomattavasti, mutta väkiluvun muutos oli melko pieni. Kaupunki Nokiasta tuli vuonna 1977.

Nokian taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen ovat vaikuttaneet kunnanvaltuuston sisäiset voimasuhteet. Tästä kehityksestä voidaan erottaa neljä erillistä vaihetta: Suur-Pirkkalan aika; työväen nousu; kommunistitoiminnan kielto sekä vasemmiston uusi nousu sotien jälkeen. Voimasuhteiden muutokset vasemmiston ja porvariston välillä liittyvät hyvin pitkälti lainsäädännön, ei niinkään puolueiden kannatuksen heilahteluihin. Koska Nokialla tehdastyöläiset ovat muodostaneet suurimman osan väestöstä, on vasemmistopuolueille löytynyt aina kannatusta tehdasyhteisöstä ja porvariston kannatus on vastaavasti pysynyt matalana. Sosiaalidemokraatit ja enemmän vasemmalla olevat puolueet ovat kuitenkin kilpailleet osittain samoista äänistä, joten SDP on joutunut jakamaan valtaa vuorotellen muun muassa Sosialistisen Työväenpuolueen (STP), Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) ja Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) kanssa.

1860-luvun kuntalain uudistamisen seurauksena maallisten asioiden hoitaminen kunnissa siirtyi seurakunnilta kunnille, joissa valtaa käytti kunnallislautakunta. Kaikille veronmaksajille avoin kuntakokous valitsi lautakunnan, mutta äänien määrä oli suhteutettu kunkin osallistujan maksamiin veroihin. Koivuniemi toteaaakin, että järjestelmässä valta oli maanomistajien ja tehtaiden edustajien käsissä.⁹⁴ Vuonna 1875 vain 9 prosentilla yli 20-vuotiaista asukkaista oli äänioikeus.⁹⁵ Vuonna 1907 järjestelmää uudistettiin Pirkkalassa niin, että kunnallislautakunta otti hoitaakseen suuren osan niistä tehtävistä, jotka aikaisemmin olivat olleet koko kuntakokouksen toimialaa. Myös äänestys-

⁹¹ Koivuniemi 1998, 42

⁹² Koivuniemi 1998, 42

⁹³ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 4.

⁹⁴ Koivuniemi 1994, 123

⁹⁵ Koivuniemi 1998, 29

mallia uudistettiin niin, että jokaisella äänestäjällä oli vain yksi ääni.⁹⁶ Nokialaisten ääni kuului kunnallisessa päätöksenteossa, sillä esimerkiksi vuonna 1903 61 prosenttia kunnalliskokouksen äänistä tuli Nokialta. 1910-luvun loppupuolelle asti Nokia oli kunnan suurin väestökeskittymä, mutta Pirkkalaan edelleen kuuluvien esikaupunkialueiden Nokiaa nopeampi kasvu alkoi vähentää Nokian suhteellista osuutta.⁹⁷

Vaikka sisällissodan jälkeen virallinen työväenliike olikin ahtaalla, toi kuntavaaliuudistus työväestölle uusia vaikutusmahdollisuuksia. Kun aikaisemmin valtaa olivat pitäneet ne, joilla oli eniten omaisuutta, takasi uusi järjestelmä yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella melkoisen vaikutusvallan vasemmistopuolueille tehdasyhteisössä. 1920-luvulla kokoomuksen ja maalaisliiton vaaliliitto sai melko tasaisesti kolmasosan Nokialla annetuista äänistä, kun taas SDP:n ja kommunistien osuudet vaihtelivat. SDP oli silti suurin puolue koko 1920-luvun.⁹⁸ 1920-luvun lopussa vasemmisto radikalisoitui muun muassa kumitehtaan epäonnistuneen lakon seurauksena: kommunistien kannatus nousi vuoden 1925 kuntavaaleissa saadusta 6,6 prosentista 21,3 prosenttiin.⁹⁹ Tämän jälkeen kommunistien kannatuslukemia on vaikea seurata, sillä toiminta kiellettiin valtakunnallisesti vuonna 1930.

1930-luvun alussa Suomen oikeisto sai kannatusta ja äärioikeisto radikalisoitui. Lapuan liike kuikoisti ja kommunististen järjestöjen toiminta kiellettiin vuonna 1930. Nokialla työväenjärjestöjen toiminta vaikeutui merkittävästi ja jotkut järjestöt jopa lopettivat toimintansa. Oikeisto kasvatti vaikutusvaltaansa Pohjois-Pirkkalan kuntavaaleissa 1930-luvulla. Vuoden 1930 lakiuudistusten seurauksena kommunistit joutuivat jättämään valtuustopaikkansa. Vuoden 1933 vaaleissa myös useimmat SDP:n listan ehdokkaat leimattiin kommunisteiksi ja heidän osallistumisensa vaaleihin evättiin. Vaalien lopputuloksena oli, että Kokoomuksen ja Maalaisliiton vaaliliitto vei 86,2 prosenttia äänisaaliista.¹⁰⁰ Voimasuhteiden ero kansalliseen tasoon oli merkittävä, sillä 1930-luvun eduskuntavaaleissa Kokoomus ja Maalaisliitto saivat yhteensä enimmillään vain kolmanneksen paikoista. Koivuniemen mukaan oikeistokeskustan nousu Pohjois-Pirkkalassa johtui tehtaiden suuresta vaikutusvallasta, työväenliikkeen alennustilasta sekä vaalien teknisistä järjestelyistä.¹⁰¹

⁹⁶ Koivuniemi 1998, 29

⁹⁷ Koivuniemi 1998, 28

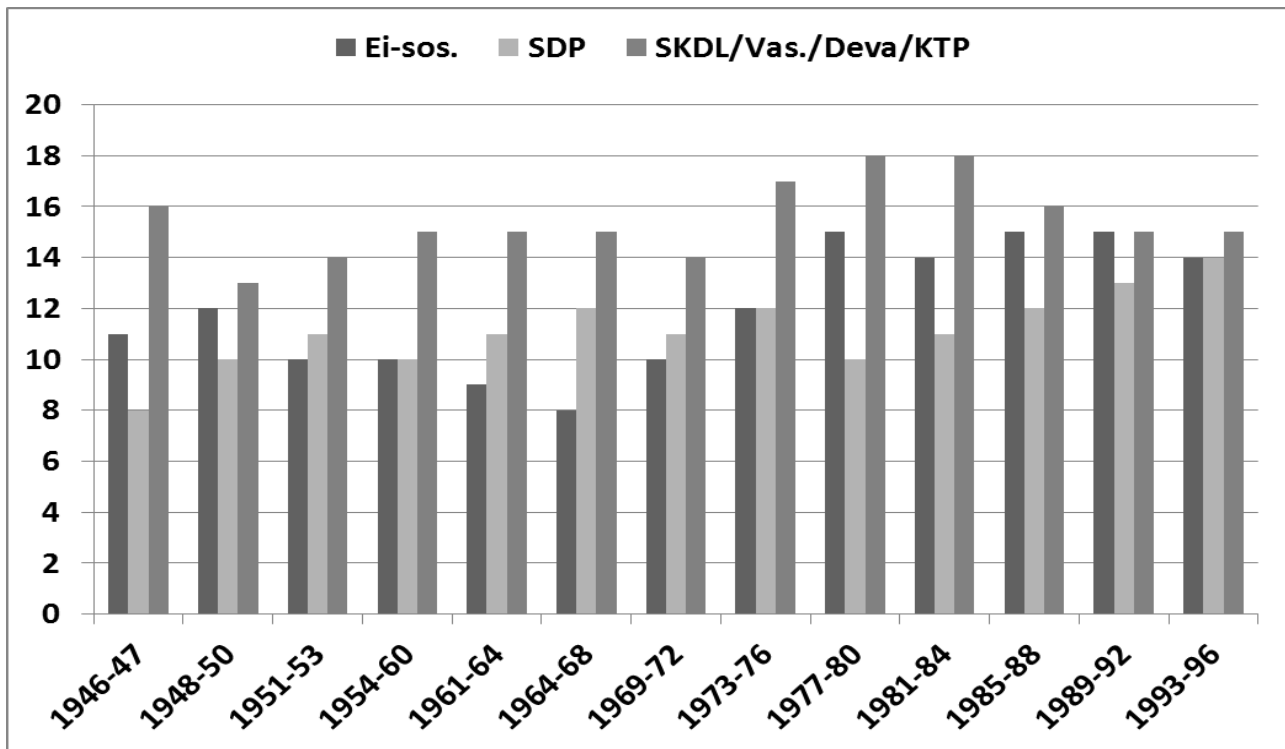
⁹⁸ Koivuniemi 1994, 307

⁹⁹ Koivuniemi 1998, 50–51.

¹⁰⁰ Koivuniemi 1994, 307

¹⁰¹ Koivuniemi 1998, 52

Kuvio 2 – Valtuuston paikkajakauma Nokialla 1946–1996.¹⁰²

Sodan jälkeen kommunistien toiminta sallittiin ja vastavuoroisesti monien oikeistolaisiksi katsottujen järjestöjen toiminta kiellettiin rauhansopimuksen nojalla. Kiellettyjen listalla olivat muun muassa maanpuolustusjärjestöt. Nokialla SKDL keräsi eniten ääniä ensimmäisissä sodan jälkeen järjestetyissä kunnallisvaaleissa ja jatkoi suurimpana puolueena vielä 1980-luvulle saakka. Tämänkin jälkeen SDP:stä vasemmalla olevat puolueet ovat muodostaneet suurimman valtuustoryhmän. Toiseksi suurin oli SDP, kun taas kokoomuksen ja maalaisliiton vaaliliitto oli aina vähemmistönä. Vaaliliitto jatkui Nokialla vuoteen 1976, mutta sen jälkeen puoluekenttään alkoi nousta uusia pienpuolueita, kuten vihreät.¹⁰³

Vaikka Nokialla valta oli pitkään kahdella vasemmistopuolueella, ei niiden välinen yhteistyö ollut ongelmaton. Koivuniemi toteaa, että vuosina 1945–47, 1951–76 ja 1981–87 SDP:llä ja muilla vasemmistopuolueilla oli kahden kolmasosan määränemmistö valtuustopaikoista, jolloin porvari-puolueet olisi voitu jättää kokonaan päätöksenteon ulkopuolelle.¹⁰⁴ Entisen apulaiskaupunginjohtaja Matti Vettenrannan mukaan yhteistyö sujui kuitenkin paremmin SDP:n ja kokoomuksen välillä.¹⁰⁵

¹⁰² Koivuniemi 1994, 460. Taulukossa on noudatettu Koivuniemen ryhmittelyä ei-sosialisteihin, sosiaalidemokraatteihin ja ääri vasemmistoon. Valtuuston kokonaispaikkamäärä on muuttunut kaksi kertaa vuosina 1973 ja 1977.

¹⁰³ Koivuniemi 1998, 61.

¹⁰⁴ Koivuniemi 1994, 459.

¹⁰⁵ Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

Muina aikoina ei-sosialistiset puolueet muodostivat usein yhden kolmasosan määrävähemmistön, joten ne esiintyivät yhteisenä rintamana, vaikka virallisesti yhteinen vaaliliitto loppuikin jo 1970-luvulla.¹⁰⁶

3.4 Nokian elinkeinojen kehitys

Nokian historia on mitä suurimmassa määrin teollisuuden ja tehdasyhteisön historiaa. Ensimmäinen teollisuuslaitos tuli Emäskosken rannalle eli lähelle nykyisen Nokian kaupungin keskustaa vuonna 1869, kun kaivosinsinööri Knut Erik Idestam siirsi puuhiomonsa Tampereelta Pirkkalaan.¹⁰⁷ Sitä ennen elinkeinajakauma oli hyvin maatalousvaltainen. Tehdas aloitti toimintansa vuoden 1869 lopussa. Työntekijöitä oli tuolloin vasta kymmenkunta. Vuonna 1871 Idestam muutti toiminnan osakeyhtiömuotoon. Uuden yhtiön nimeksi tuli Nokia ab. Se osti Tampereelta ja Nokialta Idestamin tehtaot sekä Nokian kartanon.¹⁰⁸ Vuosisadan lopussa toiminta laajeni, kun puuhiomon lisäksi koskenrannalle perustettiin paperitehdas sekä sulfiittiselluloosatehdas. Tuotanto kasvoi merkittävästi 1900-luvun alkuvuosina.

Suomen Gummitehdas oy perustettiin Helsingissä vuonna 1898 ja se siirsi toimintansa Nokialle vuonna 1904. Aluksi se työllisti vain reilut sata työntekijää, mutta maailmansotien välisenä aikana sen merkitys kasvoi. Vuonna 1938 työntekijöitä oli jo melkein 2000. Koivuniemen mukaan ensimmäinen maailmansota oli kumitehtaalle onnenpotku, sillä sen ansiosta venäläinen kilpailu poistui markkinoilta, lisää tilauksia tuli Nokialle ja valuuttakurssien vaihtelut olivat niin suotuisat, että tehdaskiinteistö ja muut lainat saatiin kuoletettua vuoteen 1916 mennessä.¹⁰⁹ Kumitehdas hankki Nokia-yhtiön osake-enemmistön vuosina 1918–1919, kun se sai vihiä siitä, että eräs toinen suuri toimija olisi sitä havitellut. Tähän päätökseen vaikutti muun muassa se, että Nokia-yhtiön voimala oli tärkeä myös kumitehtaalle. Omistajanvaihdoksesta huolimatta yhtiöt jatkoivat erillisinä toimijoina. Koivuniemi toteaa kuitenkin, että yhdessä kumitehdas ja Nokia-yhtiö muodostivat merkittävän taloudellisen voimatekijän Nokialla.¹¹⁰

Vuoteen 1929 asti työttömien määrä oli Pohjois-Pirkkalassa melko vähäistä ja keskittynyt lähinnä Pispalaan. Työttömyys ei myöskään ollut pitkäaikaista, vaan enemmänkin kausittaista: kesäisin töitä

¹⁰⁶ Koivuniemi 1994, 460.

¹⁰⁷ Koivuniemi 1998, 18–20.

¹⁰⁸ Koivuniemi 1998, 20.

¹⁰⁹ Koivuniemi 1998, 33–34.

¹¹⁰ Koivuniemi 1998, 34.

riitti kaikille. 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun ensimmäisellä puoliskolla maailmantalouden lama koetteli koko Suomea. Pohjois-Pirkkala oli yksipuolisen elinkeinorakenteensa ansiosta erityisen herkkä suhdannevaihteluille, joten työttömyystilanne oli laman aikana vaikea eikä yhteiskunnan turvaverkko riittänyt pelastamaan ihmisiä taloudellisesta ahdingosta.¹¹¹

Suhteutettuna väkilukuun työttömyysluvut olivat Pohjois-Pirkkalassa vuonna 1933 Hämeen pahimpien joukossa. Työttömien absoluuttisissa määrissäänkin vain Tampere ja Lahti menivät edelle. Pahimmillaan tilanne oli vuonna 1932, jolloin Pohjois-Pirkkalassa työttöminä ja varatöissä oli yhteensä 2118 henkeä. Tämä on noin 11 prosenttia koko kunnan silloisesta väestöstä, ei pelkästään työikäisistä.¹¹² Työttömyys kasvoi erityisesti rakennusalalla sekä muissa ulkotöissä, mutta myös tehdastyöläiset saivat tuntea sen nahoissaan. Vuonna 1932 teollisuustyöntekijöiden osuus työttömistä oli 13 prosenttia. Erityisesti lamasta kärsi kumitehdas, joten nimenomaan naisten työpaikat olivat vaarassa.¹¹³ Toisaalta Koivuniemi toteaa, että etenkin naisten työttömyys ei kuitenkaan näy tilastoissa niin pahana, kuin mitä se todellisuudessa oli, sillä työttömäksi ilmoittautumista pidettiin nöyryyttävänä eikä siitä koettu olevan mitään hyötyä. Monet työttömäksi jääneet naiset jäivätkin hoitamaan kotia.¹¹⁴

Työttömyyttä yritettiin helpottaa hätäaputoilla ja palkanalennuksilla, jotta työtä riittäisi kaikille. Pohjois-Pirkkalassa valtion ja kunnan rahoittamina varatöinä parannettiin etenkin tie- ja viemäriverkostoa. Myös muualla turvauduttiin varatöihin työllisyyden parantamiseksi. Tampereella työllistämishankkeihin kuului muun muassa Härmälän lentokentän, Pispalan vanhan uittotunnelin sekä Viinikanojan rautatiesillan rakentaminen. Peltola kuitenkin toteaa, että varatyöt eivät riittäneet täyttämään tehtävänsä eli auttamaan työntekijöitä työttömän jakson yli. Tarkoituksena oli, että varatöiden kautta työntekijät pääsisivät ”oikeisiin” töihin, mutta todellisuudessa varatöiden loputtua ihmiset olivat köyhäinhoidon varassa ja joutuivat etsimään uutta varatyötä.¹¹⁵ Varatöitä ei riittänyt kaikille halukkaille ja perheelliset olivat niiden saamisessa etusijalla. Palkkataso oli noin 10–20 prosenttia tavallisia töitä huonompi, joten varatöihin pääsy ei tarkoittanut elintason säilymistä ennallaan.¹¹⁶

¹¹¹ Koivuniemi 1994, 302.

¹¹² Koivuniemi 1994, 303, 751.

¹¹³ Koivuniemi 1998, 51.

¹¹⁴ Koivuniemi 1994, 302.

¹¹⁵ Peltola 2008, 127.

¹¹⁶ Koivuniemi 1994, 304.

Sotienvälinen aika oli 1930-luvun alun lamaa lukuun ottamatta nopean kasvun aikaa Nokialla. Väkiluku lähes kaksinkertaistui pääasiassa muuttoliikkeen seurauksena vuosien 1922 ja 1940 välisenä aikana. Väkeä tuli työn perässä pääasiassa Satakunnasta, Pohjanmaalta sekä Viipurin seuduilta.¹¹⁷ Kumitehtaan työntekijämäärä viisitoistakertaistui sotien välisenä aikana. Suurin osa heistä oli naisia ja nuoria. Tuotannon ja työntekijämäärien kasvuun vaikutti valmistettujen tuotteiden muutos: sotien välissä jalkinetuotanto kasvoi ja kalossien sijaan alettiin valmistaa saappaita. Rengastuotanto alkoi vuonna 1933 ja kuuluisa talvirengas Nokian Hakkapeliitta lanseerattiin vuonna 1936. Koivuniemen mukaan Kumitehdas ei kärsinyt kotimaisesta kilpailusta, sillä se oli Suomessa alansa suurin ja emoyhtiö Suomen Gummitehdas Oy osti kilpailevat tehtaot.¹¹⁸

Myös muu teollisuus oli nousussa sotien välisenä aikana. Nokia-yhtiössä kasvu oli kumitehdasta maltillisempaa, mutta silti tehdastyöläisten määrä yli kaksinkertaistui vuosien 1922 ja 1938 välissä. Yhtiöllä oli kuitenkin myös muuta toimintaa, kuten maanviljelystä, kuljetusta ja rakentamista. Tehtaan työntekijöiden osuus kokonaistyövoimasta (1501 henkeä vuonna 1938) oli alle puolet. Nokian kutomo ja värjäys (vuodesta 1972 alkaen Nanso Oy) perustettiin vuonna 1921. 1930-luvun lopussa sillä oli yli 200 työntekijää. Teollisuutta oli myös keskustaajaman ulkopuolella, mutta esimerkiksi Memmolan kylässä toimineet Alastalon saha ja tiilitehdas lopettivat toimintansa jo vuonna 1932.¹¹⁹

Nokialla vuotuinen tuotannon kasvu oli vuosien 1920 ja 1938 välisenä aikana keskimäärin 8 prosenttia. Teollisuustyöntekijöiden osuus kokonaistyövoimasta kasvoi myös: vuonna 1922 osuus oli 13,9 prosenttia, vuonna 1938 jo 25,5 prosenttia. Kaksi isointa tehdasta – paperi- ja kumitehdas – työllistivät 1930-luvulla yhden kolmasosan väestöstä. Koivuniemi kuitenkin tähdentää, että kun otetaan huomioon työläisten perheet, sai kaksi kolmasosaa Nokian asukkaista toimeentulonsa kahdelta suurimmalta tehtaalta.¹²⁰ Molemmat tehtaot olivat alttiita maailmantalouden heilahteluille, sillä paperia valmistettiin pääasiassa vientiin ja kumitehtaan käyttämä raakakumi oli tuontitavaraa, jonka hinnat vaihtelivat.¹²¹

Sotien jälkeen teollisuustyöpaikkojen määrä kasvoi entisestään 1970-luvulle saakka. Tehtaita laajennettiin ja koskeen rakennettiin uusi voimala, joka otettiin käyttöön vuonna 1971.¹²² Nokialla

¹¹⁷ Koivuniemi 1998, 46.

¹¹⁸ Koivuniemi 1998, 47.

¹¹⁹ Koivuniemi 1998, 48.

¹²⁰ Koivuniemi 1998, 49.

¹²¹ Koivuniemi 1998, 50.

¹²² Koivuniemi 1994, 422

valmistettujen tuotteiden kysyntä kasvoi ja myös uutta teollisuutta perustettiin. Jo sodan aikana Siuron Linnavuoreen oli perustettu lentokonemoottoritehdas, joka valmisti komponentteja Härmälässä sijainneelle lentokonetehtaalle. Sodan jälkeen se tuotti sotakorvausmateriaaleina muun muassa moottoreita ja kompressoreita. Vuonna 1946 siitä tuli osa Valmetia. Sodan jälkeen ja säännöstelyn loputtua autojen tuonti Suomeen vapautui ja yksityisautoilu alkoi yleistyä. Suomen ainoana rengastehtaana Nokian kumitehdas hyötyi tästä kysynnän kasvusta merkittävästi.

Nokian suuret tehtaat (paperitehdas ja kumitehdas) fuusioituivat vuonna 1967 Suomen kaapelitehtaan kanssa ja yhtiön pääkonttori siirrettiin Nokialta Helsinkiin. Fuusio antoi uudelle yhtiölle aiempaa paremmat mahdollisuudet yhdistää resurssejaan ja tehdä uusia investointeja. Uusia tuotantolaitoksia avattiin muualle kuin Nokialle ja myös toimialojen kirjo laajeni raskaasta perusteollisuudesta elektroniikkaan. Toimintoja (esimerkiksi polkupyöränrenkaat ja sisärenkaat) siirrettiin pois Nokialta kehitysaluetukien perässä. Vaikka fuusio olikin yhtiön omistajien kannalta kätevä asia, sen pitkän aikavälin seuraukset eivät olleet Nokian kaupungille suotuisat: yhtiön kotipaikan siirtyminen Helsinkiin vähensi yritysjätiläisen¹²³ kotiseutu-uskollisuutta ja teki Nokiasta raskaan teollisuuden perinteiseen taloudellista ja tuotannollista periferiaa.¹²⁴

1974 oli teollisuustyöpaikkojen kannalta Nokian huippuvuosi, jonka jälkeen työpaikat alkoivat vähentyä rajusti. Vuoden 1973 öljykriisi nosti energian hintoja, esimerkiksi öljyn hinta kymmenkertaistui vuosina 1974–1979.¹²⁵ Öljykriisi laukaisi myös laman kansainvälisillä markkinoilla, joiden heilahteluille Nokian suuret tehtaat olivat alttiita: paperitehtaan vienti ei vetänyt ja vuoden 1975 lopussa tehtaan koneet pyörivät noin 40–50 prosentin kapasiteetilla. Samoihin aikoihin tehtailla myös lakkoiltiin jatkuvasti.¹²⁶

Sellutehtaan sulkemisprosessi oli tärkeä askel tehdaskaupungin rakennemuutoksessa ja se on ollut merkittävä tekijä elinkeinopolitiikan uutta suuntaa valittaessa. Päätös tehtaan sulkemisesta tehtiin jo vuonna 1978, sillä tehtaan tuottama sulfiittisellu ei vastannut markkinoiden kysyntään yhtä hyvin, kuin uusi sulfaattisellu. Sillä oli myös ikäviä ympäristövaikutuksia, joita viranomaiset pyrkivät hillitsemään päästörajoituksilla, joiden noudattaminen olisi vaatinut merkittäviä investointeja. Tehtaan alasajo toteutettiin seitsemän vuoden siirtymäajalla, jonka aikana Oy Nokia Ab myi, siirsi ja lopetti paperiin ja puunjalostukseen liittyvää teollisuuttaan. Työntekijöitä siirrettiin samalla muihin tuotan-

¹²³ Oy Nokia Ab oli fuusion toteutumishetkellä Pohjoismaiden suurin teollisuusyritys.

¹²⁴ Koivuniemi 1994, 421–422.

¹²⁵ Koivuniemi 1994, 414.

¹²⁶ Koivuniemi 1994, 423.

tolaitoksiin ja ennenaikaiselle eläkkeelle.¹²⁷ Kumitehdas puolestaan kärsi halpatuonnin lisääntymisestä etenkin jalkinepuolella. Rengastuotannossa tilanne ei ollut yhtä huono ja 1980-luvulla tehtiin jopa merkittäviä investointeja, kuten uusien tehdas- ja varastotilojen rakentaminen. 1990-luvun laman aikana kysyntä kuitenkin putosi huomattavasti ja samalla työpaikat vähenivät. Tilanne lähti paranemaan jo laman loppuvaiheissa, mutta työvoiman tarve ei palannut entiselle tasolle.¹²⁸

Suurten tehtaiden saneerausohjelmat vaikuttivat työvoiman ikärakenteeseen ja työllisyyteen. Vanhimmat työntekijät päästettiin eläkkeelle eikä uutta työvoimaa palkattu tilalle. 1980-luvun alkupuolella Nokian teollisuustyöpaikkojen määrä romahti yli seitsemästä tuhannesta alle kuuteen tuhan. Nokialla alettiin 1980-luvulla panostaa suurteollisuuden lisäksi myös muihin elinkeinoihin, etenkin pieneen ja keskisuureen teollisuuteen sekä matkailuun. Koivuniemen mukaan Nokian suurteollisuuden alettua horjua pk-sektorin oli vaikea korvata suurteollisuuden jättämää työpaikkavajasta.¹²⁹

Nokian tilanne ei ollut Suomessa ainutlaatuinen, sillä monet muut perinteiset teollisuuspaikkakunnat kamppailivat samankaltaisten ongelmien kanssa. Esimerkiksi Forssa oli pitkään yhden suuren työnantajan, Oy Finlayson Ab:n varassa. 1970-luvulla tuotantoa rationalisoitiin ja siirrettiin kehitysalueiden perässä muun muassa Kajaaniin. Forssassa Finlaysonin työpaikat vähenivät tasaisesti vuodesta 1975 eteenpäin. Tilannetta kuitenkin helpotti se, että Forssan elinkeinoelämä on ollut verraten aktiivista: 1940-luvulla perustettiin Forssaan Suomen ensimmäinen elinkeinotoiminnan kehittämiselin. Liikenteen kehityksen seurauksena¹³⁰ Forssan yhteydet muualle suomeen aukesivat ja siitä tuli houkutteleva sijaintipaikka uusille ja kehittyville teollisuudenalueille sekä pienille ja keskisuurille yrityksille. Elinkeinoelämän rakennemuutoksen seurauksena työttömyys oli silti nousussa 1970-luvulta eteenpäin.¹³¹

Kun Nokian elinkeinoelämän vaiheita verrataan muun Suomen trendeihin, voidaan huomata, että jotkin vaiheet eivät toteutuneet ollenkaan ja osa toteutui myöhemmin kuin muualla. Nokian elinkeinopolitiikka aktivoitui toden teolla 1980-luvun puolivälin jälkeen, kun taas muualla Suomessa elinkeinokysymykset olivat olleet esillä jo 1960-luvulta lähtien. Miten tämä myöhästyminen on selitettävissä?

¹²⁷ Koivuniemi 1994, 423–424.

¹²⁸ Koivuniemi 1994, 424–425.

¹²⁹ Koivuniemi 1994, 431.

¹³⁰ Vuosina 1959 ja 1960 valmistuivat Helsinki-Pori ja Turku-Hämeenlinna -valtatie, jotka kulkivat Forssan kautta.

¹³¹ Nupponen 1986, 84–86.

Kun etsitään vastausta ylläesitettyyn kysymykseen, on tärkein tekijä Nokian rooli vanhana suurteollisuuspaikkakuntana. Nokiasta tuli kaupunki vasta 1970-luvulla, mutta sen elinkeinorakenne oli huomattavan suurteollisuuspainotteinen jo vuosisadan alkupuoliskolla. Siksi maaseudun autioituminen, mikä muualla Suomessa pakotti kunnat ryhtymään elinkeinopoliittisiin toimenpiteisiin, ei tuntunut Nokialla kovin voimakkaasti. Voidaankin väittää, että Sotaraudan ja Linnamaan malli, jossa elinkeinopolitiikan muodostuminen jaetaan kuuteen toisiaan seuranneeseen vaiheeseen, ei sovellu sellaisenaan Nokian tai muiden perinteisten suurteollisuuspaikkakuntien historian tarkasteluun.¹³²

Suomessa teollisuus on perinteisesti keskittynyt hyvien kulkuyhteyksien varrelle, jotta tuotantolaitokset olisivat tehokkaasti yhteyksissä kansainvälisiin markkinoihin. Sijoittumisen kannalta olennaista on myös jaottelu maaseudun ja kaupunkiseudun välillä. Kaupunkeihin kehittyi tehokas infrastruktuuri, joka helpotti sekä yritysten että asukkaiden eli työntekijöiden sijoittumista paikkakunnalle. Tilanne alkoi kuitenkin muuttua 1900-luvun jälkipuoliskolla teollisuuden dekonsentraation seurauksena.¹³³ Myös syrjäisemmät alueet alkoivat teollistua muun muassa valtion harjoittaman kehitysaluepolitiikan seurauksena, mutta siihen on vaikuttanut myös maaseutukuntien harjoittama elinkeinopolitiikka. Nokialla tämä dekonsentraatio eri hajauttaminen näyttäytyi siten, että Oy Nokia Ab:n kaksi tehdasta¹³⁴ muuttivat investointitukien perässä pois lakkoherkältä suurteollisuuspaikkakunnalta kehitysalueille Lieksaan ja Oulaisiin vuonna 1974. Teollisuuden dekonsentraatio osui samaan aikaan myös 1970-luvun öljykriisin laukaiseman teollisuuden tehostamisen kanssa. Nokialla tämä tarkoitti huomattavaa suurteollisuuden työpaikkojen sekä määrällistä että suhteellista laskua.

Vuonna 1975 teollisuus työllisti 7368 nokialaista, mutta 14 vuodessa tämä luku putosi hieman alle viiteen tuhanteen eli työpaikat vähenivät kolmanneksella. Myös tuotannon arvo laski, mutta vasta vuosien 1985 ja 1989 välillä. Tällöinkin pudotus oli maltillista viiden prosentin luokkaa.¹³⁵ Eriytyisen huomattavaa on, että vuosien 1970–1989 välillä teollisuustyöntekijöiden osuus Nokian asukkaista puolittui. Osittain tämä lienee selitettävissä teollisuustyöpaikkojen katoamisesta aiheutuneella työttömyyden kasvulla, mutta samalla muut elinkeinot – etenkin palvelut – ovat kasvattaneet merkitystään. Tämä kasvu puolestaan voidaan ainakin osittain katsoa uuden, aktivoituneen elinkeinopolitiikan ansioksi. Vuosien 1985 ja 1990 välillä työttömyys oli jo laskussa, mutta vuonna 1991 työttö-

¹³² Sotarauda ja Linnamaa 1997, 43–44.

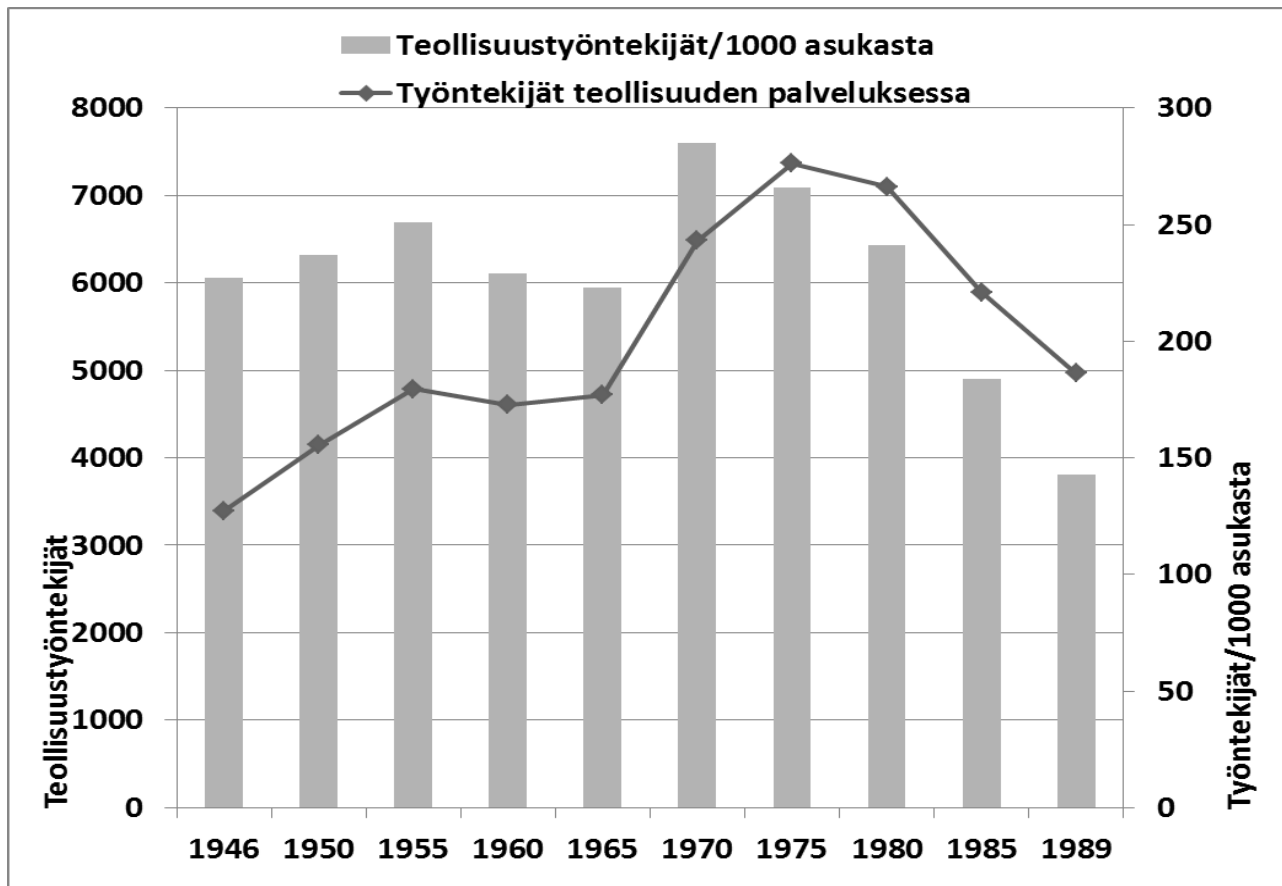
¹³³ Nupponen 1986, 5-6.

¹³⁴ Sisärengas- ja polkupyöräntengastehdas muuttivat Lieksaan, osa jalkinetuotannosta Oulaisiin. Koivuniemi 1994, 423; Nokian lakkoherkkyydestä Matti Vettenranta haastattelussa 2.4.2014; Koivuniemi 446–447.

¹³⁵ Koivuniemi 1995, 415.

myys kaksinkertaistui ja oli yli 10 prosenttia. Työttömyyden kannalta Nokian synkin vuosi oli 1993, jolloin työttömiä oli 22 prosenttia työvoimasta.¹³⁶

Kuvio 3 – Työvoima Nokian teollisuuden palveluksessa 1946–1989.¹³⁷

1970-luvun lopussa suurteollisuuden tuotannon rationalisointi oli jo toteutumassa ja Nokialla tiedettiin, että sellutehdas suljetaan 1980-luvun puolivälissä. Apulaiskaupunginjohtaja Matti Vettenrannan mukaan kaupunki kävi neuvotteluja Oy Nokia Ab:n kanssa jo silloin, kun sellutehtaan alasajosta päätettiin vuonna 1978, mutta ”eihän kaupunki semmoisissa asioissa voinut mitään päätöksiä tehdä, koska Nokia-yhtiöhän oli se, joka niitä asioita hoiti. Keskustelua käytiin, mutta eihän niillä merkittävää vaikutusta ollut.”¹³⁸ Mielenkiintoista on, että 1980-luvun alun elinkeinopoliittinen suunnitelma keskittyi lähinnä kartoittamaan tilannetta ja elinkeinopoliittikka aktivoitui toden teolla vasta 1980-luvun loppupuolella. Joitain askeleita elinkeinorakenteen monipuolistamiseksi oli kui-

¹³⁶ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 6; Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet. Sotkanetin työttömyystilastot alkavat vasta vuodesta 1991.

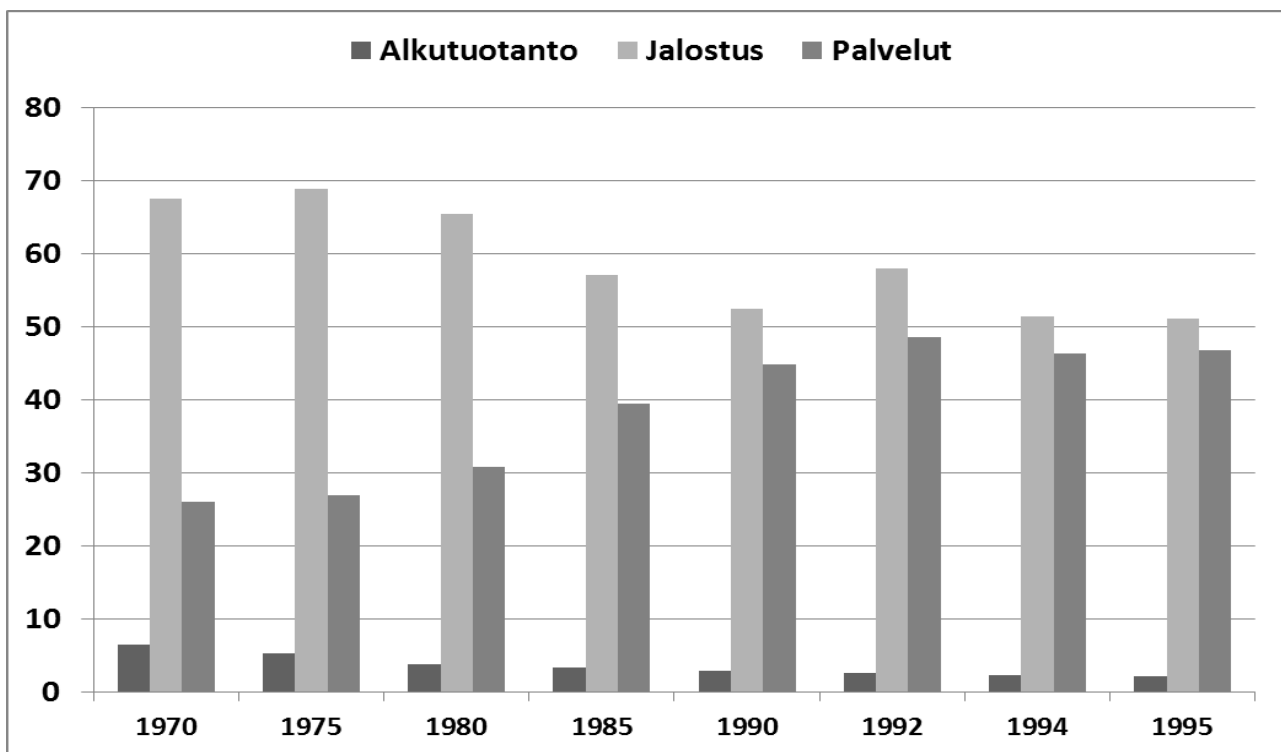
¹³⁷ Koivuniemi 1994, 415.

¹³⁸ Matti Vettenrannan ja Henry Moision haastattelu 2.4.2014.

tenkin otettu jo 1970-luvulla, jolloin Nokialle rakennettiin pienteollisuustalo ja perustettiin Kan-
kaantaan pienteollisuusalue.¹³⁹

Koivuniemen mukaan suurteollisuuden 1970-luvulta alkaneet muutokset olivat vaikeita ja yllättä-
viä. Nokia oli nojautunut suuriin tehtaisiinsa jo lähes vuosisadan ajan ja ne olivat tarjonneet työpai-
kan isältä pojalle. Koivuniemi toteaa, että ”taloudellinen perusta tuli kunnanhallinnolle kuin itses-
tään ilman sen kummempia toimenpiteitä.”¹⁴⁰ Siksi sopeutuminen uuteen tilanteeseen vei aikansa.
Voitaneen sanoa, että sellutehtaan alasajo siirtymäajan puitteissa oli myös elinkeinopoliittisen ajat-
telun siirtymäkautta, sillä kaksi vuotta tehtaan sulkemisen jälkeen kaavailtiin jo Nokialle kylpyläho-
tella ja laadittiin todella uudistushenkistä elinkeinostrategiaa.

Kuvio 4 – Nokian elinkeinorakenne 1970–1995.¹⁴¹

Nokian elinkeinopoliittikan varhaisessa historiassa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella
on havaittavissa mielenkiintoinen ilmiö: tehtaat paikallisen elinkeinopoliittikan harjoittajina. Tehtai-
den harjoittamaa toimintaa, jota nykyään voitaisiin pitää muun muassa elinkeinopoliittikkana, voi-
daan tarkastella paternalismin käsitteen kautta. Paternalismilla tarkoitetaan holhoamista eli toimin-

¹³⁹ Koivuniemi 1994, 431.

¹⁴⁰ Koivuniemi 1994, 425.

¹⁴¹ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 3.

nan rahoittamista niin, että rajoittajan näkökulmasta rajoitetun etu toteutuu. Tehdasyhteisöistä puhuttaessa paternalismiin liittyy olennaisesti sekä joidenkin toimintojen mahdollistaminen, että toisten toimintojen rajoittaminen. Työelämän historiaa tutkinut Pauli Kettunen tiivistää asian näin:

*Yritysten työntekijöilleen järjestämä suojelu ja huolto ulottuivat laajalti työn ulkopuoliseen elämänpiiriin, sisälsivät avoimia ja kätkeytyjä kontrollikäytäntöjä ja edellyttivät alaisilta vastavuoroisesti tottelevaisuutta.*¹⁴²

Nokialla edellinen paternalismin määritelmä täyttyy. Työnantaja tarjosi työntekijöille sellaisia palveluita, jotka 1900-luvun loppupuoliskolla olivat kunnan tai muiden yritysten ja järjestöjen toimialaa. Näitä olivat esimerkiksi päivähoidon, koulutuksen, kauppojen ja asuntojen tarjoaminen. Sekä Nokia-yhtiö että kumitehdas ylläpitivät myös työntekijöiden sairaskassaa, joka tarjosi apua toimeentuloon myös terveyden horjuessa. Kassaan kuuluminen oli pakollista.¹⁴³ Työnantajan huolenpidon toinen puoli olivat säännöt, joiden noudattamista työntekijöiltä edellytettiin. Ensimmäiset julkaistut säännöt ovat vuodelta 1896 ja ne olivat samalla myös työntekijöiden työsopimus: jos sääntöjä rikkoi, siitä seurasi rangaistuksia, esimerkiksi sakkoja tai irtisanominen. Sakot vähennettiin suoraan palkasta ja niihin turvauduttiin useammin kuin irtisanomiseen. Sakkojen perusteena saattoi olla esimerkiksi juopottelu. Irtisanomisessa oli voimassa neljän viikon irtisanomisaika, jossa kuitenkin on Koivuniemen mukaan ollut tulkinnanvaraa.¹⁴⁴ Tehdasyhteisön periaatteisiin kuului työnantajan ja työntekijöiden vuorovaikutus ja työntekijöistä haluttiin pitää kiinni. Ohjeet sisälsivät pait-sääntöjä ja rajoituksia, myös työturvallisuusohjeita, joiden tarkoituksena oli tehtaan sulavan toiminnan takaaminen.

1900-luvun alkupuolella Nokian tehdasyhteisön erityispiirteenä myös muihin teollisuusyhteisöihin nähden oli korostunut riippuvuussuhde ja luottamukselliset välit työnantaja- ja työntekijäosapuolten välillä. Luottamukselliset välit ja molempien osapuolien etuun pyrkiminen heijastuvat muun muassa työaikasopimuksista käytyihin neuvotteluihin. Vuoronperään joustivat sekä työntekijät että työntekijät. Vuoden 1905 yleislakko kesti Nokian tehtailla kaksi vuorokautta ja sen jälkeen seuraavat lakot Nokia-yhtiön tehtailla tulivat vasta toisen maailmansodan jälkeen.¹⁴⁵ Kumitehtaalla tosin lakkoiltiin jo vuosina 1928–1929. Tämä lakko jakoi koko kuntaa sekä puoluekenttää ja hiersi työnantaja- ja työntekijäosapuolten välejä.¹⁴⁶

¹⁴² Kettunen 2002, 266–267.

¹⁴³ Koivuniemi 1994, 296–297. Koivuniemi 1998, 23–24.

¹⁴⁴ Koivuniemi 1998, 25.

¹⁴⁵ Koivuniemi 1998, 37–38.

¹⁴⁶ Koivuniemi 1998, 50–51.

Nokia-yhtiö ja kumitehdas perustivat Pohjois-Pirkkalaan sekä tyttöjen että poikien ammattikoulut.¹⁴⁷ Nokia-yhtiö vaikutti voimakkaasti myös kunnan kaavoitusasioihin etenkin 1920-luvulla turvatakseen teollisuudelle tärkeät liikenneyhteydet ja teollisuusyhdyskunnan toimivuuden. Asemakaavan laatiminen aloitettiin Nokia-yhtiön isännöitsijä Ingwald Souranderin aloitteesta ja vaikka ensimmäistä, vuonna 1921 valmistunutta asemakaavaa ei hyväksyttykään, sitä noudatettiin yhtiön pyynnöstä. Tämä on ymmärrettävää, sillä Sourander uhkasi katkaista sähköt kaikilta, jotka rakentavat kaavan vastaisesti.¹⁴⁸ Suurteollisuus vaatii muun muassa työvoimaa, energiaa ja hyviä kuljetusyhteyksiä. Nokia-yhtiö ja kumitehdas olivat edesauttaneet näiden edellytysten toteutumista muun muassa kehittämällä koulutusta ja kaavoitusta sekä rakentamalla työntekijöille asuntoja ja koskeen voimaloita. Koivuniemen mukaan olemassa olevien suurteollisuusyritysten voidaan katsoa luoneen edellytyksiä myös muiden teollisuusyritysten sijoittumiselle Nokialle, sillä niiden menestys osoitti paikkakunnan sopivan teollisuuden harjoittamiseen.¹⁴⁹

Paternalismin murrokseen liittyy sekä yhteiskunnan asennemuutos, lainsäädännön muutos että Nokia-yhtiön, kumitehtaan sekä Suomen kaapelitehtaan fuusio. Toisen maailmansodan jälkeinen aika oli Suomessa hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen aikaa. Kunnan rooli palvelujen järjestäjänä kasvoi, sillä sotien jälkeen kunnille tuli uusia lakisääteisiä velvollisuuksia. Koivuniemen mukaan esimerkiksi vuoden 1972 kansanterveyslaki pakotti kunnat uudistamaan sairaanhoitojärjestelmiään ja palkkaamaan lisää hoitohenkilökuntaa. Vuosien 1975 ja 1980 välisenä aikana hoitohenkilökunnan määrä kolminkertaistui.¹⁵⁰ Samaan aikaan sosiaalipalveluiden ja vanhustenhuollon menot alkoivat kasvaa ja toimintaa uudistettiin. Kunnasta tulikin nopeasti yksi Nokian suurimmista työllistäjistä. Kun kunnan ja valtion tehtävät laajenivat jo uuden lainsäädännönkin vuoksi, ei tehtaiden enää tarvinnut ylläpitää omaa hyvinvointipalvelujen arsenaaliaan. Monista palveluista oli tosin luovuttu jo aikaisemmin: tehtaan oma kauppa lopetettiin vuonna 1880, päivähoitopalvelut ja ammattikoulut siirtyivät kunnalle 1950- ja 1960-luvuilla.¹⁵¹ Oy Nokia Ab oli fuusion toteutuessa 1960-luvulla Pohjoismaiden suurin teollisuusyritys ja kansainvälinen toimija. Siksi on ymmärrettävää, että myös sen rooli Nokialla muuttui ja sen tärkein vastuu alkoikin olla osakkeenomistajille eikä Nokian kauppalalle ja tehdasyhteisölle.

¹⁴⁷ Tyttöjen ammattikoulu perustettiin vuonna 1925 ja poikien vuonna 1936. Koivuniemi 1994, 347.

¹⁴⁸ Koivuniemi 1994, 270–271.

¹⁴⁹ Koivuniemi 1994, 243.

¹⁵⁰ Koivuniemi 1998, 63.

¹⁵¹ Koivuniemi 1994, 471, 489–490.

Nokiella kunnan ja yritysten välisen elinkeino-organisaation rakentaminen osuu 1980- ja 1990-lukujen taitteeseen, jolloin myös kaupungin strategiatyö oli vilkkaimmillaan. Apulaiskaupunginjohtajan virka perustettiin vuonna 1987, jolloin virkaan valittiin kaupungininsinööri Matti Vettenranta. Apulaiskaupunginjohtajan virkaan kuuluivat olennaisena osana elinkeinoasiat, kunnes elinkeinopäällikön virka perustettiin 1990-luvun alussa. Tällöin virkaan valittiin kaupungin hankintapäällikkö Henry Moisio. Nokiella toimi jo 1980-luvulla aloitteita tekevä toimikunta, jota oli tarkoitus kehittää elinkeinoneuvottelukunnaksi.¹⁵² Samaan aikaan kaupunki kehitti yhteistyötä naapurikuntien ja elinkeinoelämän kanssa. Nokialle luotiin 1980-luvulla kaupungin ylläpitämää yrityspalveluiden verkkoa, jonka tarkoitus oli neuvoa ja opastaa uusia yrityksiä sekä helpottaa sidosryhmien keskinäistä verkottumista tarjoamalla muun muassa tietokantapalveluita.

¹⁵² Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 23.

4 ELINKEINOPOLIITTISET ASIAKIRJAT

Vuosina 1983–1996 Nokiolla on laadittu kolme laajaa, elinkeinoasioihin keskittyvää asiakirjaa. Nämä ovat Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983–1987, Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988 sekä Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996. Ne eivät kuitenkaan ole ainoat elinkeinopoliittiset asiakirjat, sillä 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa on luotu erilaisia elinkeinoelämää sivuavia ohjelmia, strategioita, raportteja ja suunnitelmia. Nämä taas eivät ole niin laajoja ja yksinomaan elinkeinoelämään keskittyviä, jotta niiden perusteellinen tarkastelu tässä yhteydessä olisi hedelmällistä. Niissä esitetyt näkemykset, tavoitteet ja keinot eivät myöskään ole ristiriidassa laajempien dokumenttien kanssa. Siksi olen valinnut tähän työhön edellä mainitut kolme elinkeinopoliittista asiakirjaa.

Kuten asiakirjojen nimistä käy selville, painotetaan niissä hieman eri asioita. Ne ovat myös eri työryhmien laatimia. Erojen lisäksi löytyy myös paljon yhteistä: samat tavoitteet esimerkiksi Nokian kauppakeskuksen tiivistämisestä, suurteollisuutta korvaavien työpaikkojen luomisesta sekä liikenneyhteyksien kehittämisestä toistuvat koko tarkastelujakson aikana. Nokiolla elinkeinopoliittiset asiakirjat olivat melko pitkälti ideapapereita, joihin koottiin hyvänä pidettyjä hankkeita. Niiden hyväksyminen valtuustoissa ei aiheuttanut suurta draamaa,¹⁵³ sillä ainakin vuosien 1988 ja 1996 strategioiden laadinnassa ollaan kuultu sekä valtuustoryhmiä että elinkeinoelämän sidosryhmiä. Toisaalta asiakirjat eivät myöskään sitoneet valtuustoa ja viranhaltijoita toteuttamaan luonnosteltuja hankkeita ja suuri osa niistä ei edennyt neuvottelupöytää pidemmälle.

Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelman on laatinut Nokian kaupunkisuunnittelutoimikunta. Suunnitelman tavoitteena on kaupungin ja yritysten kannalta tärkeiden perustietojen kartoittaminen, elinkeinopoliittisten tavoitteiden asettaminen, yritysten toimintaedellytysten parannuskeinojen etsiminen sekä elinkeinoelämää kehittävien toimenpiteiden esittäminen. Perustietoja havainnollistamaan on otettu liitteiksi karttoja palvelukeskusten vaikutusalueista ja liikenneväylistä sekä listoja teollisuusalueista ja suurimmista työllistäjistä. Asiakirjan esipuheessa korostetaan elinkeinosuunnitelman käytännönläheisyyttä ja realistisuutta: suunnitelmaan ei ole otettu sellaisia hankkeita, joihin ei viisivuotiskaudella ole resursseja tai joihin kaupunki ei voi vaikuttaa tarpeeksi.¹⁵⁴ Suunnitelma on Nokiolla ensimmäinen laatuaan, joten se keskittyy hyvin pitkälti kartoittamiseen ja varsinaiset tavoitteet

¹⁵³ Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

¹⁵⁴ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983–87, iii.

ja toimenpiteet eivät ole erityisen konkreettisia. Suunnitelma ei ole kovin laaja, ilman liitteitä tekstiä on vain yhdeksän sivua.

Vuonna 1988 laaditun Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategian tarkoituksena on luoda määrätietoinen ohjelma, jonka perusteella Nokian elinkeino- ja matkailupolitiikkaa toteutetaan tulevaisuudessa. Siinä luodaan katsausta lähitulevaisuuteen kolmen eri skenaarion kautta, selitetään kaupungin elinkeinojen kehittämisen lähtökohdat osa-alueittain ja listataan kehittämisen avainalueet periaatteellisella tasolla sekä yksittäisten hankkeiden kautta. Lopuksi hankkeiden arvioidut kustannukset ja niistä kaupungille koituvat kustannukset on eritelty.

Elinkeino- ja matkailustrategia pohjautuu laajaan valmistelutyöhön. Kaupungin viranhaltijoiden ja sidosryhmien edustajien lisäksi valmistelutyöhön osallistui konsulttiyritys Suunnittelukeskus Oy. Vuonna 1987 tietoa on kerätty haastattelemalla yrittäjiä, kaupungin luottamushenkilöitä, sidosryhmien edustajia sekä suuryritysten johtajia. Haastattelumateriaalin pohjalta nousseet esitykset on koottu raporttiin Nokian kehittämismahdollisuudet. Syksyllä 1987 ja keväällä 1988 on lisäksi järjestetty kaksi kehittämisseminaaria, joiden pohjalta on varsinainen Nokian elinkeino- ja matkailustrategia on laadittu 27.3.1988. Valitettavasti seminaariraportti II ja Nokian kehittämismahdollisuudet -asiakirja ovat aikojen saatossa kadonneet, joten kuva valmisteluaineistosta on muodostettava ainoastaan seminaariraportti I:n sekä Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen -osaraportin avulla. Itse strategia on 37 sivun laajuinen, mutta jos siihen lisätään jo pelkästään säilynyt valmisteluaineisto ja osaraportit, nousee sivumäärä noin sataan.

Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisen ohjelman painopiste on aikaisempia asiakirjoja enemmän työllisyydessä. Sen taustoittavassa osassa tarkastellaan Nokian ja naapurikuntien työllisyyteen liittyvien tunnuslukujen kehitystä 1970-luvulta eteenpäin. Kuva nykytilanteesta luodaan sekä kaupungin että valtion järjestämien työllistämiskeinojen kautta. Ohjelmassa asetetaan tavoitteita tulevaisuuden elinkeino- ja työllisyyspolitiikalle ja esitetään toimenpiteitä, joilla nämä tavoitteet pyritään saavuttamaan. Vuoden 1996 ohjelmaa on ollut laatimassa kaupungin viranhaltijoista sekä sidosryhmien edustajista samana vuonna muodostettu elinkeino- ja työllisyyspoliittinen työryhmä, jota ovat avustaneet asiantuntijat. Ohjelma on 21 sivun laajuinen.

4.1 Nokian kaupungin SWOT-analyysi

Sekä 1980- että 1990-luvun elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa tarkastellaan niitä asioita, jotka vaikuttavat elinkeinoelämän nykytilanteeseen ja tulevaisuuteen. Erityisesti vuoden 1988 elinkeino- ja

matkailustrategia valmisteluaineistoinen käy läpi näitä tekijöitä. Tämän aineiston pohjalta olen koonnut Nokian kaupungin SWOT-analyysin. Sen avulla hahmottelen kaupungin sisäisen ja ulkoisen toimintaympäristön muuttujia, jotka ovat merkityksellisiä strategiatyön kannalta. Sisäiseen toimintaympäristöön kuuluvat kaupungin vahvuudet ja heikkoudet, ulkoiseen taas mahdollisuudet ja uhat.

Nokian kaupungin elinkeinoasiamies Henry Moision ja eläkkeellä oleva apulaiskaupunginjohtaja Matti Vettenrannan mukaan 1980-luvulla Nokialla ei käytetty kovin teoreettisia strategiatyökaluja. Moisio toteaa, että ”Se kai oli silloin enemmän tällaista luettelon tekemistä mitä voidaan tehdä, niiden mahdollisuuksien hakemista.” Moision mukaan strategiatyön olennaisin merkitys ei ollutkaan varsinaisissa strategiapapereissa, vaan ajattelutavan muutoksessa.¹⁵⁵ Vuoden 1988 strategian valmisteluaineistossa on kuitenkin selkeästi SWOT-analyysiin viittaavia elementtejä.¹⁵⁶ Siksi kootun SWOT-analyysin esittäminen tässä yhteydessä on perusteltua. SWOT-analyysia on käytetty Nokialla myös myöhemmin strategian laadinnan apuna.¹⁵⁷

4.1.1 Vahvuudet

Tarkastelluissa asiakirjoissa todetaan monesti, että Nokialla monet perusasiat ovat kunnossa ja että edellytyksiä menestymiselle on olemassa.¹⁵⁸ Kaupungissa on paljon tonttimaata, liiketiloja, työvoimaa ja asuntoja. Melon voimalan ansiosta myös energiantuotanto suurteollisuuden tarpeisiin on kunnossa. Nokian ammattioppilaitos tuottaa nuoria työntekijöitä teollisuuden ja palvelujen tarpeisiin, mutta myös korkeakoulutettua työvoimaa on tarjolla Tampereen korkeakoulukeskittymän ansiosta. 1980-luvun lopussa työpaikkaomavaraisuuden katsottiin olevan laskussa työpaikkojen vähentymisen vuoksi. 1990-luvun alussa työpaikkaomavaraisuus oli kuitenkin parantunut vuosien 1990 ja 1993 välillä ja selkeästi korkeammalla tasolla, kuin muissa Tampereen naapurikunnissa.¹⁵⁹ Nokiana on markkinoitu asuinpaikkana myös niille, jotka käyvät töissä naapurikunnissa, etenkin Tampereella. Uuden yritystoiminnan sijoittumisen kannalta vahvuudeksi voidaan lukea myös kaupungin edulliset palvelutaksat.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

¹⁵⁶ Työlomakkeilla seminaarin osanottajia pyydettiin listaamaan muun muassa eri toimialojen hyviä puolia, ongelmia, mahdollisuuksia ja uhkatekijöitä sekä laatimaan kehitysehdotuksia. Nokian kehittämisseminaarin seminaariraportti 1987, liite 2.

¹⁵⁷ Raamit vuodelle 1990 ja suunnitelmakaudelle 1991–94, 2. Tässä SWOT-analyysissa nousee esiin aivan samanlaisia vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia kuin muissakin asiakirjoissa.

¹⁵⁸ Esim. Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 5; Nokian kehittämisseminaarin seminaariraportti 1987, 4.

¹⁵⁹ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 7; Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 5.

¹⁶⁰ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 11, 21.

Työvoiman, matkailijoiden ja tavaroiden liikkuvuuteen vaikuttavat hyvät liikenneyhteydet maalla, ilmassa ja vedessä. Nokia sijaitsee rautatien varrella ja strategioissa kaavoituksessa kehoitetaan ottamaan huomioon mahdollisuus vetää isoille teollisuusyksiköille omia pistoraiteita tuotteiden kuljettamisen helpottamiseksi.¹⁶¹ Myös maanteitse yhteydet ovat hyvät, sillä valtatie 3, 11 ja 12 kulkevat Nokian ohi. Pirkkalan lentoasema sijaitsee noin 15 kilometrin päässä Nokian keskustasta, joten yhteyksien ulkomaille voidaan perustellusti sanoa olevan lähellä. Vesistöjä pitkin Nokialta pääsee helposti Tampereelle ja Hämeenlinnaan. Vesistöyhteyksien hyödyntämistä matkailun kehittämiseksi on korostettu esimerkiksi vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa.

4.1.2 Heikkoudet

Vuosien 1987–1988 strategiatyössä näyttäytyvät vahvasti ammattikoulutus ja siihen liittyvät ongelmat. Nokialla työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa, sillä teollisuus kaipaa koulutettua työvoimaa. Kaupungin teollisuuden kannalta merkittävillä aloilla, kuten metalliteollisuudessa, oli vuonna 1987 pulaa työvoimasta, mutta toisaalta samaan ammattikoulussa oli metallilinjalla tyhjiä aloituspaikkoja. Yhteensä aloituspaikkoja oli noin 40 prosenttia yli tarpeen.¹⁶² Strategiaa pohtineen työryhmän mukaan nuorilla on kielteinen asenne yhtäältä teollisuustyötä, toisaalta yrittämistä kohtaan. Nuorison kielteiset asenteet saattoivat olla myös perusteltuja, sillä työryhmä toteaa esimerkiksi tekstiiliteollisuuden palkkatason olevan niin matalalla, ettei se houkuta työhön. Ongelmana nähdään myös työttömyyskorvausten töistä vieroittava vaikutus.¹⁶³ Ulkopaikkakuntalaisten houkuttelua Nokialle opiskelemaan pidetään hankalana, sillä ammattikoululla ei ole omaa asuntolaa ja opetuskalusto on vanhanaikaista. Ongelmana nähdään myös koko ammattikoulutusjärjestelmän joustamattomuus: ammatillisen koulutuksen linjamuutokset suunnitellaan alueellisesti, joten yksittäisillä kaupungeilla tai oppilaitoksilla ei ole paljon vaikutusvaltaa. Vuonna 1987 raamit oli lyöty lukkoon vuoteen 1995 asti, joten koulutustarjontaa oli vaikea lähteä uudistamaan.

Toinen merkittävä strategioissa esiin noussut ongelma on kaupungin asukkaiden asenteet. Jo vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa mainitaan yrittämiseen liittyvät kielteiset asenteet ja niiden muuttamisen vaikeus. Nokialle on muodostunut maine nimenomaan suurteollisuuspaikkakuntana, jossa pk-sektorin ei ole helppo toimia. Vuonna 1987 käydyissä keskusteluissa tätä kuvaa pidetään jo aiheettomana, mutta huonon maineen katsotaan kiirineen kaupungin ulkopuolelle. Toisaalta samaan

¹⁶¹ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 7.

¹⁶² Nokian kehittämisseminaarin seminaariraportti 1987, 23.

¹⁶³ Nokian kehittämisseminaarin seminaariraportti 1987, 22.

aikaan mainitaan yhä olemassa olevina ongelmina yhteistyöhaluttomuus, kyräily, sisäänpäin lämpävyys, poliittisuus ja virkamiesmäisyys.¹⁶⁴

Palveluiden paikkakunnalle sijoittumisen kannalta vuoden 1988 strategian valmisteluaineistossa pidetään ongelmallisena asutuksen ja liikekeskustan hajanaisuutta: keskusta-alue on jakautunut kahdeksi keskittymäksi, joiden välillä tulee kiusaus liikkua autolla. Elintarvikekaupat ovat keskittyneet vain toiselle puolelle kaupunkia eikä pysäköintitilan katsota vastaavan ruuhkahuippujen tarvetta. Lisäksi paikkakunnalta puuttuu keskustahotelli, tukkukauppa ja yöelämä. Ongelmallisena nähdään myös markkinoinnin, työvoiman ja lainanoton korkeat kustannukset. Myöskään tarjolla olevat tilat eivät aina ole tarkoituksenmukaisia tai kohtuuhintaisia. Vuonna 1987 työvoiman sijoittumisen kannalta ongelmallisena nähtiin päivähoitopalvelujen huono tarjonta. Mielenkiintoista on, että tilanne on viidessä vuodessa muuttunut niin olennaisesti, sillä vuoden 1982 lopussa päivähoitoon ei ollut jonoja.¹⁶⁵ Päivähoitopalveluilla on merkitystä etenkin naisvaltaisilla teollisuudenaloilla, kuten kumi- ja tekstiiliteollisuudessa.

4.1.3 Mahdollisuudet

Vuonna 1987 Nokian merkittävimmät mahdollisuudet liittyivät matkailun, seutuyhteistyön, kaupungin hallinnon ja imagon kehittämiseen. Hallinnon ja imagon kehittämiseksi suunniteltiin kaavoituksen tehostamista, yritysilmapiirin parantamista ja yritystoimintaa tukevien palveluiden kehittämistä. Sekä vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa että sen valmisteluaineistossa matkailun kannalta pidetään erityisen tärkeänä Tampere-talon valmistumista vuonna 1990. Sen katsotaan luovan kysyntää etenkin kongressivieraille järjestettävälle ohjelmanpalveluille. Samalla pyritään kuitenkin kehittämään kaupungin matkailupalveluita monipuolisesti: vesiliikenteen edellytyksiä parannetaan rakentamalla uusia venesatamia ja huoltotiloja sekä neuvottelemalla Hopealinjojen kanssa laivareitistä Nokialle. Lisäksi työryhmä aikoo hyödyntää olemassa olevia vetovoimatekijöitä, kuten teollisuushistoriaa, työväen kulttuuriperinnettä, vahvaa taideosaamista sekä liikuntakulttuuria. Näiden valjastamiseksi kaavoillaan strategiassa muun muassa teollisuusmuseota, tehtaanmyymälää, maataidekeskusta sekä urheilutapahtumia. Vuonna 1987 Nokialla oli jo olemassa kesätapahtumia, kuten laulelmamusiikkijuhla Tapsan tahdit sekä Pirkan tulet,¹⁶⁶ joiden yhteyteen esimerkiksi urheilukilpailut sopisivat. Myös maatilamatkailulla nähdään olevan mahdollisuuksia; elinkeinoa aiotaan kehittää yhteistyössä naapurikuntien kanssa.

¹⁶⁴ Nokian kehittämiseminaarin seminaariraportti 1987, 18, 19, 26, 30.

¹⁶⁵ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, 6.

¹⁶⁶ Pirkan tulet on Nokialainen loppukesän tapahtuma, jossa sytytetään tulia järvenrantaan.

Kaikissa elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa Tampereen läheisyys nähdään sekä uhkana että mahdollisuutena, mutta Tampereen kaupunkiseudun kuntien kanssa tehtävä yhteistyö korostuu. Tampereen kaupunkiseutua on tarkasteltu yhtenäisenä työssäkäyntialueena jo vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa, mutta suhtautuminen siihen on vaihdellut: vuoden 1983 suunnitelmassa todetaan, että ”kuntien ei tulisi esim. houkutella yrityksiä siirtymään kaupunkiseudulla kunnasta toiseen.”¹⁶⁷ Vuonna 1988 asenne on ollut jo kunnianhimoisempi, sillä ”kehittyäkseen Nokian on otettava Tampereen naapuruudesta kaikki hyöty irti.”¹⁶⁸ Myös vuoden 1988 strategiassa Tamperetta ja sen kehyskuntia tarkastellaan yhtenäisenä työssäkäyntialueena, jonka sisällä työvoiman liikkuminen on helppoa. Siksi työpaikkaomavaraisuuden pieneneminen ei ole automaattisesti katastrofaalista, sillä asiakirjassa todetaan, että ”Nokia pystyy asuinpaikkana houkuttelemaan myös Tampereella työssäkäyviä tarjoamalla tontteja keskeisiltä paikoilta kuitenkin lähellä luontoa.”¹⁶⁹

Yhteistyön muodot ja toiminta-alueet ovat kehittyneet vuosien varrella: esimerkiksi vuoden 1988 strategian valmisteluaineistossa puhutaan aluepoliittisen tuen piiriin hakeutumisesta, mutta vuoden 1996 ohjelmassa tämä pyritään saavuttamaan yhteistyössä muiden Tampereen ympäryskuntien kanssa. Aluepolitiikkaan vaikuttamista perustellaan sillä, että Pirkanmaalle tukea kohdistuu yli 4000 markkaa vähemmän, kuin koko maassa keskimäärin. Ohjelman mukaan Tampereen seutu kuuluisi EU:n 2-tukialueisiin, mutta valtakunnallinen aluepolitiikka on estänyt oikean luokittelun. Vuonna 1988 Nokia kuului neljännen perusvyöhykkeen tukialueisiin.¹⁷⁰ Vaikuttaminen sekä valtakunnan että EU:n politiikkaan nähdään kuitenkin helpompana toteuttaa yhteistyössä naapureiden kanssa.¹⁷¹ Seutuyhteistyötä kannattaa ohjelman laatineen työryhmän mukaan kehittää myös koulutuksen, liikenteen, kansainvälisyyden ja hallinnon aloilla. Vuoden 1988 strategiassa mainitaan lisäksi yhteistyö tuotantotoiminnan, palvelujen ja matkailun kehittämisessä.¹⁷² Siinä ehdotetaan myös Tampereen ympäryskuntien välisen yhteistyöneuvottelukunnan perustamista.¹⁷³

4.1.4 Uhat

Tampereen läheisyyden huonot puolet näkyvät uhkakuvina etenkin vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa sekä sen valmisteluaineistossa. Ostovoiman nettosiirtymät Nokialta Tampereelle koetaan ongelmallisena, sillä esimerkiksi vuonna 1987 20,2 prosenttia eli viidesosa nokialaisten

¹⁶⁷ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983–87, 1

¹⁶⁸ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 6.

¹⁶⁹ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 6.

¹⁷⁰ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia, 1988, 9.

¹⁷¹ Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 15.

¹⁷² Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 6-7.

¹⁷³ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 20.

ostovoimasta on vuotanut pääasiassa ylemmän tason palvelukeskuksiin.¹⁷⁴ Ostovoiman lisäksi Nokian katsotaan kilpailevan Tampereen kanssa myös palveluista, sillä Tampereella oli strategian laadintahetkellä tyhjiä liiketiloja ja uusi kauppakeskittymä Koskikeskus. Nokia voi kuitenkin kilpailla Tampereen kanssa etenkin raskaan tavaran myymälöistä edullisen sijaintinsa ansiosta. Muun muassa rautakaupat, autokaupat, venemyymälät ja huonekaluliikkeet sekä huolto- ja jakeluasemat voivat sijoittua yhtä hyvin Nokialle, sillä ne sijoittuvat muutenkin kaupunkien keskustojen ulkopuolelle ja hyvien liikenneyhteyksien varsille.¹⁷⁵ Tampereen nähdään dominoivan koulutusmarkkinoita.¹⁷⁶ Tampereen ohella Nokia joutuu kilpailemaan myös kansainvälisten yritysten kanssa: halpatuonti on lisääntynyt tuontimarkkinoilla ja samaan aikaan vienti on vaikeutunut kansainvälisen kaupan kilpailun kiristyessä.¹⁷⁷

4.2 Tulevaisuuden skenaariot

Vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa esitellään kolme eri vaihtoehtoa sille, miten tulevaisuus voi kehittyä alueella sekä ulkoisten että sisäisten tekijöiden vaikutuksesta: suotuisan kehityksen vaihtoehto, supistuvan kehityksen vaihtoehto sekä kriisivaihtoehto. Kuten itse asiakirjassa todetaan, minkään vaihtoehdon ei oletettu toteutuvan sellaisenaan, vaan todellisuuden ajateltiin olevan näiden skenaarioiden yhdistelmä.

Suotuisan kehityksen vaihtoehdossa taloudella menee hyvin ja Nokia seuraa aikaansa ja tarttuu tilaisuuksiin. Sekä kansan- että maailmantalouden kehitys jatkuu suotuisana. Nokia on osannut hyödyntää suurteollisuuttaan. Painopiste on silti siirtymässä hiljalleen teollisuudesta palveluihin. Siksi Nokian onkin täytynyt luoda automaation myötä vähenevien suurteollisuustyöpaikkojen tilalle uutta työllisyyttä alihankkijafirmojen ja palveluiden kautta. Tärkeässä roolissa ovat pienet ja keskisuuret yritykset ja yrityspalvelut. Myös muut palvelualat ovat kasvussa, muun muassa sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut sekä henkilökohtaiset palvelut. Uudistuva elinkeinorakenne ja teollisuuden kehittyvät tehtävät luovat haasteita koulutukselle ja muun muassa ammatillista koulutusta on kehitetty, jotta oma koulutustarjonta voisi vastata elinkeinoelämän kysyntään. Nokia on onnistunut alueen markkinoinnissa ja hyödyntää asemaansa kehyskuntana. Tämä luo Nokialle kasvavan muuttoliikkeen ja uusien yritysten lisäksi myös matkailun vetovoimaa.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 5.

¹⁷⁵ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 12–14.

¹⁷⁶ Nokian kehittämisseminaarin seminaariraportti 1987, 23.

¹⁷⁷ Nokian kehittämisseminaarin seminaariraportti 1987, 18.

¹⁷⁸ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 3-4.

Supistuvan kehityksen vaihtoehdossa talouden kehitys on tasaista, mutta Nokia ei ole pystynyt säilyttämään kilpailukykyään eikä hyödyntämään asemaansa Tampereen kehyskuntana. Koko supistuvan kehityksen skenaariolle onkin leimallista se, että Nokialla ollaan pudottu edistyksen kelkasta. Teollisuustuotteet eivät ole uusiutuneet ja teollisuudesta vähenevien työpaikkojen tilalle ei ole syntynyt tarpeeksi uusia, korvaavia työpaikkoja, joten työttömyys on kasvussa ja muuttoliike hidastunut. Uusia yrityksiä on syntynyt jonkin verran, mutta tieto kaupungin ja elinkeinoelämän välillä ei kulje eikä aitoon yritysystävällisyyteen ole panostettu. Myöskään alueen markkinoinnissa ei ole onnistuttu, joten matkailusta käytävän kovan kilpailun seurauksena matkailumarkat virtaavat muualle.¹⁷⁹

Kriisivaihtoehdossa kansainvälisten markkinoiden kehitys ja kotimainen talous ovat olleet Nokialle epäsuotuisia ja koko skenaariolle tyypillistä onkin eräänlainen avuttomuus ulkoisten voimien myllerryksessä. Toisaalta siihen yhdistyvät epäonnistuminen työvoiman kouluttamisessa ja yrityspalveluiden järjestämisessä sekä tarpeellisten investointien puuttuminen. Suurteollisuudessa investoidaan vain työvoimaa korvaavaan automatisaatioon. Koska teollisuus ei kehity, jäävät myös alihankintaan ja tukipalveluihin keskittyvät yritykset perustamatta Nokialle. Työpaikkojen vähenemisen ja työttömyyden kasvamisen seurauksena muuttoliike vaihtaa suuntaa. Maine kulkee edellä eikä Nokia vaikuta houkuttelevalta kaupungilta potentiaalisten yrittäjien tai asukkaiden silmissä.¹⁸⁰

Skenaarioiden luomat tulevaisuudenkuvat ovat mielenkiintoista luettavaa. Varsinaisessa strategiatekstissä todetaan, ettei minkään skenaarion oleteta toteutuvan sellaisenaan, vaan että tulevaisuus on todennäköisesti niiden välimaastossa. Skenaarioissa on tarkoitushakuisuuden maku: jos nyt investoidaan pienten ja keskisuurten yritysten toimintaedellytyksiin ja palveluihin, voidaan saavuttaa suotuisa kehitys. Jos taas nojaututaan vanhoihin rakenteisiin ja toimintamalleihin jäädään kehityksessä jälkeen ja seutu autioituu. Suotuisan kehityksen vaihtoehdon kuvaama asiointi näyttäekin olevan strategiatyössä käytetty visio eli tahtotila, jossa organisaatio haluaa olla tulevaisuudessa.

4.3 Perusteluja tilastoista

Elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa hahmoteltuja nykytilanteita ja esitettyjä toimenpiteitä perustellaan erilaisilla tilastoilla. Ne liittyvät usein työllisyyteen, väkilukuun, elinkeinojakaumaan ja kaupallisiin palveluihin. Eri aikoina tarpeellisiksi katsotut tilastot voivat kertoa jotain niistä asioista,

¹⁷⁹ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 4-5.

¹⁸⁰ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 5.

joita kulloinkin on pidetty tärkeinä. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa tilastot käsittelevät työpaikkojen jakautumista eri elinkeinojen välillä (alkutuotanto, jalostus, palvelut) sekä suurimpia työllistäjiä ja teollisuusalueita. Vuoden 1988 strategiassa ja sen valmisteluaineistossa keskitytään kaupallisten palveluiden kehitystä mittaaviin tunnuslukuihin ja ennusteisiin. Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa taas tarkastellaan työllisyyteen, koulutukseen ja elinkeinorakenteeseen liittyviä tunnuslukuja. Lisäksi kaikissa asiakirjoissa luodaan katsaus väkilukuun ja sen kehitykseen.

Kaikissa elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa väestönkasvua pidetään tärkeänä ja tavoittelemisen arvoisena asiana. Sen nähdään kertovan kaupungin elinvoimaisuudesta ja luovan uskoa tulevaisuuteen.¹⁸¹ Silti väkilukua tarkastellaan eri tavoin. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa väkiluvusta esitellään vain vuoden 1981 tietoja, kuten kasvuprosenttia ja työikäisten osuutta kokonaisväestöstä. Lisäksi esitetään tavoitteita tulevaisuuden väestönkasvulle sekä keinoja, joilla näitä tavoitteita voitaisiin turvata (kaupungin aktiivinen rooli maanhankinta-, tontti- ja asuntopoliitikassa).¹⁸² Nämä keinot luonnollisesti vaikuttavat muuttoliikkeeseen, eivät niinkään ihmisten hedelmällisyyteen. Toisaalta tiedolla siitä, onko kotikaupungista mahdollista saada talotonttia tai isompaa asuntoa, voi olla vaikutusta ihmisten haluun perustaa perhettä.

Vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa väkilukua ja sen muutoksia ja kasvuennusteita tarkastellaan viisivuotiskausittain vuosina 1975–1995, tosin uusin laskettu tieto vuoden 1986 lopusta on myös otettu mukaan. Muutokset on ilmaistu prosentteina edellisen viisivuotiskauden loppuun. Muutoksiin otetaan asiakirjassa myös kantaa: 1970-luvulla hidastuneen väestönkasvun todetaan elpyneen 1980-luvulla ja olleen nopeampaa, kuin Pirkanmaalla ja koko Suomessa keskimäärin. Väestön ennustetaan kasvavan myös jatkossa, tosin ei yhtä voimakkaana, kuin 1980-luvun alkupuolella. Tällöin muutos oli 2,9 prosenttia, kun taas seuraavilla kahdella viisivuotiskaudella sen ennustetaan olevan 2,7 ja 2,0 prosenttia.¹⁸³ Valmisteluaineistossa väestömäärän kasvuennusteita käytetään lähinnä perustelemaan Nokian ostovoiman kasvuennusteita yhdessä kulutuksen kasvuennusteiden kanssa.¹⁸⁴

¹⁸¹ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, 2; Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 6; Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 4.

¹⁸² Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, 2.

¹⁸³ Nokian kaupungin elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 6.

¹⁸⁴ Vuonna 1986 24526 henkeä, 1995 25700 eli noin 5 prosentin vuotuinen kasvu. Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 1.

Vuoden 1996 elinkeinopoliittisessa ohjelmassa väestökehitystä tarkastellaan aikaisempaa pitemmällä aikavälillä: vuosina 1950–1990 on ilmoitettu Nokian väkiluku viiden vuoden välein sekä tämän viisivuotiskauden muutosten vuotuinen keskiarvo. Tämä tekee luvuista vertailukelpoisia 1990-luvun lukujen kanssa, sillä vuosina 1991–1995 muutosluvut ovat todellisia vuosittaisia muutoksia, eivät keskiarvoja. Nokian väkiluvun kehityksen ei voida sanoa olevan erityisen tasaista: keskimääräisen kasvun tulisi olla karkeasti arvioiden hieman alle 160 uutta asukasta vuodessa, jos se laskeetaan vähentämällä vuoden 1995 väkiluvusta vuoden 1950 luku ja jakamalla saatu erotus 45:llä. Toeutunut kasvu on kuitenkin vaihdellut -31:n (vuonna 1995) ja 328:n välillä (1990). Asiakirjassa selitetään aikaisempaa tarkemmin syitä väkimäärän muutoksen taustalla: 1980-luvun alkuun saakka väkimäärä kasvoi työpaikkojen ja teollisuuden myötä. 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa väestömäärä taas kasvoi siksi, että Nokialle muutti sellaisia ihmisiä, joiden työpaikka on kunnan ulkopuolella. Tämä on vaikuttanut myös Nokian työpaikkaomavaraisuuteen: vuonna 1970 työpaikkaomavaraisuus oli vielä yli 100 prosenttia, kun taas vuonna 1995 se oli 89 prosenttia. Suuria poikkeamia keskimääräisestä kasvusta 1970-luvulla selittävät kaksi kuntaliitosta, jotka on myös mainittu tilastossa: Suoniemi liitettiin Nokiaan vuonna 1973, Tottijärvi vuonna 1976. Vuoden 1995 alhaista lukua taas selitetään ohjelmassa lakimuutoksella, jonka perusteella paikkakunnalta muualle opiskelemaan muuttaneiden täytyi ilmoittaa kotipaikakseen opiskelupaikkakunta.¹⁸⁵

Elinkeinojakauman muutokset ovat esillä sekä vuoden 1983 että vuoden 1996 asiakirjoissa. Niistä puhutaan myös vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa, mutta siinä ei käytetä apuna tilastoja. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa tarkastellaan Nokian elinkeinojakaumaa vuosien 1975 ja 1990 välillä viisivuotiskausittain. Samalla tarkastellaan myös työpaikkojen kokonaismäärää, joka on laskemaan päin. Vuodesta 1985 alkaen luvut ovat luonnollisesti ennusteita. Yleisenä trendinä voidaan sanoa, että teollisuuden työpaikat laskevat jyrkästi, alkutuotannon loivemmin. Samalla palvelualan työpaikat lisääntyvät merkittävästi, mutta ne eivät riitä täysin korvaamaan teollisuudesta ja menetettyjä työpaikkoja. Näillä luvuilla taustoitetaan nykytilannetta ja perustellaan tulevan elinkeinopoliittikan linjavalintoja. Esimerkiksi maatalouden toimintaedellytykset pyritään säilyttämään haja-asutusalueilla, vaikka alan työpaikat ovatkin laskussa. Raskaan teollisuuden toimintaedellytyksiä yritetään turvata ja toisaalta kehittyvän ja korvaavia työpaikkoja luovan pienen ja keskisuuren teollisuuden paikkakunnalle sijoittumista pyritään edesauttamaan. Samaan aikaan tarkoituksena on luoda keskustajamaan entistä monipuolisempi palvelutarjonta ja säilyttää haja-asutusalueilla vähintään nykyinen palvelutaso.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 3-4.

¹⁸⁶ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, 3-6.

Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisen ohjelman elinkeinorakenteita käsittelevissä tilastoissa keskitytään samoihin asioihin, mutta vuoden 1983 luvuista poiketen ennusteita ei ole otettu mukaan. Mielenkiintoista on se, että ilmeisesti työpaikkojen laskutapa on vuosien varrella muuttunut, sillä vuosina 1975–1980 asiakirjoissa on eri luvut. Vuoden 1983 suunnitelmassa oltiin oikeilla jäljillä pienen ja keskisuuren teollisuuden ja palveluiden kasvun ennusteiden osalta, sillä vuoden 1996 niitä tarkastellaan jo toteutuvana ja tapahtuneena todellisuutena, ei pelkästään ennusteena. 1990-luvun alussa uusia yrityksiä on perustettu paljon, vaikka myös yrityspoistuma on ollut huomattavaa. Samalla palveluelinkeino on noussut jalostuksen tasolle eli noin 48 prosenttiin.¹⁸⁷ Ohjelmaan on otettu vertailukohdaksi tilastoja myös lähikuntien elinkeinorakenteesta, mutta valitettavasti niihin ei ole merkitty vuosilukua. Niiden perusteella voidaan kuitenkin todeta, että Nokia ja Valkeakoski ovat ainoat tarkastelukunnat, joissa jalostuksen osuus työpaikoista on samalla tasolla tai korkeampi, kuin palveluiden.¹⁸⁸

Elinkeinojakauman lisäksi vuosien 1983 ja 1996 elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa tarkastellaan työpaikkojen jakautumista kaupungin suurimpien työnantajien kesken. Vuonna 1983 nämä olivat Oy Nokia Ab, Nanso Oy, Valmet Oy, SOK Nokian tehtaat, Suojapinta Ky ja Purso Oy. Vuoden 1983 luvuissa tarkastellaan vain suurimpia teollisuusyrityksiä, joten muut työllistäjät, kuten palvelut ja julkinen sektori eivät ole mukana tilastoissa.¹⁸⁹ Vuoteen 1996 mennessä Nokian yrityskartta on muuttunut melkoisesti Muun muassa Oy Nokia Ab:n ja Valmet Oy:n yksiköiden pilkkomisen myötä. Lisäksi mukaan on tullut uusia toimijoita, kuten Kylpylähotelli Eden Oy. Mukana ovat myös julkisen alan merkittävimmät työllistäjät Nokian kaupunki ja Pitkäniemen sairaalat. Vuoden 1996 ohjelmassa työpaikkoja tarkastellaan kehityksen eikä vain sen hetken näkökulmasta. Yrityspuolelta luvut esitetään vuodesta 1970 alkaen; julkisella vuodesta 1990. Suuryritysten tarjoamien työpaikkojen lasku on ollut voimakasta etenkin vuosien 1980–1987 sekä 1990–1992 välillä. Ensimmäistä pudotusta selittää rakennemuutos, jälkimmäistä lama. 1990-luvun alkupuoliskolla työpaikkoja on karsittu myös julkiselta puolelta.¹⁹⁰

Vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa on otettu tarkasteluun vuonna 1986 Lappeenrannassa tehdyn matkailututkimuksen tuloksia. Matkailijoiden rahankäytöstä saadulla tiedolla perustellaan kaavailtuja investointeja majoituskapasiteetin lisäämiseen sekä muihin matkailupalveluihin. Mitä korkeampitasoinen majoitus on, sitä enemmän matkailijat keskimäärin käyttävät rahaa oleskelu-

¹⁸⁷ Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 2-3.

¹⁸⁸ Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 5.

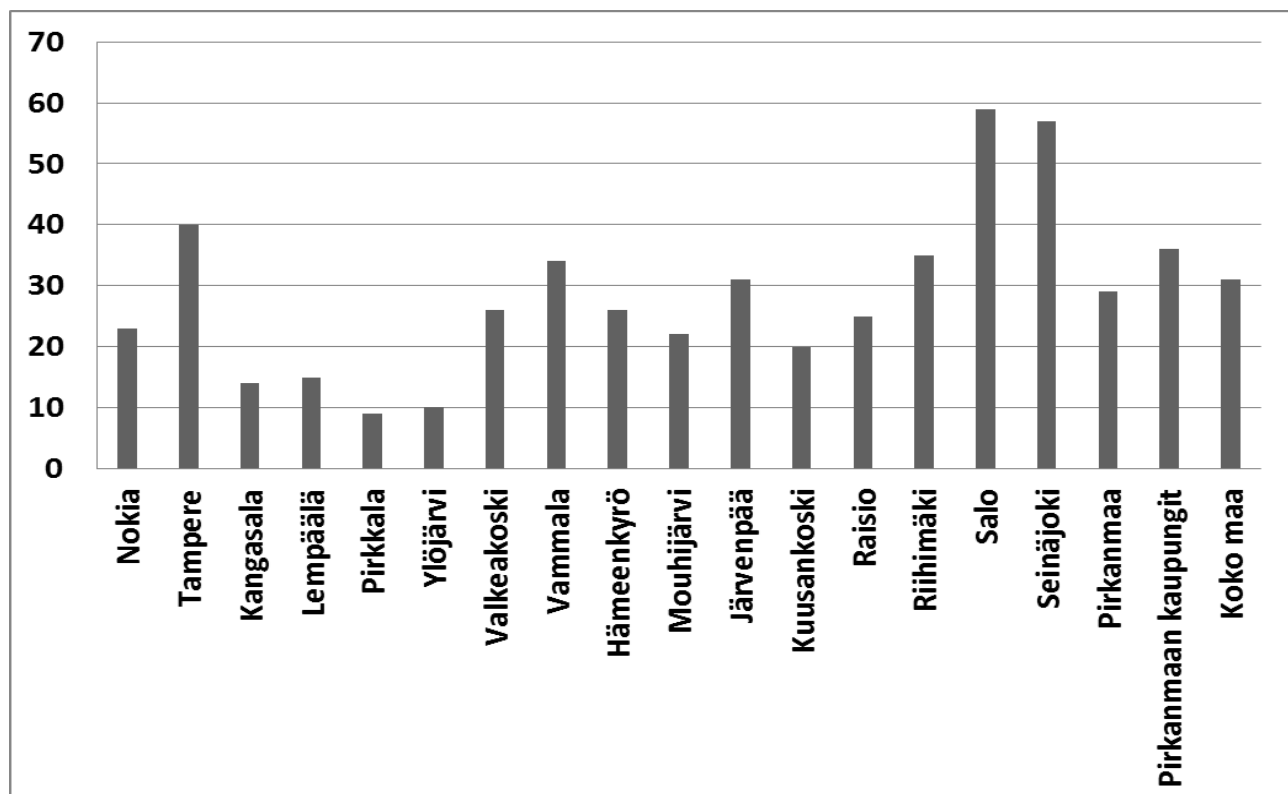
¹⁸⁹ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, liitteet.

¹⁹⁰ Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 2.

paikkakunnalla. Kylpylähotelli oli strategiaa laadittaessa jo työn alla, mutta Nokialle suunnitellaan lisäksi keskustahotellin ja parin mökkikylän rakentamista sekä leirintäalueen peruskorjausta.¹⁹¹

Verrattuna muihin elinkeinopoliittisiin asiakirjoihin, syventyy vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategia kaupan ja palveluiden kehityksen tunnuslukuihin oikein perusteellisesti. Vielä syvemmin niihin mennään strategian valmisteluaineistoon kuuluvassa osaraportissa Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen. Nokian vähittäiskaupan tasoa tarkastellaan vertailemalla sen tunnuslukuja muihin kuntiin sekä alueellisiin ja valtakunnallisiin keskiarvoihin. Tunnuslukuina käytetään henkilökunnan lukumäärää tuhatta asukasta kohti, asukasmäärää jaettuna myymälöiden määrällä, myyntipinta-alaa per asukas, myymälöiden keskikokoa sekä liikevaihtoa per myymäläneliömetri. Luvut ovat vuodelta 1984.¹⁹²

Kuvio 5 – Henkilökunta tuhatta asukasta kohden.¹⁹³

Käytetyt tunnusluvut mittaavat eri asioita. Henkilökunnan määrä suhteessa väkilukuun kertoo kunnan palvelutasosta. Mitä enemmän henkilökuntaa, sen laajemmat ovat palvelut. Asukkaiden määrä myymälöiden lukumäärää kohti kertoo samasta asiasta, mutta kääntäen: mitä vähemmän asukkaita

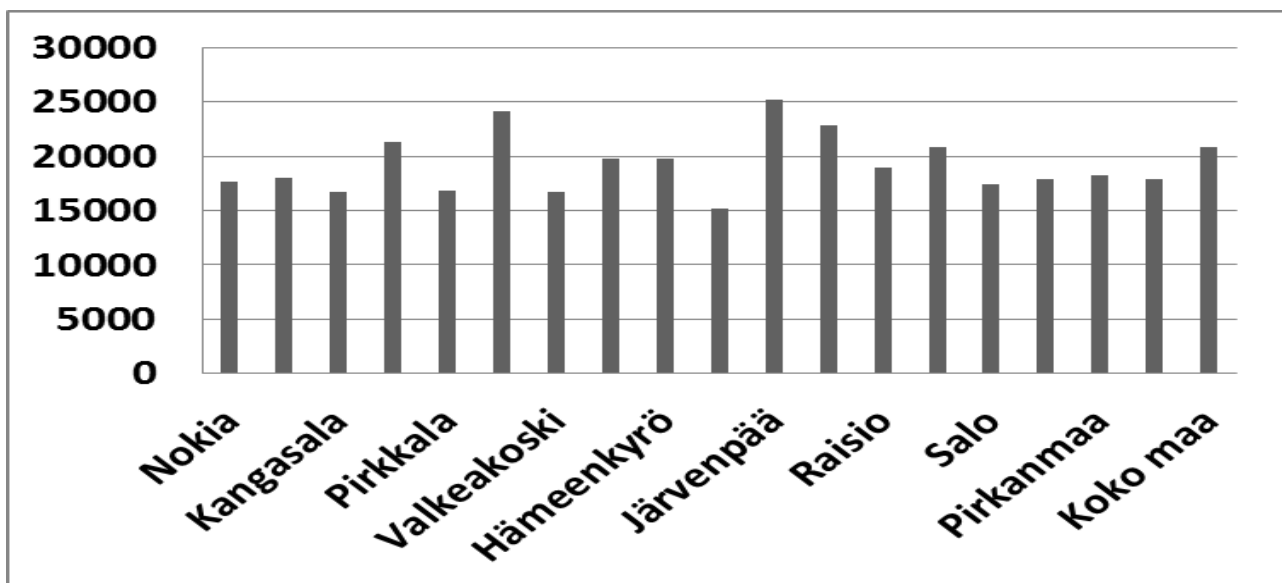
¹⁹¹ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 16–19.

¹⁹² Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 3-4.

¹⁹³ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 3-4.

per myymälä, sitä enemmän asiakkailta on valinnanvaraa. Korkea luku taas kertoo palveluiden niukkuudesta. Myyntineliömetrit per asukas mittaa myös palveluiden tarjonnan määrää suhteessa asukaslukuun, mutta ottaa huomioon myös myymälöiden koon. Myymälöiden keskikoko tunnuslukuuna taas kertoo lähinnä liiketilojen iästä: mitä uudempi liiketila, sitä enemmän pinta-alaa. Myyntitehokkuuden mittarina käytetään tässä muuttujaa markka per myymäläneliömetri. Mitä korkeampi luku on, sitä suuremman rahavirran kauppias saa irti liiketilasta. Myyntiteho siis kertoo myös kaupan kannattavuudesta. Sillä voi myös mitata liiketilojen oikeinmitoitusta: jos myyntiteholuku on pieni, on liiketiloja todennäköisesti liikaa.

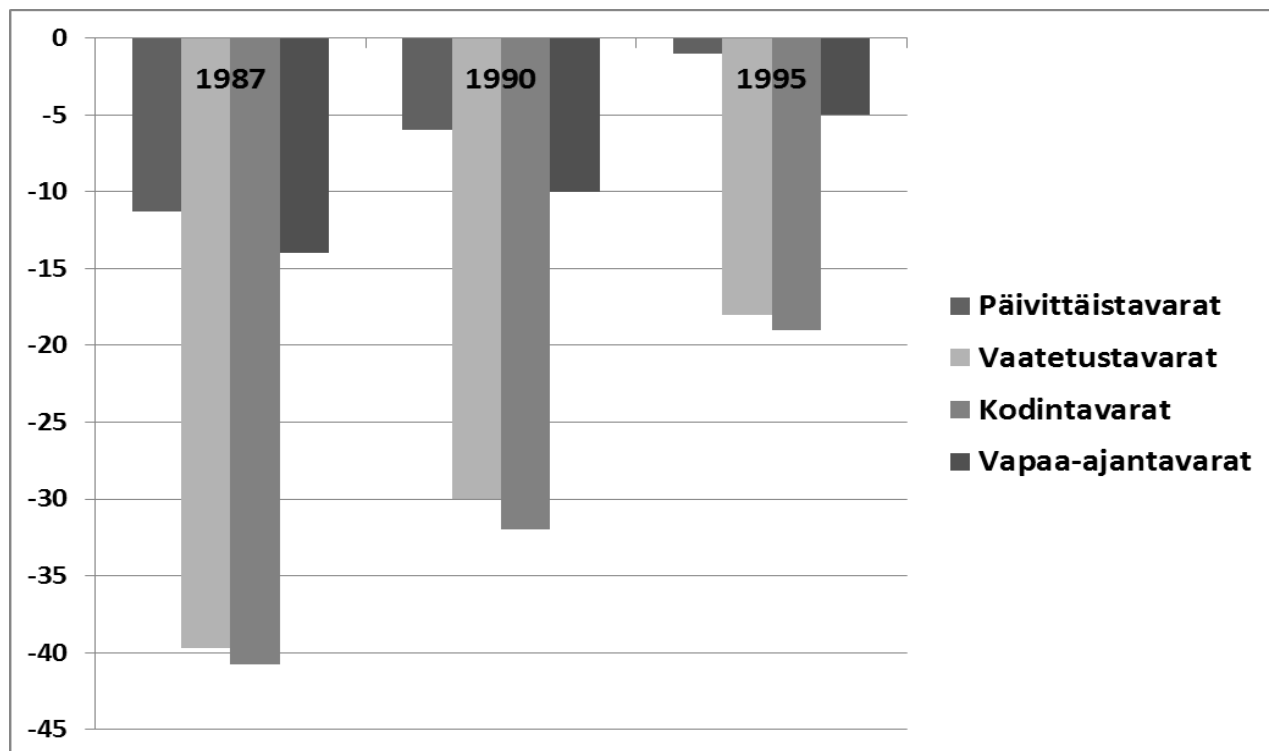
Kuvio 6 – Myyntitehokkuus (miljoona markkaa/neliömetri).¹⁹⁴

Nokialla on henkilökuntaa asukasmäärään nähden suhteellisen vähän, kun verrataan sitä esimerkiksi Pirkanmaan, Pirkanmaan kaupunkien ja koko Suomen keskiarvoihin. Tähän vaikuttaa kuitenkin Tampereen läheisyys: Tampereelle keskittyneet palvelut aiheuttavat ostovoiman siirtymää pois ympäryskunnista ja muihin Tampereen rajanaapureihin verrattuna Nokian palvelutaso on hyvinkin korkea. Samaa asiaa kertovat myös asukasluku myymälöiden lukumäärällä jaettuna sekä myyntineliöt asukasta kohden: Nokian luvut ovat huomattavasti ”parempia”, kuin muiden Tampereen ympäryskuntien, vaikka muuten keskiarvoissa jäädäänkin jälkeen. Myymälöiden keskikoko on Nokialla suurin piirtein samaa luokkaa, kuin muissa Tampereen ympäryskunnissa sekä keskimääräisesti koko maassa. Myöskään myyntitehokkuudessa ei ole suuria heittoja. Ylöjärven luku on huomattavasti muita Pirkanmaan kuntia korkeampi, mutta sitä selittää vähäinen myymälätilan määrä asukaslukuun nähden.

¹⁹⁴ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 3-4.

Kuvio 7 – Arvioidut ostovoiman nettosiirtymät prosentteina Nokian ostovoimasta.¹⁹⁵

Ostovoiman siirtymä on nokialaisia strategianlaatijoita huolettanut ilmiö. Ostovoima eli kysyntä saadaan kertomalla väestömäärä kulutusluvulla. Kulutusluvut perustuvat Tilastokeskuksen vuonna 1985 tekemän kotitaloustiedustelun tuloksiin.¹⁹⁶ Ostovoiman nettosiirtymällä tarkoitetaan myynnin ja ostovoiman erotusta. Jos luku on negatiivinen, on ostovoimaa vuotanut paikkakunnalta pois. Nokian tapauksessa ostovoimasiirtymä oli vuonna 1987 -20,2 prosenttia eli viidesosa nokialaisten ostovoimasta on vuotanut pääasiassa ylemmän tason palvelukeskuksiin, erityisesti Tampereelle.¹⁹⁷ Siirtymään vaikuttavat raportin mukaan työpaikkojen sijainti, liikenneyhteydet, tarjonta, muiden asioiden suuntautuminen sekä hallinnollisten toimintojen sijainti.

Ostovoiman siirtymä vaihtelee tuotealoittain: vuonna 1987 vaatetustavaroiden ja kodintavaroiden siirtymä pois Nokialta oli 40 prosentin tuntumassa, kun taas päivittäistavaroiden ja vapaa-ajantavaroiden osuus oli alle 15 prosenttia. Kuvaaja näyttää myös toisen merkittävän asian: strategianlaatijoiden positiiviset tulevaisuudenennusteet nettosiirtymien suhteen. Alle kymmenessä vuodessa ostovoiman negatiivisten nettosiirtymien puolittamista pidetään mahdollisena. Se kuitenkin edellyttää raportin mukaan tarjonnan lisäämistä ja monipuolistamista, Nokialaisten ostotottumusten

¹⁹⁵ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 6.

¹⁹⁶ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 1.

¹⁹⁷ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 5.

muuttamista sekä vetovoimaisemman liikekeskustan luomista. Pitkän tähtäimen tavoitteena pidetään nettosiirtymän kääntämistä positiiviseksi houkuttelemalla Nokialle ostovoimaa naapurikunnista. Näiden suotuisten lukujen perusteella on laskettu myös tulevaisuuden myyntipotentialiarvioita. Vähittäiskaupan myyntipotentialiarvio saadaan lisäämällä ostovoiman nettosiirtymä ostovoimaan. Koska Nokialla nettosiirtymä on negatiivinen, on myyntipotentialiarvio ostovoimaa pienempi. Myyntipotentialin arvioidaan kasvavan vuosina 1987–98 noin 35 prosenttia eli 293 miljoonasta markasta 395 miljoonaan markkaan.¹⁹⁸

Päivittäistavarakaupan ennustetaan jatkossa jakautuvan suurmyymälöiden ja lähikauppojen kesken. Erikoistavarakaupassa trendeinä nähdään ketjuuntuminen ja kilpailevien myymälöiden keskittymisen lähelle toisiaan hintavertailun helpottamiseksi. Myyntitehokkuuden kehityksen ennustamista pidetään ongelmallisena, sillä siihen vaikuttavat yhtäältä tilojen uusiutuminen ja kasvaminen, toisaalta pääomankäytön tehokkuusvaatimusten kasvaminen ja kuluttajien siirtyminen entistä kalliimpiin tuotteisiin. Nokialla päivittäistavarakaupan myyntitehokkuus oli vuonna 1984 22 500 markkaa myymäläneliometriä kohden. Liiketilarat-ennusteet on laadittu sen mukaan, että vuoteen 1995 mennessä vastaava luku on 24 500 markkaa. Vuosien 1987 ja 1995 välisenä aikana päivittäistavarakaupan myyntitilan lisätarpeen katsotaan olevan 1060 neliometriä; erikoistavarakauppa taas tarvitsee 5580 neliometriä lisää.¹⁹⁹ Työryhmän mukaan Nokialle olisi mahdollista hankkia raskaan tavarankaupaa, joka yleensä sijoittuu keskustojen ulkopuolelle hyvien liikenneyhteyksien varsille. Tässä on hyötyä myös sijainnista Tampereen naapurissa, sillä raskaan tavarankauppa on seudullista: kun Tampereen teollisuusalueet alkavat olla täynnä, voidaan asiakkaat ja uudet myymälät houkutella Nokialle. Se on otettava raportin mukaan huomioon myös kaavoituksessa.²⁰⁰

Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma keskittyy muita asiakirjoja perusteellisemmin työllisyyteen liittyviin tunnuslukuihin. Näitä tunnuslukuja ovat työpaikkaomavaraisuus, työttömyysaste, työttömyysaste koulutustason mukaan sekä tutkintoja suorittaneiden prosentuaalinen osuus väestöstä. Lukuja vertaillaan myös lähikuntiin sekä Hämeen ja Suomen keskiarvoihin. Työpaikkaomavaraisuudessa Nokia on korkeammalla tasolla vuonna 1993 kuin vuonna 1990. Tilanne on selkeästi parempi, kuin muissa Tampereen ympäryskunnissa. Toisaalta Tampereesta erillään olevat teollisuuspaikkakunnat Toijala ja Valkeakoski ovat lähes täysin omavaraisia työpaikkojen suhteen. Tampereella puolestaan käy töissä niin paljon ulkopaikkakuntalaisia, että omavaraisuus-

¹⁹⁸ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 6-7.

¹⁹⁹ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 7-9.

²⁰⁰ Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 1988, 10–11.

prosentti on lähes 120. Ohjelmassa todetaan, että Tampereen seutu on yhtenäistä työssäkäyntialuetta ja Nokialta käy paljon ihmisiä töissä ympäryskunnissa. Siksi työpaikkojen väheneminen Tampereella vaikuttaa myös Nokian työttömyystilanteeseen. Työttömyysastetta mitatessa käytössä on aiempaa tuoreempia tunnuslukuja sekä Nokialta että ympäryskunnissa. Uusimmat luvut ovat huhtikuulta 1996 eli strategian laadintahetkellä puoli vuotta vanhoja. Mielenkiintoista on, että niissä kunnissa, joissa työpaikkaomavaraisuus oli vuonna 1993 korkea, oli vuonna 1996 korkein työttömyysaste.²⁰¹

Elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa tuodaan voimakkaasti esille työttömyyden ja koulutuksen välinen vuorovaikutussuhde. Aineistossa on vertailtu vuosien 1990 ja 1994 työttömyyslukuja koulutustason mukaan. Vuonna 1990 erot ovat vielä pieniä, mutta vuonna 1994 ne näkyvät jo selvemmin: alhaisempi koulutusaste näyttää tarkoittavan korkeampaa työttömyysastetta. Toisaalta aineistossa esitetyissä kuntakohtaisissa työttömyysluvuissa ja tutkintoja suorittaneen väestön osuudessa työllisyyden ja koulutuksen korrelaatio ei näy kovin voimakkaasti. Silti ohjelmassa painotetaan koulutuksen ja osaamisen merkitystä sekä palkkaan että työllisyyteen. Samalla todetaan, että ne ovat olleet merkittävässä asemassa Suomen muutoksessa sadassa vuodessa maatalousvaltiosta korkean teknologian tuottajaksi.²⁰²

Nokialaisten työttömyyskokemukset laman aikana liittyvät osaksi suurempaa kokonaisuutta. Jaakko Pehkosen ja Aki Kangasharjun mukaan työmarkkinoiden keskeisiä trendejä olivat tuolloin toisaalta työttömyyden lisääntyminen, mutta samaan aikaan tuottavuuden kasvu ja palkkojen vakaus.²⁰³ Firmoihin jäljelle jääneistä työntekijöistä voitiin siis saada enemmän työpanosta, kun oman työpaikan säilymisen puolesta täytyi pelätä. Marko Tuomiaron mukaan suomalaisten työmarkkinoiden sopeutumiseen kansainvälisessä kilpailutilanteessa vaikutti reaalityöntekijöiden lisäksi työntekijöiden ikä, koulutustaso sekä kysynnän kotimaisuus.²⁰⁴ Pasi Huovinen ja Hannu Piekkola ovat tutkineet työntekijöiden eläköitymistä: laman aikana 55 - 59-vuotiaiden työpaikoista katosi noin puolet. Nämä työntekijät siivottiin työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Tähän vaikutti iän lisäksi myös koulutustaso: mitä vähemmän koulutusta, sitä höllemmässä työpaikka oli.²⁰⁵ Nokialla tämä oli koettu jo 1980-luvun laajojen saneerausohjelmien aikana, jolloin iäkkäämpiä työntekijöitä päästettiin eläkkeelle. Näin vältettiin osa irtisanomisista, mutta samalla teollisuudesta katosi yli tuhat työpaikkaa.

²⁰¹ Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 5,8.

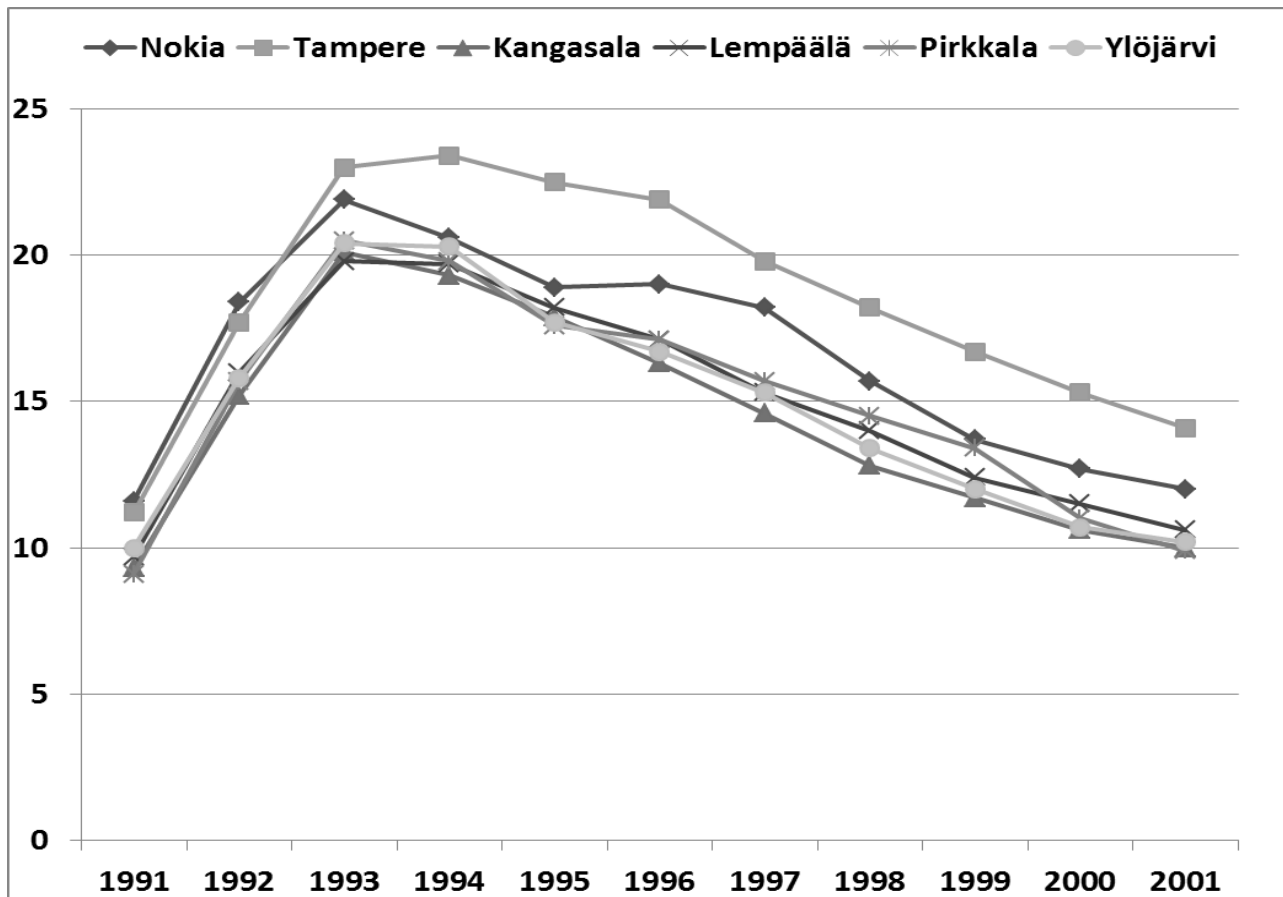
²⁰² Nokian kaupungin elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 7-8.

²⁰³ Pehkonen, Kangasharju 2001, 226–227.

²⁰⁴ Tuomiaro 2001, 229.

²⁰⁵ Huovinen & Piekkola 2001, 249.

Kuvio 8 – Työttömät prosentteina työvoimasta Tampereen seudulla 1991–2000.²⁰⁶

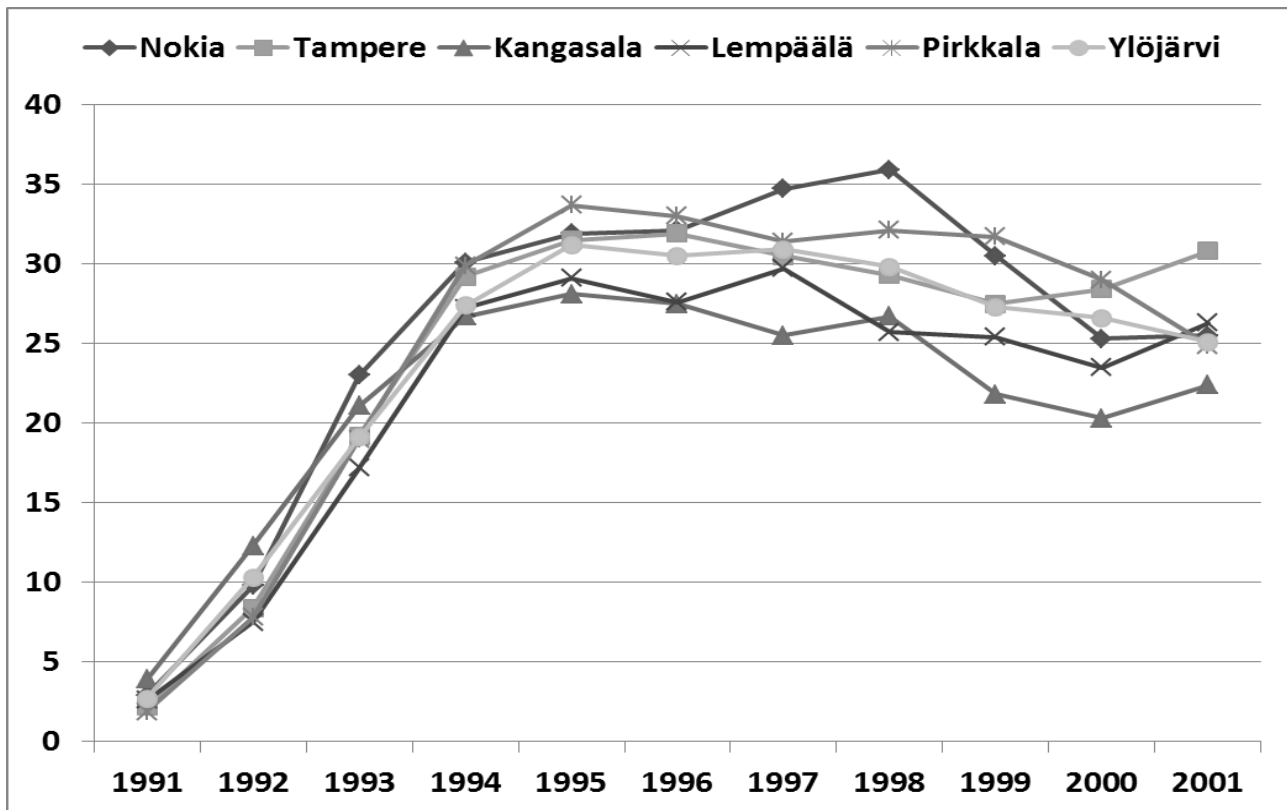
Vaikka laman jälkeen työllisyystilanne oli jonkin verran parempi, kuin pahimpana työttömyysvuonna 1993, eivät luvut olleet palanneet lamaa edeltävälle tasolle. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien osuus kokonaistyöttömyydestä lähti Nokialla laskuun vasta vuonna 1998, kun taas muualla Pirkanmaalla lasku on alkanut jo kaksi vuotta aikaisemmin. Luvun suuruus ei selity myöskään sillä, että Nokialla työttömien kokonaisuus työvoimasta olisi ollut pienempi kuin muualla Pirkanmaalla: Nokian edellä työttömyysprosentteissa on vain Tampere, mutta toisaalta siellä pitkäaikaistyöttömien osuus on mennyt Nokian edelle vasta vuonna 2000. Peilattuna tätä taustaa vasten onkin ymmärrettävää, että 1990-luvulla työllisyyskysymykset olivat aiempaa voimakkaammin esillä Nokian elinkeinopolitiikassa.

Lama-ajan kokemukset jättivät leimansa sekä ihmisten lompakkoihin että mieliin. Jouko Nätin tutkimusryhmä on tutkinut suomalaisten työntekijöiden epävarmuuskokemuksia 1990-luvulla. Ryhmän mukaan työttömyyden lähdettyä laskuun epävarmuus omasta työpaikasta jäi kytemään. Erityisesti tämä vaikutti julkisen sektorin työntekijöihin, joiden työpaikkoja oli laman aikana jouduttu

²⁰⁶ Tilasto- ja indikaattoripankki SOTKANet.

karsimaan. 1990-luvulla myös määräaikaisten työsopimusten käyttö lisääntyi epävarmuuden seurauksena ja toisaalta se vaikutti epävarmuuden syntymiseen.²⁰⁷ Nokialla kahden suurimman julkisen sektorin työllistäjän eli kaupungin ja Pitkäniemen sairaalan työpaikat vähenivät vuosien 1990–1995 välillä noin 11 prosenttia.²⁰⁸

Kuvio 9 – Pitkäaikaistyöttömät prosentteina työttömistä Tampereen seudulla 1991–2001.²⁰⁹

4.4 Elinkeinopolitiikan painopistealueet ja tavoitteet

Nokian elinkeinopoliittisten asiakirjojen tarkoituksena on jo vuodesta 1983 lähtien ollut yleiskuvan esittämisen ohella elinkeinoelämän tavoitteiden asettaminen. 1980-luvun lopussa tehtäväksi on tullut myös erillisten elinkeinopolitiikan painopisteiden määrittäminen. Niiden kautta sekä tavoitteiden että keinojen tarkastelu on helpottunut. Vuoden 1988 strategiassa elinkeinopolitiikan painopistealueita on yhdeksän, kun taas vuonna 1996 niitä on vain kolme. Ohjelmassa ovat kuitenkin myös seutuyhteistyön painopistealueet, joita on kuusi. Myös vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa voidaan nähdä jonkinlaista painopistejaottelua eri toimialojen kesken. Elinkeinopolitiikan keskeiset tavoit-

²⁰⁷ Nätti et. al. 2001, 484–485.

²⁰⁸ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 2.

²⁰⁹ Tilasto- ja indikaattoripankki SOTKANet.

teet ovat hyvin pitkälti samoja eri asiakirjoissa. Tärkeimmät tavoitteet ovat työllisyyden ja väestönkasvun edistäminen, monipuolisen yritystoiminnan toimintaedellytysten turvaaminen, kaupan ja palveluiden kehittäminen sekä seutuyhteistyön parantaminen. Vuoden 1983 suunnitelmassa mainitaan myös alkutuotannon perusedellytysten turvaaminen haja-asutusalueilla, mihin muissa asiakirjoissa ei ole juuri paneuduttu. Vuodesta 1988 alkaen mukaan tulevat matkailun, koulutuksen ja kunnallisten yrityspalveluiden kehittäminen ja nämä teemat toistuvat myös vuoden 1996 ohjelmassa.

Kaikissa asiakirjoissa mainitaan teollisuus, pk-yritykset ja palvelut. Niiden kehittämiseksi asetetut tavoitteet ovat myös hyvin samanlaisia: suurteollisuuden työpaikat ovat vähenemään päin, mutta ne muodostavat silti Nokian elinkeinorakenteen kivijalan, jota ei haluta suotta heiluttaa. Lisäksi halutaan kuitenkin monipuolistaa yrityskenttää, jotta työpaikat ja elinkeinoelämä eivät ole pelkästään suurteollisuuden varassa. Siksi kehitetään myös pk-yritysten palveluita ja halutaan luoda Nokialle uutta imagoa yritysystävällisenä kaupunkina. Palvelutarjontaan puolestaan liittyy Nokian keskustajaman kehittäminen ja siihen liittyvien ongelmien korjaaminen: hajanaisen rakenteen tiivistäminen, yhtenäisen kaupunkikuvan luominen ja parempien liikenneratkaisujen kehittäminen ovat listalla sekä vuonna 1988 että vuonna 1996.

Työllisyys on myös koulutuskysymys, sillä esimerkiksi vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa todetaan, että työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät kohta.²¹⁰ Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa listataan suuri määrä Nokian kaupungin, EU:n ja valtion työllistämistoimenpiteitä. Eri toimijoiden keinoissa on erilaisia painotuksia, mutta trendinä voidaan todeta, että valtion toimenpiteet keskittyvät pääasiassa ihmisten taloudelliseen tukemiseen, kun taas kaupungin keinot liittyvät ihmisten mahdollisuuksien parantamiseen koulutuksen ja työkokeilujen avulla. Aikaisemmissa asiakirjoissa työllisyyden tukimuotoja ei ole juuri käsitelty, joten vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisen ohjelmaa tarkastellessa muutos on huomattava. Haastatteluaineiston perusteella syy on hyvin pitkälti laman aiheuttamassa työttömyydessä. Esimerkiksi vuonna 1993 22 prosenttia Nokian työvoimasta oli työttömänä.²¹¹

Kun 1990-luvun lamaa verrataan 1930-luvun pula-aikaan, on ero työttömyyden hoitomuodoissa kuitenkin merkittävä: 1930-luvulla työttömillä teetettiin niin sanottuja varatöitä, fyysisesti raskaita

²¹⁰ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 7.

²¹¹ Tilasto- ja indikaattoripankki SOTKANet.

ulkotöitä, joilla parannettiin muun muassa Nokian tie- ja viemäriverkostoa.²¹² 1990-luvulla työttömiä ei käytetty suurten rakennushankkeiden toteuttamiseen, vaan työllistämishankkeiden tavoitteena oli saada ihmiset ”tavallisiin” töihin. Tämä tapahtui muun muassa työharjoittelun ja työssäoppimisen kautta.²¹³ Muutos oli tosin tapahtunut jo aikaisemmin, sillä 1960-luvulla Suomessa alettiin vähitellen luopua epätaloudellisesta ”lapiolinjasta” suurissa julkisissa rakennushankkeissa. 1970-luvun alusta lähtien linjaus on ollut, että työttömille on järjestettävä koulutusta vastaavaa työtä. Samalla luotiin myös työeläkejärjestelmä, jonka avulla myös Nokialla voitiin vähentää teollisuuden saneerausten aiheuttamia haittoja. Tehtaat saattoivat irtisanoa vanhimpia työntekijöitä, jotka olivat oikeutettuja työttömyyseläkkeeseen.²¹⁴

Matkailun kehittämisen tavoitteet tuodaan esille vuoden 1988 strategiasta lähtien. 1980-luvun lopussa Suomessa oli vielä nousukausi ja matkailun uskottiin olevan kasvava elinkeino. Matkailuun oli jo alettu panostaa, sillä rakenteilla oli uusi kylpylähotelli. Lisäksi kaavailtiin keskustahotellia, leirintäalueen perusparannusta sekä uusia lomamökkejä. Vuonna 1990 valmistuvan Tampere-talon ennustettiin nostavan matkailupalveluiden kysyntää. Majoituskapasiteetin lisäksi katsottiin tarvittavan myös aktiviteetteja ja ohjelmapalveluita sekä liikenneyhteyksien ja olemassa olevien tapahtumien kehittämistä. Vuoden 1996 ohjelmassa mainitaan lisäksi rakenteilla oleva Nokian uusi jäähalli, jonka avulla kaupungin tapahtumatarjontaa voidaan parantaa. Molemmissa asiakirjoissa mainitaan runsas matkailijoiden kauttakulkuliikenne, joka täytyisi saada pysähtymään myös Nokialle.

Jo vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa mainitaan Nokian yhteistoiminta naapurikuntien kanssa maakuntaliitossa ja Tampereen seutukaavaliitossa ”kehitysaluepolitiikan vinoutumien poistamiseksi.”²¹⁵ Sama kehitysaluepolitiikkaan vaikuttaminen näkyy tavoitteena myös myöhemmissä elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa, etenkin vuoden 1996 ohjelmassa. Haastatteluaineiston ja elinkeinopoliittisten asiakirjojen valossa voidaan todeta, että Nokialla ei oltu erityisen tyytyväisiä valtakunnassa harjoitettuun aluepolitiikkaan. Tähän vaikutti esimerkiksi se, oy Nokia ab siirsi polkupyöränrengastehtaan Nokialta Lieksaan vuonna 1974. Haastateltavien mukaan siirron takana olivat sekä Nokia-yhtiön kielteinen asenne lakkoherkkää Nokian kaupunkia kohtaan että Itä- ja Pohjois-Suomeen myönnetty korkeat kehitysalueet, erityisesti investointituet.²¹⁶ Vuoden 1970 rajojen mukaan Lieksa kuului aluetukien I vyöhykkeeseen, jolle sai suurimmat investointituet. Samaan aikaan Nokialla

²¹² Koivuniemi 1994, 303–304.

²¹³ Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

²¹⁴ Koivuniemi 1994, 449.

²¹⁵ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, 9.

²¹⁶ Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

ei ollut kehitysaluestatusta lainkaan.²¹⁷ 1980-luvulla valtion Nokiaa koskeva kehitysaluepolitiikka kuitenkin muuttui niin, että Nokialla yritykset saivat kauppa- ja teollisuusministeriöltä 20 prosenttia investointitukea, kun naapurikunnissa saatiin vain 10 prosenttia. Tämä vaikutti muun muassa siihen, että aikaisemmin Tampereen Pyynikillä toiminut panimo siirtyi Nokialle 1991 nimellä Pirkanmaan Uusi Panimo.²¹⁸

1980-luvun loppupuolelta lähtien yhteistyöltä naapurikuntien kanssa on odotettu aiempaa enemmän: palvelujen, matkailun ja tuotantotoiminnan kehittämisessä voimia haluttiin yhdistää. Vuoden 1988 strategiassa todetaan, että ”Nokia on ollut melko sulkeutunut paikkakunta. Yhteistyö naapurikuntien kanssa on ollut lähes olematonta.”²¹⁹ Haastatteluaineistossa Nokian entinen apulaiskaupunginjohtaja Matti Vettenranta ei allekirjoita näkemystä Nokian sulkeutuneisuudesta ja yhteyksien puuttumisesta. 1980-luvulla yhteistyötä alettiin kuitenkin aktiivisesti kehittää. Sen taustalla olivat lähinnä muualta saadut esimerkit: 1980-luvulla elinkeinopoliittinen yhteistyö kehittyi myös muualla Suomessa. Nokian elinkeinopäällikkö Henry Moision mukaan seutuyhteistyön keskeisiä tavoitteita Tampereen ympäryskunnissa oli työpaikkojen ja asukasluvun lisääminen sekä näiden kautta kasvavat verotulot.²²⁰ Linjamuutos näkyy muun muassa siinä, että vuoden 1988 strategiassa ehdotetaan Tampereen naapurikuntien välisen yhteistyöneuvottelukunnan perustamista. Vuoden 1996 ohjelmassa yhteistyön painopisteet ovat aluepolitiikassa, yritysten toimintaympäristössä, koulutuksessa, liikenneyhteyksissä, kansainvälisyydessä sekä hallinnon kehittämisessä. Ohjelmassa näkyy selkeästi Tampereen kaupunkiseudun mieltäminen yhdeksi työssäkäynti- ja talousalueeksi, jonka kehittäminen on kaikkien etu, eikä mitään nollasummapeliä.

Mitä eri asiakirjojen painotukset kertovat laadintahetken tilanteesta ja tulevaisuudennäkymistä? Kaikissa asiakirjoissa käsitellyt elinkeinorakenteeseen liittyvät kysymykset kuvaavat rakennemuutoksen etenemistä: suurteollisuuden työpaikat häviävät ja niitä korvaamaan pyritään luomaan pk-sektorin työpaikkoja ja palveluita. Matkailuun panostaminen puolestaan liittyy olennaisesti nousukauteen ja sen luomiin korkeisiin odotuksiin: vuoden 1988 strategiassa kaavaillut hankkeet matkailuelinkeinon kehittämiseksi ovat niin laajoja, että niistä suuri osa jäi toteuttamatta laman iskiessä Nokiaan. Vuoden 1996 ohjelmassa keskeisessä roolissa olevat työllisyysasiat puolestaan liittyvät rakennemuutoksen ja 1990-luvun laman aiheuttaman työttömyyden hoitamiseen.

²¹⁷ Forsman et. al. 1983, 139.

²¹⁸ Nykyään Nokian Panimo, Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

²¹⁹ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 6.

²²⁰ Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

4.5 Konkreettiset hankkeet

Kaikissa vuosien 1983–1996 elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa esitellään konkreettisia hankkeita, joilla asetettuja tavoitteita halutaan saavuttaa. Eri aikojen toimenpiteiden vertailu on sikäli mielenkiintoista, että tietyt asiat toistuvat. Sen voidaan nähdä kertovan siitä, että projektin toteuttaminen on vienyt aikaa, se on kohdannut vastustusta tai sitten hanke on jollain tavalla jatkuva toiminto, jolla ei ole selkeää päätepistettä. Myös eroavaisuuksia on mielenkiintoista tarkastella, sillä niiden avulla voidaan päätellä jotain prioriteettien muutoksista.

4.5.1 Suurteollisuus

Koska suurteollisuus muodostaa merkittävän osan Nokian elinkeinorakenteesta, sen toimintaedellytyksien turvaaminen on kaikissa elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa tärkeässä roolissa. Suurteollisuuden vaikuttavat kuitenkin merkittävästi maailmantalouden heilahtelut sekä vienti- että tuontimarkkinoilla, joten kaupungin keinot tukea suurteollisuutta ovat rajalliset. Ne rajoittuvatkin lähinnä tarpeiden tyydyttämiseen: teollisuus tarvitsee tonttimaata ja toimitiloja, kohtuuhintaista energiaa, koulutettua työvoimaa, toimivan infrastruktuurin, alihankintaverkoston ja riittävät markkina-alueet. Asiakirjoissa keskitytäänkin juuri näihin tarpeisiin.

Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa suurteollisuuden tarpeita lähestytään kokonaisvaltaisesta näkökulmasta: suurteollisuus tarvitsee työntekijöitä, mutta myös työntekijöillä on tarpeita, kuten asuminen ja päivähoitopaikat. Kaupungin tehtävänä onkin tonttimaan hankkimisen ja infrastruktuurin kehittämisen ohella myös pitää huoli siitä, että Nokia on houkutteleva asuinpaikka, jotta teollisuudelle riittää työntekijöitä myös tulevaisuudessa.

Vuonna 1988 suurteollisuuden toimintaedellytysten turvaamiseksi kaupungilla oli jo vireillä useita hankkeita. Työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamisessa on parantamisen varaa. Siksi Nokian kaupunki onkin kokenut tärkeäksi hankkeeksi riittävän ammattitaitoisen työvoiman saatavuuden turvaamisen. Tavoitteena on parantaa yhteistyötä elinkeinoelämän ja ammattioppilaitoksen välillä muun muassa opetusohjelmien, opintolinjojen sekä kurssien kehittämisellä elinkeinoelämän tarpeita vastaaviksi. Tämä teema on esillä myös vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa sekä vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa. Yhteistyöhön kuuluu myös oppilaiden perehdyttäminen yritysten toimintaan ja teollisuustyöhön. Koska työvoiman suhteen ei voida aina olla täysin omavaraisia, on tärkeää edistää työvoiman siirtymistä Nokialle muualta muun muassa kilpailukykyisen koulutus- ja asuntotarjonnan kautta. Kaupunki pyrkii tarjoamaan yrityksille monipuolisia ja korkeatasoisia palveluita. Yhteistyötä ja yhteydenpitoa kaupungin ja yritysten välillä ollaan tehos-

tamassa ja tässä hengessä onkin aloitettu neuvottelut Oy Nokia Ab:n kanssa yrityksen omistamien maa-alueiden käytöstä.²²¹

Koulutus- ja asumisasioiden ohella vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa yritysten tarpeita tarkastellaan lähinnä kunnallistekniikan näkökulmasta. Ohjelmassa esitetään muun muassa lisää määrärahoja katujen ja teiden kunnossapitoon ja kaupungin yleisilmeen kohentamiseen. Lisäksi aiotaan turvata vesi- ja viemäriverkon toimivuus ja selvittää mahdollisuudet tarjota teollisuusyrityksille mahdollisuutta liittyä kaukolämpö- ja maakaasuverkkoon.²²²

4.5.2 Palvelut

Nokian palveluelinkeinon vaikuttaa merkittävästi Tampereen läheisyys. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa kuitenkin todetaan myös, että viimevuosina palvelut ovat monipuolistuneet.²²³ Asiakirjassa esitetyjä kaupallisia palveluita edistäviä toimenpide-ehdotuksia on vain yksi: käsityöläistalon perustaminen. Käsityöläistalossa sijaitseisi keskustassa ja siinä toimisi erilaisia erikoistuneita palveluliikkeitä, kuten vaatturi, suutari ja elektroniikkahuoltoliike.²²⁴ Vuosien 1988 ja 1996 elinkeinopoliittisissa asiakirjoissa kiinnitetään huomiota keskustaajaman rakenteen tiivistämiseen ja kaupunkikuvan kehittämiseen. Haasteena on se, että kaupallisiin palveluihin, tarjontaan sekä kaupunkimaiseen keskustaajamaan vaikuttavat kaupungin virkamiesten sijaan etupäässä yrittäjät ja yritykset. Siksi kaupungin keinot ovatkin rajoittuneet pitkälti kaavoittamiseen, kauppapaikkojen luomiseen sekä mielipidevaikuttamiseen. Vuonna 1988 kehitteillä oli kolme hanketta, joissa kyseisiä keinoja pyritään käyttämään tehokkaasti: kampanja nokialaisten ostotottumusten muuttamiseksi, keskustarakenteen tiivistämiseen tähtäävän suunnitelman laatiminen sekä Nokian keskustan tyhjien liiketilojen markkinointikampanja.²²⁵ Liiketilosta tiedottaminen tosin mainitaan jo vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa.²²⁶ Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa on lueteltu liikennejärjestelyihin ja viherrakentamiseen liittyviä keinoja, joilla taajaman yleisilme muuttuu kaupunkimaisemmaksi. Lisäksi pyritään tekemään yhteistyötä paikallisten yrittäjien kanssa ja pitämään julki-set hankinnat omassa kunnassa. Tällaisia periaatteita on kaavailtu jo vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa.²²⁷

²²¹ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 21–22

²²² Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 18.

²²³ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 6.

²²⁴ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 8.

²²⁵ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 26.

²²⁶ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 9.

²²⁷ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 9.

4.5.3 Yrittäjävälisyys

Koska suurteollisuuden työpaikat ovat rakennemuutoksen seurauksena olleet laskussa jo 1970-luvulta lähtien, on korvaavien työpaikkojen luominen jäänyt pienten ja keskisuurten yritysten tehtäväksi. Nokialla tähän kiinnitetään huomiota jo vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa. Kuten myös suurteollisuuden kohdalla, olennaisessa osassa tässä on edellytysten luominen muun muassa tonttien ja toimitilojen tarjoamisen kautta. Vuoden 1988 strategiassa todetaan, että kaupunki on jo rakentanut yhden niin sanotun vastaanottohallin ja toinen 3000 neliömetrin halli on valmistumassa vuoteen 1993 mennessä.²²⁸ Kaupunki ja valtio ovat rakentamassa uusia virastotaloja Nokialle, joten vanhoista on vapautumassa saman verran liiketilaa lähivuosien aikana. Myös olemassa olevien yritysten maankäyttötarpeet on turvattava. Vuoden 1996 ohjelmassa suunnitellaan uusia yritystoiminnan käynnistystiloja, joista ensimmäisten arvioidaan valmistuvan vuonna 1997. Lisäksi esitetään haja-asutusalueiden käyttämättömien tilojen kartoitusta.²²⁹

Pk-yritystoiminnan edistämiseen tähtäävät hankkeet liittyvät tiedonkulun kehittämiseen ja hankintojen keskittämiseen. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelman mukaan tiedon tulisi kulkea paremmin kaupungin, yritysten ja elinkeinoelämään vaikuttavien sidosryhmien välillä. Yritysten puolestaan tulisi tehdä yhteistyötä esimerkiksi markkinoinnissa, alihankinnoissa sekä tutkimus- ja kehitysprojekteissa.²³⁰ Vuoden 1988 strategiassa todetaan, että jo olemassa olevan yritysrekisterin päivittämisen lisäksi kaupunki suunnittelee yhteisen alihankintarekisterin perustamista yhteistyössä Tampereen ympäryskuntien kanssa.²³¹ Tarkoituksena on myös selvittää mahdollisuuksia yritysten tietopalvelupisteen perustamiseksi. Tästä pisteestä sijaitisivat edellä mainitut rekisterit, elinkeinoasiamiehen yritysneuvontapiste sekä erilaiset yrityspalvelut. Tavoitteena on myös tehostaa yrittäjille annettavaa neuvontaa ja koulutusta sekä parantaa yrittäjien taitoja ja edistää innovaatioita. Tässä olennaista on yhteistyö korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten kanssa sekä PIKE-projektin²³² hyväksikäyttö. Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa esitetään perustettavaksi kaupungin elinkeinoyksikön ja työhallinnon yritysneuvonnan yhteistoimintayksikkö, jonka tarkoituksena on palvella oman yrityksen perustajia.²³³

²²⁸ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 22.

²²⁹ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 20.

²³⁰ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 9.

²³¹ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 22.

²³² Pirkanmaan pienen ja keskisuuren teollisuuden kehittämisprojekti.

²³³ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 20.

Yritysten ja kaupungin välisten suhteiden edelleen parantaminen on eräs vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategian kantavista teemoista. Konkreettiset toimet, joilla sitä aiotaan toteuttaa, ovat elinkeinoneuvottelukunnan perustaminen ja elinkeinopäivän järjestäminen. Aloitteita tekevä toimikunta oli olemassa jo vuonna 1988, mutta strategiassa siitä on tarkoitus kehittää elinkeinoneuvottelukunta, jossa äänensä saisivat kuuluviin niin työntekijä- ja työnantajajärjestöt, kuin myös pankkien ja matkailualan edustajat. Elinkeinoneuvottelukunnan tehtäviin kuuluisivat muun muassa elinkeinopoliittisten linjakysymysten käsittely, elinkeinopäivän valmistelu, Nokia tekee -näyttelyn²³⁴ valmistelu sekä paikallisen elinkeinoelämän tunnettuuden edistäminen. Kaupungin järjestämässä elinkeinopäivässä taas käsiteltäisiin vuosittain ajankohtaisia elinkeinopoliittisia kysymyksiä kaupungin ja yrittäjien kesken.²³⁵ Kerran valtuustokaudessa järjestettävälle Nokian messuille halutaan strategiassa lisää näkyvyyttä. Messuilla ja Nokia tekee -näyttelyssä esitellään nokialaista yritystoimintaa ja luodaan imagoa yritysystävällisestä kaupungista. Strategian laatijat ovatkin havainneet, että jatkossa messuja kannattaisi markkinoida enemmän myös Nokian ulkopuolella.²³⁶

Yritysystävällisen Nokian luomiseksi vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa listataan myös hankkeita, joiden tarkoituksena on kehittää kaupungin omaa elinkeino-organisaatiota. Näihin kuuluvat elinkeino- ja matkailuasiamiehen palkkaaminen, kaupungin kiinteistöyhtiön perustaminen sekä kaupungin henkilöstön koulutusprojekti. Keväällä 1988 kaikki yllämainitut hankkeet olivat vielä kehittelyasteella. Elinkeino- ja matkailuasiamiehen palkkaamista pidetään strategiassa tärkeänä, koska sillä saadaan lisää resursseja yritysneuvontaan ja matkailuasioihin. Asiakirjasta käy ilmi, että tarkoituksena on, että virka on aluksi yhdistetty, mutta myöhemmin molempiin tehtäviin voidaan tarvittaessa palkata eri ihminen. Toisaalta tekstissä todetaan, että uuden viran perustamisesta seuraa kaupungin viranhaltijoiden toimenkuvien tarkistamista ja selkiyttämistä. Nokiolla on tarjolla tontteja ja toimitiloja yrityksille, mutta tieto niistä ei kulje eikä niitä markkinoida tarpeeksi kaupungin ulkopuolella. Kaupungin osakeyhtiömuotoisen kiinteistöyhtiön perustamista ei strategiassa käsitellä kovin laajasti, mutta sen tehtävänä olisi hallinnoida kaupungin omistamia teollisuus- ja liike-tiloja. Yllä mainitun kaupungin henkilöstön koulutusprojektin tavoitteena taas on opettaa henkilöstölle projektitoiminnassa tärkeitä taitoja sekä kehittää muun muassa virkamiesten yritysmyönteisyyttä ja markkinointihenkeä.²³⁷

²³⁴ Nokian messut olivat alun perin Nokia tekee -näyttely. Nimi muuttui 1980-luvun loppupuolella. Strategiassa puhutaan kuitenkin molemmista tapahtumista, mutta messujen alettua Nokia tekee -näyttelyä ei ole enää järjestetty. Matti Vettenrannan ja Henry Moision haastattelu 2.4.2014.

²³⁵ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 23–24.

²³⁶ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 22–23.

²³⁷ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 24.

4.5.4 Koulutus

Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa koulutusasioihin ei mennä kovin syvälle, vaan tyydytään toteamaan, että ”Ammattikoulutusta kehitetään ottamalla huomioon paikallisen elinkeinoelämän tarpeet.”²³⁸ Vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiassa ja sen valmisteluaineistossa koulutusky-symyksiä tarkastellaan kuitenkin aikaisempaa laajemmin. Strategiassa nostetaan esiin koulutuspal-velujen lisääminen sekä etenkin ammattiin ja yrittämiseen valmentavan koulutuksen kehittäminen ja luominen. Selvitystä mahdollisuuksista maakunnallisen sosiaalialan oppilaitoksen sivutoimipisteen perustamisesta Nokialle ehdotetaan. Myös Tampereen ammattikurssikeskuksen sivutoimipistettä Nokialle kaipaillaan.

Nokialle kaavillaan strategiassa erillistä aikuiskoulutuskeskusta, jonka tehtävänä olisi koordinoida Nokian eri koulutuksenjärjestäjien²³⁹ tarjontaa. Ammattioppilaitoksen toimintaa taas pyritään kehit-tämään hankkimalla ajanmukaisia laitteita sekä antamalla opetushenkilökunnalle täydennyskoulu-tusta. Tavoitteena on kouluttaa ”uusinta tekniikkaa soveltavaa työvoimaa”.²⁴⁰ Strategiassa suunni-tellaan myös kaupungin toteuttamaa oppisopimuskoulutuksen kehitys- ja avustusprojektin käynnis-tämistä, sillä valtionavustukset eivät yksinään takaa tarpeeksi laajaa oppisopimuskoulutusta. Vuo-den 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa suunnitellaan kolmen eri neuvottelukunnan perustamista. Nämä neuvottelukunnat tehostaisivat ammattioppilaitoksen toimintaa, suunnittelisivat Nokian lukion erityispainotuksia ja pohtisivat kansainvälisten yhteyksien luomista EU-maihin. Li-säksi kaavillaan oppilaiden yrittäjäyyskasvatuksen aloittamista peruskoulussa, ammattioppilaitok-sessa ja lukiossa, jotta oppilaat olisivat tulevaisuudessa omatoimisia oman toimeentulonsa varmis-tamisessa.²⁴¹

4.5.5 Matkailu

Nokian matkailuasioiden pohtiminen on tullut mukaan strategiatyöhön vuoden 1988 strategian val-misteluaineistossa, jossa selvitetään matkailuelinkeinon kasvuedellytyksiä ja Nokian matkailullisia vetovoimatekijöitä. Vuonna 1988 vireillä ja kehittelyasteella oli yhteensä 11 eri hanketta, jotka voi-daan karkeasti jakaa kolmeen ryhmään: majoituskapasiteetin lisääminen, liikenteen kehittäminen sekä ohjelman ja sisällön kehittämiseen. Majoituskapasiteetin lisäämisen kannalta olennaisia asioita strategiassa ovat rakenteilla olevan kylpylähotelli Edenin valmistuminen lähitulevaisuudessa sekä

²³⁸ Nokian elinkeinosuunnitelma 1983, 6.

²³⁹ Muun muassa ammattioppilaitos, työväenopisto, ammattiinopastusverstas, Tampereen ammatillinen kurssikeskus, työvoimapiiri sekä teollisuuspiiri.

²⁴⁰ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 24–25.

²⁴¹ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 18.

uuden keskustahotellin suunnittelu työmatkalaisille. Lisäksi Viinikanniemen leirintäalueen laajenuksen yhteydessä on tarkoituksena rakentaa 20–40 mökin kylä. Mökkikylä toteutettaisiin osakeyhtiömuotoisena ja itse mökit olisivat ympärivuotisesti asuttavia ja muutenkin korkeatasoisia. Jatkossa voitaisiin harkita jopa toisen mökkikylän rakentamista. Tätä hanketta ei ole haudattu ainakaan heti, sillä vielä vuonna 1989 laaditussa suunnitelmassa Raamit vuodelle 1990 ja suunnitelmakaudelle 1991–94 kaupungin tulee luovuttaa alueita mökkikylää varten ja huolehtia riittävästä kunnallistekniikasta.²⁴² Myös maatilamatkailua pyritään kehittämään lähivuosina tarjoamalla kiinnostuneille potentiaalisille matkailuyrittäjille koulutusta alalta sekä tietoa yritystoiminnan julkisista tukimuodoista esimerkiksi yhteistyössä naapurikuntien kanssa. Yhteistyötä maaseutumatkailun tiimoilta tehtäisiin myös järjestöjen, yritysten sekä viranomaisten kanssa.²⁴³

Liikenteen kehittämisessä keskitytään erityisesti vene- ja laivaliikenteen kehittämiseen. Strategiassa kaavaillaan Nokialle yli 300 uutta venepaikkaa kolmessa eri satamassa sekä tankkaus- ja huoltotiloja. Lisäksi Hopealinjojen sisävesilaivojen toivotaan jatkossa pysähtyvän Nokialla. Koska Nokia sijaitsee hyvien maantieyhteyksien varrella, saapuminen kaupunkiin halutaan tehdä näkyvämmäksi tervetulo-tauluin ja näin ohjata osa kauttakulkuliikenteen matkailumarkoista Nokialle. Keskustaan taas kaavaillaan matkailun infopistettä, jossa olisi esitteitä ja neuvontaa.²⁴⁴

Matkailupalvelujen ohjelmapuolelta löytyy strategiasta sekä jo vireillä että vasta suunnitteluasteella olevia hankkeita. Alastalon vapaa-aikakeskuksen kehittäminen on olennaisessa osassa ympärivuotisen matkailutoiminnan edistämisessä. Suunnitteilla on muun muassa golf-, hiihto- sekä ratsastuskeskuksen rakentaminen sekä Alastalon kartanon päärakennuksen kunnostaminen klubirakennukseksi. Tämän lisäksi suunnitteilla on moottorikeskus Porintien pohjoispuolelle. Moottoriurheilun harrastajien lisäksi alue palvelee kansalaisia esimerkiksi liukkaan kelin ajoharjoitteluratana. Kulttuuritapahtumia aiotaan kehittää jatkossa Tapsan tahtit -viikon ympärille. Itse laulelmatapahtumasta tulisi jokavuotinen ja samaan aikaan järjestettäisiin muun muassa Pirkan tulet sekä urheilukilpailuita, taidetapahtumia sekä teatteriesityksiä. Toisaalta strategiassa todetaan, että tapahtumia pitää kehittää myös itsenäisinä kokonaisuuksina, ei pelkästään Tapsan tahtien kylkiäisinä.

Nokialaista korkeatasoista taidetarjontaa halutaan hyödyntää muun muassa rakentamalla Pinsiöön Skandinavian ensimmäinen maataidekeskus kaupungin sorakuoppaan. Tällä ja vastaavanlaisilla

²⁴² Raamit vuodelle 1990 ja suunnitelmakaudelle 1991–94, 16.

²⁴³ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 27.

²⁴⁴ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 27–29.

hankkeilla Nokialle halutaan luoda nimeä muunakin, kuin teollisuuskaupunkina. Strategiassa kaa-vaillaan Nokialle museotoimintaa. Erityisesti suurteollisuusperinnettä ja työläiskulttuuria hyödyntä-välle teollisuusmuseolle olisi kysyntää. Museotoiminnan kehittäminen on kuitenkin strategiassa vasta suunnitteluasteella, kuten myös tehtaanmyymälän perustaminen. Nokian tuotantolaitosten yhteisen tehtaanmyymälän oletetaan olevan vetovoimaisempi, kuin pienten yksittäisten myymälöi-den. Strategiassa todetaan, että ”hankkeen eteenpäinviemiseksi on välttämätöntä, että kaupunki osoittaa tilat tehtaanmyymälälle.”²⁴⁵ Uutena nousevana alana strategian laatijat näkevät ohjelma-palvelut. Tampere-talon valmistuminen tuo Pirkanmaalle kongressimatkailijoita, joita kannattaa houkutella myös Nokialle erilaisilla ohjelmapaketeilla. Ne voisivat sisältää muun muassa ostosmat-koja, tapahtumia, luontoretkeilyä sekä vesillä liikkumista. Tärkeänä asiana nähdään kaupungin oma aktiivisuus, jotta Nokia saisi etulyöntiaseman naapurikuntiin nähden.²⁴⁶

Kylpylähotelli Edenin rakentaminen kertoo sekä 1980-luvun Suomesta että Nokian uudesta elinkei-nopolitiikasta. 1980-luvulla Suomessa rakennettiin niin paljon kylpylöitä, että voidaan puhua jopa buumista. Matkailuelinkeinon kasvuun uskottiin, kuten vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategi-an suurisuuntaiset visiot osoittavat. Vettenrannan mukaan päätös kylpylän rakentamisesta Nokialle tehtiin hyvin nopeasti: asia otettiin puheeksi ensimmäisen kerran elokuussa 1987 ja valtuustossa asia käsiteltiin jo saman vuoden lokakuussa.²⁴⁷ Moisio ja Vettenranta näkevät kylpylähotellihank-keen tärkeänä osana Nokian uutta elinkeinopolitiikkaa, jonka eräänlaisena alkusysäyksenä selluteh-taan ja sahan lopettamista voidaan pitää.

4.5.6 Seutuyhteistyö

Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelmassa seutuyhteistyön kehittämistoimenpiteet jäivät mainintaan Nokian yhteistoiminnasta naapurikuntien kanssa maakuntaliitossa ja Tampereen seutukaavaliitossa ”kehitysaluepolitiikan vinoutumien poistamiseksi.”²⁴⁸ Vuonna 1988 suunniteltiin jo Tampereen ympäryskuntien yhteistyöneuvottelukuntaa sekä selvitystä seudun palveluista ja niiden puutteista.²⁴⁹ Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisessa ohjelmassa seudullisen yhteistyön kautta pyritään saamaan aikaan paljon asioita. Olennaisena tavoitteena on jo aikaisemmin mainittu aluepolitiikkaan vaikuttaminen ja yritysten toimintaympäristön laajempi kehittäminen. Lisäksi ohjelmassa puhutaan osallistumisesta Tampereen seudun osaamiskeskusohjelmaan yhdessä muiden kuntien kanssa. Myös

²⁴⁵ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 29.

²⁴⁶ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 29.

²⁴⁷ Henry Moisio ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

²⁴⁸ Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983, 9.

²⁴⁹ Nokian elinkeino- ja matkailustrategia 1988, 30.

liikenneyhteyksien kehittäminen on ohjelmassa seutuyhteistyön alla, sillä esimerkiksi valtateiden 3, 9 ja 12 korjaus ja joukkoliikenteen kehittäminen vaikuttavat useamman kunnan elinkeinopolitiikkaan. Yhteistyötä voidaan tehdä hallinnon ja kansainvälisyyden sarjoilla.²⁵⁰

Sotaraudan ja Linnamaan mukaan Tampereen ja ympäryskuntien näkemykset seutuyhteistyöstä 1990-luvulla poikkesivat toisistaan. Tampereella yhteistyöllä on ollut tuloshakuista ja sen arvo kaupungille on lähinnä operatiivinen. Yhteistyön hyöty oli selkeästi mitattavissa toteutuneiden yhteishankkeiden kautta. Ympäryskunnille yhteistyö puolestaan oli itseisarvo, ja sitä kautta haettiin strategista etua, vaikka yhteistyön muodot olivatkin täsmentymättömiä. Lisäksi ongelmia on aiheuttanut kehyskuntien keskinäinen kilpailu yritysten sijoittumisesta sekä yhteistyön Tampere-painotteisuus.²⁵¹ Haastatteluaineistossa kävi ilmi, että Nokialla tilanne nähtiin samaan tapaan. Toisaalta korostettiin myös sitä, että kaikki Tampereen ympäryskunnat hyötivät alueen vetovoimaisuudesta ja väestönkasvusta.²⁵²

²⁵⁰ Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma 1996, 17.

²⁵¹ Sotarauda & Linnamaa 1997, 21.

²⁵² Henry Moision ja Matti Vettenrannan haastattelu 2.4.2014.

5 TULOSTEN TULKINTAA JA POHDINTAA

Nokian elinkeinopolitiikkaa on mielekästä tarkastella osana laajempaa suomalaisen elinkeinopoliitiikan kehitystä. Toisen maailmansodan jälkeen ja etenkin 1960- ja 1970-luvuilla maaseudun kasvava väestöpaine aiheutti muuttoliikkeen kaupunkeihin ja Ruotsiin. Tämä johtui osittain siitä, että perhekkoko säilyi maaseudulla suurena, mutta tuotantomenetelmien tehostuessa ja tilakokojen muuttuessa alkutuotanto ei enää työllistänyt yhtä hyvin kuin ennen. Maaseudun autioituessa maanviljelyyn ja metsätalouteen aikaisemmin nojanneet kunnat joutuivat houkuttelemaan teollisuusyrityksiä erilaisin tukimuodoin, jotta syrjäseudut säilyisivät elinvoimaisina ja alueella riittäisi työpaikkoja. Myös valtio osallistui tähän elinkeinojen monipuolistamiseen aluetukien muodossa.

Elinkeinopolitiikka aktivoitui Nokialla suhteellisen myöhään, mutta toisaalta sille ei ollut tarvetta aikaisemmin. Nokialla isot tehtaot olivat pitkään tuoneet leivän pöytään suurelle osalle asukkaista ja tarjonneet työpaikan isältä pojalle. Elinkeinopolitiikan herääminen osuu 1980-luvulle, jolloin suurteollisuuden työpaikat olivat vähenemässä länsimaissa. 1970-luvun öljykriisi oli pudottanut kysyntää hetkellisesti ja pakottanut yrityksiä tehostamaan tuotantoaan. Tähän liittyi myös tuotantolinjojen automatisointi ja samalla työvoiman tarpeen supistuminen. Nokialla merkittävä virstanpylväs oli sellutehtaan sulkeminen vuonna 1985, jonka seurauksena elinkeinopolitiikan kelkka kääntyi suurteollisuudesta pienten ja keskisuurten yritysten toimintaedellytysten kehittämiseen. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että suurteollisuus olisi kokonaan unohdettu, mutta kaupungilla ei ollut kovin paljon keinoja suojella elinkeinoja, joka oli hyvin altis maailmantalouden heilahteluille.

1980-luku oli Suomessa strategisen ajattelun muutoksen aikaa. Tämän muutoksen voi havaita esimerkiksi käytetyn aineiston otsikoissa: vuonna 1983 Nokialla puhuttiin vielä elinkeinosuunnitelmasta, kun taas vuosina 1987 ja 1988 laadittiin elinkeino- ja matkailustrategiaa. Vuonna 1996 taas on siirrytty elinkeino- ja työllisyyspoliittiseen ohjelmaan. Muutos näkyy myös aineiston valmisteluprosessin laajuudessa ja sisällössä. Vuoden 1983 elinkeinosuunnitelman on laatinut kaupunkisuunnittelutoimikunta. Suunnitelma keskittyy lähinnä kartoittamaan elinkeinoelämän perustietoja ja asettamaan elinkeinopoliittisia tavoitteita. Myös konkreettisia esityksiä on, mutta enimmäkseen liikutaan yleisellä tasolla. Vuonna 1988 taas valmisteluprosessi on sisältänyt alkukartoituksen, haastattelun- ja kyselytutkimuksia sekä kaksi seminaaria. Apuna on käytetty konsulttiyritystä. Sisältö on paljon seikkaperäisempää ja asioita perustellaan voimakkaammin. Strategia sisältää konkreettisia hankkeita, joista osa oli jo vireillä. Myös alustavat budjetit ja kaupungille koituvat kustannukset on merkitty mukaan. Vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisen ohjelman valmistelutyö ei ole ollut yhtä laajaa, kuin 1980-luvun lopussa. Sen luonne on myös erilainen: kun vuoden 1988 strate-

giassa luodaan laajoja tulevaisuuden skenaarioita ja kasvuennusteita, keskittyä vuoden 1996 ohjelma tilastoihin, joissa ei ole mukana lainkaan ennusteita. Sen tavoitteet liittyvät hyvin pitkälti työllisyystilanteen parantamiseen ja tulevaisuudensuunnitelmat ovat maltillisempia. Myös ero nykypäivään on huomattava: esimerkiksi vuoden 1988 strategia on pitkä ja seikkaperäinen asiakirja, kun taas nykyään strategiaperit ovat usein parin liuskan mittaisia tiivistelmiä päälinjoista.

1980-luvun lopulla Suomessa elettiin vielä aikaa, jolloin kansantalous ylikuumentui ja lama oli vasta nurkan takana. Joistain vuoden 1988 strategian kohdista tämän nousukauden huuman voi aistia, mutta yleisesti ottaen uudistusten luonne on jopa yllättävän maltillinen. Monet esitetyistä toimenpiteistä ovat vasta selvitysten laatimisia: onko joillekin uusille hankkeille toimintaedellytyksiä ja jos on, kuka niitä toteuttaa? Tähän on voinut vaikuttaa se, että suurteollisuuden työpaikat ovat olleet jo laskussa eikä paikallisen elintason ole uskottu nousevan lähitulevaisuudessa ainakaan kovin voimakkaasti.

Suurisuuntaisimpia esitetyt hankkeet olivat matkailun saralla. Vuonna 1987 Tampere-talo oli jo rakenteilla ja se valmistui 1990. Tampere-talon odotettiin tuovan kaupunkiseudulle matkailijavirtoja ja rahaa, joista myös Nokia halusi osansa. Strategiassa Nokialla nähtiin olevan monia matkailuvaltteja, joita pitäisi hyödyntää, ennen kuin muut Tampereen kehyskunnat ehtivät. Nokialle oltiin rakentamassa kylpylähotellia, mutta myös Nokian keskustaan suunniteltiin omaa hotellia ja Viinikanien leirintäalueelle tasokasta mökkikylää. Lisäksi kaavailtiin luonnon, vesistöjen, teollisuusperinteen sekä työläiskulttuurin suurimittaista hyödyntämistä: strategiassa suunnitellaan muun muassa useiden venesatamien ja huoltotilojen perustamista sekä Alastalon kartanon kehittämistä monipuoliseksi vapaa-ajankeskukseksi, jossa olisi golfia, ratsastusta ja maakunnallisen hiihtoreitin välietappi. Lisäksi suunniteltiin työläiskulttuuria ja teollisuusperinnettä esittelevää museota sekä Nokian teollisuusyritysten yhteistä tehtaanmyymälää.

Vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategian keskeisimpänä tavoitteena oli luoda uusia työpaikkoja aikana, jolloin suurteollisuudesta lähti väkeä. Samalla oli tarkoitus vahvistaa paikallisten elinkeinojen, etenkin matkailun, toimintaedellytyksiä. Pienten ja keskisuurten yritysten toimintaedellytysten parantaminen näkyy elinkeino- ja matkailustrategiassa hankkeina, joiden tarkoitus on edistää tiedonkulkua kaupungin, yritysten sekä asukkaiden välillä sekä helpottaa yritysten sijoittamista Nokialle kehittämällä kaupungin toimintaa aiempaa yritysmyönteisempään suuntaan. Etenkin vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategiasta ja sen valmisteluaineistosta nousee usein esiin näkemys, jonka mukaan Nokian maine kaupungin ulkopuolella kaipaa kohentamista. Yritysilmapiirin todetaan kuitenkin kehittyneen viime vuosina ja sen toivotaan kehittyvän jatkossakin.

Vuoden 1996 ohjelmassa hankkeet on jaettu elinkeinopoliittisiin ja työllisyyspoliittisiin toimenpideesityksiin. Voidaan kuitenkin sanoa, että myös monien elinkeinopoliittisten hankkeiden taustalla oli tarve työllisyystilanteen kohentamiseen. Ajallisesti vuoden 1988 elinkeino- ja matkailustrategian ja vuoden 1996 elinkeino- ja työllisyyspoliittisen ohjelman välillä on vain kahdeksan vuotta. 1980-luvulla elinkeinopoliitiikka on hyvin yrityslähtöistä: miten Nokiasta tehdään niin houkutteleva kaupunki, että sinne saadaan lisää yrityksiä? 1990-luvulla työllisyystilanteeseen haetaan perspektiiviä tilastoista ja etsitään ratkaisuja projektien, tukitoimien ja opastuksen kautta. Myös 1980-luvulla pureuduttiin koulutuskysymyksiin ja työn tarjonnan ja kysynnän kohtaamisen ongelmiin, mutta seuraavalla vuosikymmenellä mittakaava oli jo eri luokkaa.

Merkittävä osa asiakirjoissa esitetyistä hankkeista toteutettiin 1980- ja 1990-lukujen aikana. Kaikki strategiassa esitetyt hankkeet eivät kuitenkaan edistyneet suunnittelupöytää pidemmälle: osasta käytiin neuvotteluja ja todettiin ehdotukset toteuttamiskelvottomiksi tai sopimattomaksi sen hetkiseen tilanteeseen, osaa kokeiltiin ja havaittiin toimimattomiksi; jotkut strategiassa esitetyt ideat nousevat yhä esille yli 25 vuotta strategian laadinnan jälkeen. Elinkeinopoliittisia asiakirjoja tarkastellessa onkin tärkeää muistaa näiden dokumenttien luonne: Nokialla strategiat olivat ideapapereita, joihin koottiin kehittämishankkeita. Elinkeinoasiakirjat toki hyväksyttiin vähintään kaupunginhallituksella, mutta ne eivät velvoittaneet päättäjiä toteuttamaan niissä esitettyjä hankkeita.

Miksi tällaisten papereiden tutkiminen sitten on merkityksellistä tai mielenkiintoista? Tämä tutkimus ei keskity hankkeiden toteuttamiseen eli reaali maailmaan, vaan strategiatyön ja strategisen ajattelun muutokseen. Millaisia vaihtoehtoja tulevaisuuden muokkaamiselle nähtiin? Millaisia tarpeita eri keinoilla haluttiin tyydyttää? Mitä asioita pidettiin tärkeinä? Vastaavia kysymyksiä on hyvä kysyä myös nykyään, sillä sekä paikallisella että valtiollisella ja jopa kansainvälisellä tasolla joudutaan miettimään, miten ihmisille turvataan perustarpeet tilanteessa, jossa sekä kotimainen että kansainvälinen kysyntä on epävakaa. Elinkeinopoliittisilla päätöksillä on merkittävä rooli näitä kysymyksiä ratkottaessa. Kaikki päättäjien suunnittelemat hankkeet eivät voi toteutua, mutta jo suunnittelu itsessään on tärkeää. Jos aina pelattaisiin varman päälle, tyydyttäisiin vanhoihin ratkaisumalleihin eikä kyseenalaistettaisi olemassa olevia toimintatapoja, kehitys pysähtyisi. Nokian esimerkki osoittaa kuitenkin sen, että jos ei jäädä tuleen makaamaan, vaan testataan uusia asioita, voidaan vaikeistakin tilanteista selvitä.

KIRJALLISUUS JA LÄHTEET

I Arkistolähteet

Nokian kaupunginarkisto:

Nokian elinkeino- ja matkailustrategia, 27.4.1988.

Nokian elinkeino- ja työllisyyspoliittinen ohjelma, 16.9.1996.

Nokian kaupungin elinkeinosuunnitelma 1983–1987.

Nokian kaupunkikuvan vahvistaminen ja kaupallisten palvelujen kehittäminen, 19.1.1988.

Nokian kehittämisseminaari I 1.10.1987, seminaariraportti.

Raamit vuodelle 1990 ja suunnitelmakaudelle 1991–94, 20.5.1989.

II Painetut lähteet

1990-luvun talouskriisi -tutkimusohjelma 1998–2001, Suomen akatemia <<http://www.aka.fi/fi/A/Ohjelmat-ja-yhteistyö/Tutkimusohjelmat/Paattyneet/1990-luvun-talouskriisi--tutkimusohjelma/>>, luettu 21.2.2014.

Entisen Neuvostoliiton velka Suomelle maksettu nyt kokonaan, työ- ja elinkeinoministeriön tiedote 3.10.2013, <http://www.tem.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotearkisto/vuosi_2013?113256_m=1119_54>, luettu 20.3.2014.

“Stratagem”, *Oxford English Dictionary*, Oxford University press, <<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/stratagem>>, luettu 13.2.2014.

“Strategy”, *Oxford English Dictionary*, Oxford University press, <<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/strategy>>, luettu 13.2.2014.

III Haastattelut

Moisio, Henry, (30.05.1954), Virrat, elinkeinoasiamies; Vettenranta, Matti, (25.08.1937), Kankaanpään Veneskoski, apulaiskaupunginjohtaja. Haastattelu 2.4.2014, haastattelija Ronkainen, Lauri, tekijän hallussa.

IV Tutkimuskirjallisuus

- Asikainen, Jarmo ”Miten luodaan ja toteutetaan toimiva kuntastrategia”. Teoksessa Haveri, Arto & Majoinen, Kaija & Jäntti, Anni (toim.), *Haastava kuntajohtaminen*, Edita Priima: Helsinki 2009.
- Blomberg, Helena & Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli, ”Lamafatalismin historiallinen ja vertaileva kritiikki”. Teoksessa Blomberg, Helena, Hannikainen, Matti, Kettunen, Pauli, (toim.), *Lamakirja*, Grafia Oy: Turku, 2002,
- Bordes, Christian, “The Finnish Economy: The boom, the debt, the crisis and the prospects”. Teoksessa *Three Assesments of Finland’s Economic Crisis and Economic Policy*, Suomen Pankki: Helsinki, 1993.
- Dror, Yehezkel, *Public Policy Reexamined*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2003 (5. painos).
- Forsman, Heikki & Heinimäki, Heikk & Helle, Reijo & Hellsten, Juha & Koivisto, Arto & Manninen, Erkki & Vuoristo, Kai-Veikko, *Aluetalouden rakenteet*, WSOY: Porvoo 1983.
- Friedman, Milton, *Essays in Positive Economics*, Chicago University Press: Chicago, 1953.
- Haapala, Pertti, “Suomalainen rakennemuutos”. Teoksessa Saar, Juho *Historiallinen käänne*, Gaudemus: Helsinki 2006
- Harisalo, Risto, *Organisaatioteoriat*, Tampere University Press: Tampere 2008.
- Heikkinen, Sakari & Kuusterä, Antti, ”Finnish Economic Crises in the 20th Century”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Helin, Heikki & Möttönen, Sakari, *Kohti aurinkoista tulevaisuutta – suurten kaupunkien strategiat*, Helsingin kaupungin tietokeskus: Helsinki 2012.

- Hiilamo, Heikki, *The Rise and fall of Nordic Family Policy – Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland*, Gummerus: Saarijärvi 2002.
- Honkapohja, Seppo & Koskela, Erkki, “The Economic Crisis of the 1990s in Finland”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.)*The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Honkapohja, Seppo, *Economic prosperity recaptured: the Finnish path from crisis to rapid growth*, MIT Press: Cambridge, 2009.
- Huovinen, Pasi & Piekkola, Hannu, “Unemployment and Early Retirements of the Finnish Aged Workers in 1989 – 1996”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.)*The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo, “On the Social history of Unemployment and Poverty in Finland 1860 – 2000”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.)*The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.)*The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Kangasharju, Aki & Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. & Riihelä, Marja & Sullström, Risto, ”Economic Crisis of the 1990s: What happened to regional convergence and inequality, and housing market phenomena in boom and bust?”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.)*The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Jauhiainen, Jussi S. & Niemenmaa, Vivi, *Alueellinen suunnittelu*, Vastapaino: Tampere 2006.
- Julkunen, Raija, ”Hyvinvointivaltion suunnanmuutos”, *Ennen ja nyt - Historian tietosanomat* 4/2001, <www.ennenjanyt.net/4-01/julkunen.htm>, luettu 1.4.2014.

- Julkunen, Raija, *Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*, Vastapaino: Tampere, 2001.
- Kettunen, Juha, "Strategy Process in Higher Education", *Journal of Institutional Research*, Australasian Association for Institutional Research Inc. 2010 <<http://www.aair.org.au/app/webroot/media/15-1%20Kettunen.pdf>>, luettu 17.2.2014.
- Kettunen, Pauli, "Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan". Teoksessa Kuusterä, Antti (toim.), *Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia*, Partek Oyj Abp: Helsinki 2002.
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti, *Suuri lama – Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*, Tammerpaino Oy: Tampere 1998.
- Koivuniemi, Jussi & Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka, *Nokian ja Pirkkalan historia 1865–1993*, Forssan Kirjapaino: Forssa 1994.
- Koivuniemi, Jussi, *Nokia – A Town Created by the Factories*, Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala 1998.
- Kurkela, Reijo, *Haastattelutavat*, Tilastollinen tiedonkeruu -verkko-oppimateriaali, Tilastokeskus. <<http://www.stat.fi/virsta/tkeruu/04/>>, luettu 3.5.2014.
- Kuusterä, Antti, "Pankit – kansanliikettä vai yritystoimintaa?" teoksessa Kuusterä, Antti (toim.), *Pankkikriisit, talous ja ihminen*, Studia monetaria, Helsingin yliopisto: Helsinki 1996.
- Lehtonen, Heikki & Aho, Simo & Peltola, Jarmo & Renvall, Mika "Did the Crisis Change the Welfare State in Finland?" Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.
- Lewis, Jane, "Gender, Work, family and Welfare States: The Nordic Countries in Comparative Perspective", teoksessa *Research on the Study of the Nordic Welfare State*, Hakapaino: Helsinki 2004.

Lindblom, Charles E., "The Science of "Muddling Through"", *Public Administration Review*, 19/2(1959), 79-88. <<http://links.jstor.org/sici?sici=0033-3352%28195921%2919%3A2%3C79%3A2SO%22T%3E2.0.CO%3B2-7>>, luettu 13.2.2014.

Moilanen, Pentti & Rähkä, Pekka, "Merkitysrakenteiden tulkinta", teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*, WS Bookwell Oy: Juva 2007.

Nupponen, Pekka, *Kuntien elinkeinopolitiikka ja yhteiskunnan kehitys – Yhdentoista esimerkkikunnan tarkastelua*, Tampereen yliopisto, Aluetieteen laitos sarja B40/1986.

Nätti, Jouko & Kinnunen, Ulla & Happonen, Mika & Mauno, Saija & Sallinen, Marjukka, "Perceived Job Insecurity among Finnish Employees in 1990 – 2000: Prevalence and Antecedents". Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.

Pehkonen, Jaakko & Kangasharju, Aki, "Employment and output growth in the 1990s". Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.

Peltola, Jarmo, *Työmailla, kabineteissa ja kaduilla – Valta ja lamapolitiikka Tampereella 1928-1938*, Juvenes Print: Tampere 2008.

Routava, Jouko, "Suomen idänkauppa 1985–94", Suomen Pankki, Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT, *Idäntalouksien katsauksia, Review of Economies in Transition* 3/1995. <http://www.suomenpankki.fi/bofit/tutkimus/tutkimusjulkaisut/idantalouksien_katsauksia/Documents/0395jr2.pdf>, luettu 23.3.2014.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna, *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto: Tampere 2006, <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>, luettu 19.2.2014.

Saari, Juho, "Bridging the Gap: Financing of Social Policy in Finland, 1990 – 1998". Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura

Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.

Simpura, Jussi & Blomster, Peter & Heikkilä, Matti & Häkkinen, Unto & Kautto, Mikko & Keskimäki, Ilmo & Lehto, Juhani & Rastas, Merja & Rissanen, Pekka & Valtonen, Hannu, ”The Survival of the Finnish Health Care and Social Service System During the Economic Depression of the 1990s”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.

Sotarauta, Markku & Linnamaa, Reija, *Kaupunkiseudun elinkeinopolitiikka ja prosessien laatu – Tampere, Turku, Oulu, Seinäjoki, Vammala ja Parkano benchmarking-vertailussa*, Cityoffset Oy: Tampere 1997.

Tilastollinen päättely, KvantiMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto: Tampere 2004, <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/paattely/paattely.html>>, luettu 24.4.2014.

Trochim, William, *Descriptive Statistics*, Web Center for Social Research Methods, Cornell University 2006, <<http://www.socialresearchmethods.net/kb/statdesc.php>>, luettu 3.5.2014.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Gummerrus: Jyväskylä 2009 (5. painos).

Tuomiario, Marko, ” The Internationalisation of the Finnish Economy and Labour Market Adjustment- An Analysis Using Finnish Employer-Employee Data for the Years 1988 – 1996”. Teoksessa Kalela, Jorma & Kiander, Jaakko & Kivikuru, Ullamaija & Loikkanen Heikki A. & Simpura Jussi, (toim.) *The Economic Crisis in Finland – Down from the Heavens, up from the Ashes*, Gummerus: Saarijärvi 2001.

Turunen, Hannu & Maljojoki, Pentti & Neuvonen, Lasse, *Kunnallinen elinkeinopolitiikka työtoimintana*, Joensuun yliopiston täydennyskoulutusten julkaisuja Sarja A, n:o 3: Joensuu 1990.

Whittington, Richard, *What is strategy and does it matter?* International Thomson Business Press: Lontoo, 1997 (5. painos).